

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΗ



ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΚΟΣΜΟΛΟΓΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ (Ακαδημ. Γεωρ. Κοντοπούλου) .. 41
- ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΝΕΥΜΑ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ (Β.Κ. Σταθάκη) 50
- ΛΕΚΤΙΚΑ ΤΕΧΝΑΣΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΞΙΩΣΗ ΜΙΑΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΗΘΙΚΗΣ ΑΠΑΞΙΑΣ (Δημ. Λ. Βαλληγνδρά) 57
- Η ΠΑΛΙΛΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ (Δημ. Ν. Παπαθανασοπούλου) 63
- ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ: ΜΟΡΕΑΣ (Πανορμίτη) 67
- ΣΧΟΛΙΑ (Τομέως Τύπου τῆς Χ.Ε.Ε.) 68
- ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ 70

ΕΤΟΣ 61ον

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1998

ΑΡΙΘ. 588

Πρὸς τοὺς κ. κ. συνδρομητὰς τῶν «Ἀκτίνων»

Μὲ τὴν ἑναρξὴ τοῦ νέου ἔτους ὑπενθυμίζομε στοὺς φίλους συνεργάτας - συνδρομητὰς μας, τὴν ἀνάγκη νὰ ἀνανεώσουν ἐγκαίρως τὴ συνδρομὴ τους γιὰ τὸ 1998.

Παρὰ τὴν αὐξήση τῶν ταχυδρομικῶν τελῶν, ἀπεφασίσθη ἡ συνδρομὴ τῶν «Ἀκτίνων» διὰ τὸ 1998 νὰ παραμείνῃ ἡ ἰδίᾳ, ἤτοι δρχ. 2000.

Παράκληση διὰ τὴν ἔγκαιρη καταβολὴ τῆς συνδρομῆς, ὥστε νὰ συνεχίζεται τακτικὰ καὶ ἀπρόσκοπτα ἡ κυκλοφορία τῶν «Ἀκτίνων».



ΕΤΗΣΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗ 1998

Ἑσωτερικοῦ: Δρχ. 2000 • Κύπρου: £ 8 • Ἐξωτερικοῦ γενικῶς: \$ 20

Ἡ συνδρομὴ καταβάλλεται εἰς τὰ γραφεῖα μας, Ἀθηνῶν (Καρύτση 14), Θεσσαλονίκης (Ἀγ. Σοφίας 41). Ἦμπορεῖ ἐπίσης νὰ ἀποστέλλεται διὰ ταχυδρομικῆς ἐπιταγῆς εἰς τὸ Γραφεῖον μας τῶν Ἀθηνῶν (Καρύτση 14 - 105 61 Ἀθήνα).

Εἰδικῶς οἱ συνδρομηταὶ μας τῆς ἐπαρχίας ἠμποροῦν νὰ καταθέτουν τὴ συνδρομὴ τους, ἐναντὶ κανονικῆς ἀποδείξεως πληρωμῆς, στοὺς ἐθελοντὰς ἀντιπροσώπους ἢ συνεργάτας μας στίς πόλεις ὅπου ὑπάρχουν.

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

Έτος 61ον

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1998

Άριθ. 588

ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΚΟΣΜΟΛΟΓΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ

Β'

5. Κβαντική θεωρία του Σύμπαντος

Γιαρ' όλη την έπιτυχία τής θεωρίας τής 'Αρχικής Έκρήξεως (πού λέγεται θεμελιώδης (standard) θεωρία, και βασίζεται στη Γενική Σχετικότητα), υπάρχουν ώρισμένα προβλήματα.

(1) Γιατί τὸ Σύμπαν εἶναι σχεδὸν έντελῶς ὁμογενές και ισοτροπο,

(2) Γιατί ἡ ταχύτης διαστολῆς εἶναι σχεδὸν ἡ παραβολική ταχύτης.

Ἡ δεύτερη αὐτή παρατήρηση ὁδηγεῖ στο συμπέρασμα ὅτι τὸ Σύμπαν εἶναι σχεδὸν στὰ ὅρια μεταξύ ὑπερβολικοῦ (άνοικτοῦ) Σύμπαντος και σφαιρικοῦ (κλειστοῦ) Σύμπαντος. Για νὰ ισχύει αὐτὸ πρέπει ἡ πυκνότης ρ τοῦ Σύμπαντος νὰ εἶναι ἴση μὲ μία κρίσιμη πυκνότητα ρ_{crit} . Στὴν πραγματικότητα ἡ ὁρατὴ ὕλη τοῦ Σύμπαντος, ἡ ὕλη δηλαδή πού παρατηρεῖται στοὺς γαλαξίες, εἶναι μόνο 2% τῆς κρίσιμης. Ἔχουμε ὅμως ένδειξεις ὅτι ὑπάρχει σκοτεινὴ ὕλη στὸ Σύμπαν, ἡ ὁποία εἶναι τουλάχιστον 10 φορές περισσότερη. Ἐπομένως ἡ πυκνότης τοῦ Σύμπαντος πλησιάζει τὴν κρίσιμη πυκνότητα και τοι εἶναι ἄγνωστη ἡ φύση τῶν 80% τῆς ὕλης τοῦ Σύμπαντος. Ἡ προσέγγιση πρὸς τὴν κρίσιμη τιμὴ ἦταν πολὺ πῶ ἀκριβῆς στὰ ἀρχικὰ στάδια τοῦ Σύμπαντος.

Μία «ἐξήγηση» τοῦ φαινομένου αὐτοῦ ἔχει δοθεῖ ἀπὸ τὴν θεωρία τοῦ πληθωρισμοῦ (inflation). Ἡ θεωρία αὐτὴ διατυπώθηκε κατὰ πρῶτον ἀπὸ τὸν ἔλληνα Καζάνα (1980) και κατόπιν ἀπὸ τὸν Guth (1981) και ἄλλους. Σύμφωνα μὲ τὴν θεωρία τοῦ πληθωρισμοῦ τὸ Σύμπαν ὑπέστη μία τεράστια, ἐκθετικὴ, διαστολὴ μεταξύ τῶν χρόνων $t=10^{-35}$ sec και $t=10^{-32}$ sec. Ἡ διαστολὴ αὐτὴ ἦταν τῆς τάξεως τῶν 10^{50} . Δηλαδή πρὶν ἀπὸ τὸν πληθωρισμὸ ὁ ὄγκος ὄλου τοῦ ὁρατοῦ Σύμπαντος θὰ μπορούσε νὰ χωρέσει μέσα σὲ ἓνα πρωτόνιο. Μὲ τὴν τεράστια αὐτὴ διαστολὴ ὑποτίθεται ὅτι κάθε ἀνωμαλία τοῦ Σύμπαντος και κάθε διαφορά ἀπὸ τὴν παραβολικὴ ταχύτητα ἐξουδετερώθηκε και τὸ Σύμπαν σήμερα εἶναι σχεδὸν ἀπολύτως ὁμογενές και διαστέλλεται μὲ σχεδὸν ἀκριβῶς τὴν παραβολικὴ ταχύτητα.

Ἡ θεωρία τοῦ πληθωρισμοῦ «ἐξηγεῖ» και ἓνα ἄλλο παράδοξο τοῦ ἀρχικοῦ Σύμπαντος, πού λέγεται «πρόβλημα αἰτιότητος». Ἄν τὸ ἀρχικὸ Σύμπαν διεστέλλετο μὲ τὸν συνήθη νόμο Hubble, πού ισχύει στὸ κλασικὸ μοντέλο διαστολῆς, τὸ ὁποῖον εἶναι γνωστὸ ὡς «μοντέλο Friedmann», τότε ἡ σταθερὰ τοῦ Hubble θὰ ἦταν πολὺ μεγαλύτερη ἀπὸ ὅτι εἶναι σήμερα και οἱ διαφορὲς περιοχὲς τοῦ Σύμπαντος θὰ ἀπεμακρύνονταν ἀπὸ τὴν ἑαυτῶν ἀπόσταση μὲ ἄρκετα μεγαλύτερη ταχύτητα ἀπὸ τὴν ταχύτητα τοῦ φωτός.

νοντο με ταχύτητες πολύ μεγαλύτερες από την ταχύτητα του φωτός. Κατά συνέπεια οι περιοχές αυτές δεν θα μπορούσαν να επικοινωνήσουν μεταξύ τους. Το «πρόβλημα της αιτιότητας» είναι: Πώς είναι δυνατόν αυτές οι περιοχές να εκπέμπουν σχεδόν ακριβώς την ίδια ένταση ακτινοβολίας μικροκυμάτων, όπως παρατηρούμε σήμερα, ενώ αρχικά δεν επικοινωνούσαν μεταξύ τους; Η εξήγηση που δίνει η θεωρία του πληθωρισμού είναι ότι «αρχικά» η ταχύτης διαστολής του Σύμπαντος δεν ήταν μεγάλη (όπως στο κλασικό μοντέλο), αλλά αντίθετα ήταν πολύ μικρή και αύξανε συνεχώς. Έπομένως τα διάφορα μέρη του Σύμπαντος είχαν την ευκαιρία να επικοινωνήσουν μεταξύ τους.

Η «εξήγηση» αυτή δεν είναι επαρκής γιατί μετατοπίζει το πρόβλημα στην περίοδο προ του πληθωρισμού, δηλαδή πριν από το χρόνο $t=10^{-35}$ sec, όποτε η ταχύτης διαστολής ήταν πάλι μεγάλη. Άλλα για να λυθεί το θέμα αυτό πρέπει να διατυπωθεί μία ολοκληρωμένη θεωρία για την περίοδο πριν από το χρόνο $t=10^{-35}$ sec που σήμερα δεν υπάρχει.

Η θεωρία του πληθωρισμού είναι πολύ «της μόδας» σήμερα και διάφορες παραλλαγές της έχουν προταθεί. Έν τούτοις τόσο ο Hawking, όσο και ο Penrose, είναι επιφυλακτικοί για τη θεωρία αυτή.

Ο Hawking παρατηρεί ότι ο πληθωρισμός δεν οδηγεί κατ' ανάγκην σε ένα όμογενές Σύμπαν. Η απόσβεση των ανωμαλιών γίνεται μόνον υπό ώριμες προϋποθέσεις, ενώ σε άλλες πολύ γενικές περιπτώσεις το σχετικό εύρος των ανωμαλιών παραμένει το ίδιο. Επίσης ο Penrose παρατηρεί ότι ξεκινώντας από το παρόν και ακολουθώντας τις γεωδαισιακές προς τα πίσω φθάνουμε σε αρχικές συνθήκες χωρίς πληθωρισμό. Άλλα οι γεωδαισιακές διαγράφονται κατά τρόπο αντίστροφο στο χρόνο. Έπομένως αν ξεκινήσουμε από αυτές τις αρχικές συνθήκες κατά τη συνήθη φορά του χρόνου θα φθάσουμε στη σημερινή κατάσταση χωρίς

να περάσουμε από ένα στάδιο πληθωρισμού.

Τέλος πρέπει να προστεθεί ότι το «πρόβλημα της αιτιότητας» μπορεί να λυθεί με ένα χαοτικό μοντέλο του αρχικού Σύμπαντος. Το πρόβλημα υπάρχει αν το αρχικό Σύμπαν ήταν περίπου εξίσου όμογενές όπως σήμερα. Αν όμως το αρχικό Σύμπαν ήταν χαοτικό, τότε οι διάφορες περιοχές του θα μπορούσαν να επικοινωνήσουν χωρίς να απαιτούνται ταχύτητες μεγαλύτερες από την ταχύτητα του φωτός.

Το μεγαλύτερο πρόβλημα για το αρχικό Σύμπαν αφορά το χρονικό διάστημα πριν από το χρόνο Planck, που ισούται προς 10^{-43} sec. Τότε η βαρύτης είχε την ίδια περίπου ένταση με τις άλλες δυνάμεις της φύσεως.

Μία θεωρία που προσπαθεί να ενοποιήσει όλες τις δυνάμεις της φύσεως έχει διατυπωθεί από τον Hawking και τους συνεργάτες του. Είναι η «κβαντική θεωρία βαρύτητας». Μία τέτοια θεωρία χρησιμοποιεί μία εξίσωση, που λέγεται εξίσωση Wheeler-de Witt, και έχει πολλές ομοιότητες με την εξίσωση του Schroedinger της κβαντομηχανικής. Οι εξισώσεις Wheeler-de Witt και Schroedinger έχουν τη μορφή

$$W\Psi = 0 \quad (15)$$

και

$$S\Psi = 0 \quad (16)$$

όπου W και S είναι ειδικοί τελεστές και Ψ η κυματοσυνάρτηση. Έπομένως όπως στην περίπτωση Schroedinger βρίσκουμε την κυματοσυνάρτηση που παριστάνει ένα σωματίο ή ένα σύνολο σωματίων, έτσι στην περίπτωση Wheeler-de Witt ή Ψ είναι μία κυματοσυνάρτηση που παριστάνει το Σύμπαν. Η διαφορά μεταξύ των εξισώσεων Schroedinger και Wheeler-de Witt είναι ότι η πρώτη παριστάνει ένα κύμα που προχωρεί μέσα στο χρόνο (π.χ., στην περίπτωση ενός απλού κύματος $\Psi = \sin(x-vt)$), ενώ στην δεύτερη περίπτωση δεν γίνεται ιδιαίτερα μεταχείριση του χρόνου, αλλά η κυματοσυνάρτηση εξαρτάται καθ' όμοιον τρόπο από τις 4 διαστάσεις του χωροχρόνου.

Ὁ καλύτερος τρόπος γιὰ νὰ περιγραφῆ ἡ κυματοσυνάρτηση εἶναι μὲ βάση τὰ «ὀλοκληρώματα τροχιῶν» (path integrals) ποὺ εἰσήγαγε ὁ Feynman. Ἐν ἡ ἀρχικὴ τιμὴ τῆς κυματοσυναρτήσεως στὸ σημεῖο x_0 καὶ σὲ χρόνον t_0 , τότε ἡ τιμὴ τοῦ Ψ στὸ σημεῖο x καὶ σὲ χρόνον t εὐρίσκεται ἂν πάρουμε ὅλες τὶς δυνατὲς τροχιές ποὺ ὀδηγοῦν ἀπὸ τὸ x_0 στὸ x σὲ χρόνον $(t-t_0)$ καὶ προσθέσουμε τὶς δυνατὲς λύσεις. Ἡ πρόσθεση (δηλαδὴ ἡ ὀλοκλήρωση) δὲν γίνεται κατὰ μῆκος μιᾶς γραμμῆς, ὅπως στὰ συνήθη ὀλοκληρώματα, ἀλλὰ στὸ σύνολο ὅλων τῶν τροχιῶν.

(Ἐς σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι ἡ μέθοδος τοῦ Feynman ἔχει ἀπλουστευθεῖ σημαντικὰ ἀπὸ τὸν Gutzwiller, ὁ ὁποῖος ἀντὶ τοῦ συνόλου τῶν τροχιῶν χρησιμοποιεῖ μόνον περιοδικὲς τροχιές. Πράγματι ἡ συμβολὴ τῶν μὴ περιοδικῶν τροχιῶν ἐξουδετερώνεται λόγω τοῦ ὅτι οἱ φάσεις τῶν στοιχειωδῶν κυματοσυναρτήσεων στὸ x εἶναι τυχαῖες καὶ ἀναιροῦν ἢ μία τὴν ἄλλη. Ἀντιθέτως ἡ συμβολὴ τῶν περιοδικῶν τροχιῶν εἶναι ἀθροιστικὴ. Μία ἐπέκταση τῆς ἀπλουστεύσεως τοῦ Gutzwiller ἔχει ἀναπτυχθεῖ τὰ τελευταῖα χρόνια ἀπὸ τοὺς Heller, Davies καὶ ἀπὸ τὴ δική μας ὀμάδα (Farantos, Founariotakis, Polymilis καὶ Contopoulos). Βάσει αὐτῆς σὲ κάθε κυματοσυνάρτηση τὸν κύριον ρόλο παίζει μίαν θεμελιώδη περιοδικὴ τροχιά, ἢ ὁποῖα ἀντιστοιχεῖ σὲ ἕνα κλασικὸ συντονισμὸ.

Κατ' ἀναλογίαν τὸ «ὀλοκληρώματροχιῶν» τῆς ἐξισώσεως Wheeler-de Witt ἀναφέρεται σὲ ἕνα ἄπειρον σύνολο Συμπάντων (ἀντὶ τροχιῶν). Ἐπομένως ἡ «*κυματοσυνάρτηση τοῦ Σύμπαντος*» ἀντιπροσωπεύει ὄχι ἕνα μοντέλο τοῦ Σύμπαντος ἀλλὰ ὅλα τὰ δυνατὰ Σύμπαντα. Μὲ τὴν ἔκφραση «*δυνατὰ Σύμπαντα*» ὁ Hawking (μὲ τὸν συνεργάτη του Hartle) ἐννοεῖ ὅλα τὰ Εὐκλείδια μοντέλα ποὺ εἶναι συμπαγῆ ὅπως μίαν σφαῖρα, δηλαδὴ δὲν ἐκτείνονται στὸ ἄπειρον. Ἡ συνθήκη αὐτὴ ὀνομάζεται συνθήκη «*ἐλλείψεως ὁριακῶν συνθηκῶν*» (no-boundary proposal, NBP, 1983).

Γιὰ νὰ γίνῃ κατανοητὴ ἡ συνθήκη αὐτὴ ξεκινοῦμε ἀπὸ μίαν μετρικὴ Lorentz (ἢ Minkowski) ποὺ ἀντιπροσωπεύει τὸν χωροχρόνον τῆς Εἰδικῆς Θεωρίας τῆς Σχετικότητος

$$ds^2 = dx^2 + dy^2 + dz^2 - dt^2 \quad (18)$$

(ὅπου οἱ μονάδες εἶναι τέτοιες ὥστε ἡ ταχύτης τοῦ φωτός νὰ εἶναι ἰση μὲ 1).

Ἐν θέσουμε

$$t = \tau \quad (19)$$

ὅπου τ εἶναι ἕνας φανταστικὸς χρόνος τὸ στοιχειῶδες μῆκος ds , ποὺ λέγεται γραμμικὸ στοιχείο, ἐκφράζεται ἀπὸ τὸν τύπο

$$ds^2 = dx^2 + dy^2 + dz^2 + d\tau^2 \quad (20)$$

ποὺ ἀντιπροσωπεύει ἕνα Εὐκλείδιο χωροχρόνον. Ὁ τύπος (18) γιὰ σταθερὸ ds^2 παριστάνει ἕνα μονόχωνο ὑπερβολοειδές, ἐνῶ ὁ τύπος (20) παριστάνει μίαν σφαῖρα.

Στὴ γενικώτερη περίπτωσι ποὺ ἔχουμε τὸν καμπυλωμένον χωροχρόνον τοῦ Σύμπαντος πάλι ὀνομάζουμε Εὐκλείδια μοντέλα ὅλα ἐκεῖνα τὰ μοντέλα τοῦ Σύμπαντος ποὺ δὲν ἐκτείνονται στὸ ἄπειρον.

Ἡ θεωρία τῶν Hawking καὶ Hartle βασίζεται στὴν χρησιμοποίησιν ἐνὸς φανταστικοῦ χρόνου. Γιὰ τὸν μαθηματικὸν δὲν ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ τῶν τύπων (18) καὶ (20) ὅταν οἱ χρόνοι t καὶ τ συνδέονται μὲ τὸν τύπο (19). Γιὰ τὸν φυσικὸν ὁμως ἡ διάκρισις εἶναι θεμελιώδης. Στὴν εἰδικὴ σχετικότητα ἡ διάκρισις μεταξὺ χώρου καὶ χρόνου εἶναι ἀπόλυτη. Ὁ χρόνος t δὲν εἶναι ἰσοδύναμος μὲ μίαν διάστασις χώρου, ἐνῶ οἱ διαστάσεις x , y , z εἶναι μεταξὺ τους ἰσοδύναμες. Π.χ. στὴν εἰδικὴ σχετικότητα ἔχουμε συστολὴ τῶν μηκῶν, ἐνῶ ἔχουμε διαστολὴ τοῦ χρόνου.

Ἡ διάκρισις μεταξὺ χώρου καὶ χρόνου, γίνεταί πιὸ δύσκολη στὴν γενικὴ σχετικότητα. Παρ' ὅλον ὅτι δεχόμεστε ὅτι τοπικὰ σὲ κάθε σημεῖο τοῦ χωροχρόνου ἰσχύει ἡ εἰδικὴ σχετικότης, ἐπομένως ὑπάρχει διάκρισις μεταξὺ χώρου καὶ χρόνου, ἐν τούτοις ὑπάρχουν περιπτώσεις ποὺ μίαν συντεταγμέ-

νη άλλοτε αντιπροσωπεύει τὸ χῶρο καὶ άλλοτε τὸ χρόνο. Π.χ. ἐνῶ ἡ συντεταγμένη r (ἀκτίνα) μακρυνά ἀπὸ μία μελανή ὀπὴ ἀντιπροσωπεύει τὸν χῶρο, στὸ ἐσωτερικὸ τῆς μελανῆς ὀπῆς ἢ r ἀντιπροσωπεύει τοπικὰ τὸ χρόνο.

Ὁ Hawking θεωρεῖ ὅτι ὁ φανταστικὸς χρόνος ἔχει ὠρισμένα σημαντικὰ πλεονεκτήματα. Ἐνα παράδειγμα εἶναι ἡ χρησιμοποίηση φανταστικοῦ χρόνου στὴ δημιουργία ἐνὸς ζεύγους ἠλεκτρονίου-ποζιτρονίου μέσα στὸ κενὸ ἐνὸς πυκνωτοῦ. Ἄς θεωρήσουμε ἕνα πυκνωτὴ κατὰ τὸν ἄξονα x . Ἡ κίνηση ἐνὸς ζεύγους μέσα στὸν πυκνωτὴ παρίσταται γιὰ μικρὰ χρονικὰ διαστήματα ἀπὸ τὸν τύπο (18) ἂν $dy=dz=0$ καὶ ἡ ταχύτης ἰσοῦται μὲ τὴ μονάδα. Ἡ κίνηση τοῦ ἠλεκτρονίου καὶ τοῦ ποζιτρονίου στὸ χωρὸχρονο (x, t) μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ κατὰ μῆκος τῶν δύο κλάδων μιᾶς ὑπερβολῆς (Σχ. 2α).

$$x^2 - t^2 = a^2 \quad (21)$$

Ἡ κίνηση γίνεται πρὸς ἀντίθετες διευθύνσεις. Ἡ εἰκόνα ὅμως αὐτὴ δὲν ἀποδίδει τὴν δημιουργία τοῦ ζεύγους ἠλεκτρονίου-ποζιτρονίου ποὺ γίνεται τυχαῖα μέσα στὸ κενὸ ἀπὸ μία κβαντικὴ διακύμανση. Ἄν ὅμως χρησιμοποιήσουμε φανταστικὸ χρόνο τ , βάσει τοῦ τύπου (19), ἔχουμε ἕναν κύκλο, ποὺ ἀντιπροσωπεύει τὸν χωρὸχρονο (x, τ) ὅπως δίνει ὁ τύπος

$$x^2 + \tau^2 = a^2 \quad (22)$$

Ὁ συνδυασμὸς τῶν τύπων (21) καὶ (22) ποὺ παρίστανται στὸ Σχ. 2α παριστᾶ τὴ δημιουργία τοῦ ζεύγους στὸ φανταστικὸ χρόνο τ , ἀλλὰ τὸ ζεῦγος κατόπιν κινεῖται κατὰ μῆκος τῶν ὑπερβολῶν σὲ πραγματικὸ χρόνο t .

Ἐνα ἄλλο παράδειγμα χρησιμοποίησης φανταστικοῦ χρόνου εἶναι τὸ «φανινόμενο τῆς σήραγγος», βάσει τοῦ ὁποῦ σωματῖα παγιδευμένα σὲ ἕνα φρέαρ δυναμικοῦ μποροῦν νὰ φύγουν στὸ ἄπειρο, ἔστω καὶ ἂν δὲν ἔχουν ἐνέργεια ἀρκετὴ ὥστε νὰ βγοῦν ἔξω ἀπὸ τὸ φρέαρ. Τὸ φαινόμενο αὐτό, ποὺ μόνον ἡ κβαντικὴ θεωρία μπορεῖ νὰ ἐξηγήσει, εἶναι θεμελιώδες στὴν περι-

πτωση τῆς ραδιενεργείας, δηλαδὴ στὴν ἐκπομπὴ σωματίων ἀπὸ ἕνα βαρὺ πυρήνα, ὅπως εἶναι ὁ πυρήνας τοῦ οὐρανίου. Ὁ πυρήνας εἶναι εὐσταθῆς, δηλαδὴ περιβάλλεται ἀπὸ ἕνα φράγμα δυναμικοῦ, τὸ ὁποῖον σύμφωνα μὲ τὴν κλασικὴ θεωρία ἀποτελεῖ ἕνα ἀπόλυτο ἐμπόδιο στὴν κίνηση σωματίων μικρῆς ἐνέργειας πρὸς τὰ ἔξω. Ὅμως ἡ κβαντικὴ θεωρία προβλέπει τὴν ἐκπομπὴ σωματίων μὲ ὠρισμένο ρυθμὸ, ποὺ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ πάχος τοῦ φράγματος δυναμικοῦ.

Μία ἐξήγηση τοῦ φαινομένου αὐτοῦ δίνεται ἀπὸ τὴν λύση τῆς ἐξίσωσης τοῦ Schroedinger ποὺ παριστάνει ἕνα κύμα τὸ ὁποῖον περνάει μὲ ἀπόσβεση τὸ φράγμα δυναμικοῦ. Ἡ κίνηση ἐνὸς σωματίου μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς μιὰ περιοδικὴ ταλάντωση στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ φρέατος καὶ μία κίνηση πρὸς τὰ ἔξω στὸ ἐξωτερικὸ τοῦ φρέατος, ἀλλὰ μέσα στὰ τοιχώματα τοῦ φρέατος ἡ κίνηση μπορεῖ νὰ παρασταθεῖ μόνο σὲ φανταστικὸ χρόνο. Δὲν ἔχει νόημα νὰ ποῦμε ποῦ βρίσκεται τὸ σωματῖο μέσα στὸ τοίχωμα σὲ κάθε χρονικὴ στιγμή. Ἀλλὰ ἡ χρησιμοποίηση τοῦ φανταστικοῦ χρόνου δίνει σωστὰ ἀποτελέσματα. Π.χ. δίνει τὸ σωστὸ ρυθμὸ ἐκπομπῆς σωματίων ποὺ μπορεῖ νὰ ἐλεγχθεῖ πειραματικά.

Κάτι ἀνάλογο συμβαίνει κατὰ τὸν Hawking καὶ στὸ Σύμπαν. Ἐνα παράδειγμα μοντέλου τοῦ Σύμπαντος εἶναι τὸ μοντέλο de Sitter, ποὺ ἔχει γραμμικὸ στοιχεῖο

$$ds^2 = dt^2 + (1/H^2) \cosh(Ht) dr^2 \quad (23)$$

ὅπου $H^2 = \lambda/3$ καὶ λ εἶναι ἡ κοσμολογικὴ σταθερὰ (θετικὴ). Τὸ ἀντίστοιχο Εὐκλείδειο γραμμικὸ στοιχεῖο, ὅταν $t=i\tau$, εἶναι

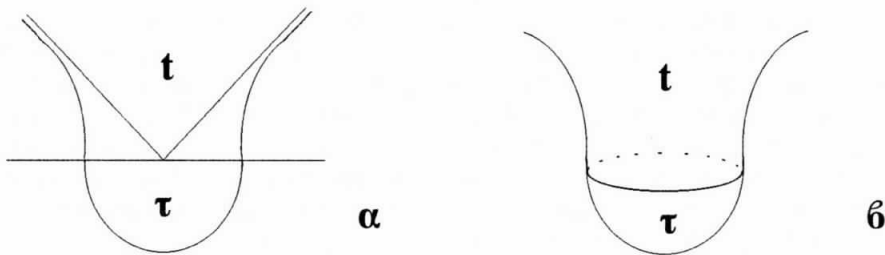
$$ds^2 = d\tau^2 + (1/H^2) \cos(H\tau) dr^2 \quad (24)$$

Ἡ πρώτη εἰκόνα παριστάνει ἕνα σχῆμα ὅμοιο μὲ δύο κλάδους μιᾶς ὑπερβολῆς, ἐνῶ τὸ δεύτερο σχῆμα εἶναι ὅμοιο μὲ μία ἔλλειψη. Ἄν συνδέσουμε τὰ δύο σχήματα (Σχ. 2β) ἔχουμε μία εἰκόνα ὅμοια μὲ τὸ Σχ. 2α ποὺ παριστάνει τὴν δημιουργία ἐνὸς ζεύ-

γους ηλεκτρονίου-ποζιτρονίου στο κενό ανάμεσα στους πόλους ενός πυκνωτού.

Το σχήμα 2β παριστάνει ένα μοντέλο διαστελλομένου Σύμπαντος σε πραγματικό χρόνο t , ενώ σε φανταστικό χρόνο παριστάνει τη δημιουργία του Σύμπαντος εκ του μηδενός. Η διαφορά με την δημιουργία ενός ζεύγους ηλεκτρονίου-ποζιτρονίου στο κενό είναι ότι στην περίπτωση του Σύμπαντος

όριακή συνθήκη του Σύμπαντος είναι ότι δεν υπάρχει όριακή συνθήκη. Για να εξηγήσουμε την έννοια της φράσεως αυτής πρέπει ν' αναφερθούμε στην εξίσωση του Schrodinger, όπου οι λύσεις προκύπτουν σαν συνέπεια ώρισμένων δεδομένων αρχικών συνθηκών. Αν δηλαδή δοθεί η κυματοσυνάρτηση Ψ_0 στο χρόνο $t=0$ μπορούμε να βρούμε τη λύση Ψ για οιονδήποτε χρόνο t .



Σχήμα 2

Σύγκριση της δημιουργίας ζεύγους ηλεκτρονίου-ποζιτρονίου στο κενό (α), και δημιουργίας συμπάντων (β). Η δημιουργία γίνεται και στις δύο περιπτώσεις σε φανταστικό χρόνο τ , ενώ σε πραγματικό χρόνο t έχουμε απομάκρυνση του ηλεκτρονίου και ποζιτρονίου (α) ή διαστολή του Σύμπαντος (β). Η διαφορά είναι ότι το κενό υπάρχει μεταξύ υλικών σωμάτων (α), ενώ έξω από το Σύμπαν δεν υπάρχει τίποτα (β).

δεν υπάρχει καν κενό. Το κενό υπάρχει σε ένα δεδομένο χώρο, που ορίζεται από τα τοιχώματα ενός δοχείου, ή στο χώρο μεταξύ των άστέρων. Στην περίπτωση όμως του Σύμπαντος δεν υπάρχει χώρος και χρόνος εκτός του Σύμπαντος. Ο Hawking όμως περι δημιουργίας εκ του μηδενός που γίνεται σαν μία κβαντική διακυμάση σε ένα φανταστικό χρόνο, και τονίζει ότι το μηδέν αυτό είναι απόλυτο. Είναι κάτι το έντελως διαφορετικό από το κενό που έχει ώρισμένες ιδιότητες, π.χ. επιτρέπει ώρισμένες κβαντικές διακυμάνσεις. Αντίθετα το απόλυτο μηδέν δεν μπορεί να έχει ιδιότητες και τίποτα δεν μας λέγει ότι μπορεί να υφίσταται κβαντικές διακυμάνσεις που δημιουργούν Σύμπαντα.

Ο Hawking είναι πολύ περήφανος για τη θεωρία του περι «έλλειψας όρίων». Λέγει μάλιστα παραστατικά ότι η μόνη

Στην περίπτωση του Σύμπαντος όμως η λύση αναφέρεται σε άπειρα Σύμπαντα, και μάλιστα κλειστά, που δεν εκτείνονται στο άπειρο (αντίθετα ο Penrose προτιμά μοντέλα υπερβολικά που εκτείνονται στο άπειρο). Επομένως η συνθήκη των Hawking και Hartle δεν μας οδηγεί σε ένα συγκεκριμένο Σύμπαν, που να προκύπτει σαν συνέπεια της παραδοχής αυτής, αλλά αντικαθιστά το Σύμπαν από ένα συνονθύλευμα απείρων Συμπάντων.

Μία άλλη δυσκολία του μοντέλου αυτού, που επισημαίνεται από τον Penrose, είναι η μετάβαση από τον φανταστικό στον πραγματικό χρόνο. Ο Hawking όμως για ένα «φαινόμενο σήραγγος» χάρις στο οποίο το Σύμπαν δημιουργεί τον εαυτό του. Όμως η έννοια του φαινομένου σήραγγος είναι έντελως διαφορετική. Ο φανταστικός χρόνος ισχύει μέσα στα τοιχώματα ενός φρέα-

τος, όπου δεν έχει νόημα ή σωματιακή αλλά ή κυματική ύψη της διερχομένης ύλης. Ο χρόνος είναι πραγματικός έξω από το φράγμα δυναμικού, τόσο στο έσωτερικό όσο και στο έξωτερικό του φρέατος. Είς την περίπτωση όμως του Σύμπαντος ή μετάβαση από φανταστικό σε πραγματικό χρόνο είναι αυθαίρετη.

Η θεωρία του Hawking και Hartle αντικαθιστά την κλασική ανωμαλία στην αρχή του Σύμπαντος με μία αρχή σύμφωνη με την κβαντική άπροσδιοριστία. Η άπροσδιοριστία αυτή εξαρτάται από την σταθερά του Planck h . "Αν η σταθερά του Planck γίνει μηδέν, τότε το μοντέλο των Hawking και Hartle συμπίπτει με το κλασικό μοντέλο που περιέχει την ανωμαλία. Έπομένως η όμαλοποίηση της αρχής του Σύμπαντος που εισάγει ή νέα θεωρία γίνεται με δύο τμήματα. Πρώτον την εισαγωγή της κβαντικής αβεβαιότητας, και δεύτερον την θεώρηση του Σύμπαντος σαν ένα σύνολο άπειρων μοντέλων Συμπάντων.

Η θεωρία των Hawking και Hartle χαιρετίστηκε από πολλούς σαν μία «έπιστημονική» θεωρία της δημιουργίας του κόσμου σε αντίθεση προς την μεταφυσική. Πολλοί ασχολήθηκαν με παρόμοια μοντέλα δημιουργίας Συμπάντων εκ του μηδενός. 'Αλλά και πολλοί εκλαϊκευτές της επιστήμης έδωσαν την έντύπωση ότι το μυστήριο της δημιουργίας λύθηκε, ή τουλάχιστον έγινε πιο κατανοητό, με την έλλειψη ανωμαλίας. 'Αλλά ή κβαντική δημιουργία εκ του μηδενός δεν είναι λιγότερο μυστηριώδης από την κλασική αρχική ανωμαλία του χωροχρόνου. Είναι ειρωνεία της τύχης ότι ο Hawking, που διαμαρτύρεται γιατί δεν πήρε το βραβείο Nobel για τὰ θεωρήματά του περι ανωμαλιών του χωροχρόνου, θεωρεί ακόμη μεγαλύτερο επίτευγμα την θεωρία που αναιρεί τις ανωμαλίες, έστω και σε ένα φανταστικό χρόνο.

Πάντως τὸ βασικό είναι ότι είτε σε πραγματικό, είτε σε φανταστικό χρόνο, τὸ Σύμπαν έχει μία αρχή, έχει πεπερασμένη ήλι-

κία. Τὸ ἂν εἶναι πιὸ κατανοητὴ ἢ ἀρχὴ αὐτὴ στὴν κβαντικὴ θεωρία, σὺν κβαντικὴ ἀβεβαιότης, ἀπ' ὅ,τι εἶναι στὴν κλασικὴ θεωρία, σὺν ἀνωμαλία τοῦ χωροχρόνου, αὐτὸ εἶναι θέμα προσωπικῆς προτιμήσεως. Τὸ γεγονός πάντως εἶναι ὅτι οἱ «ἐξηγήσεις» αὐτὲς δὲν δίνουν ἀπάντηση στὸ βασικὸ ἐρώτημα «*Γιατί ὑπῆρξε μία ἀρχὴ στὸ Σύμπαν; Γιατί ὑπάρχει τὸ Σύμπαν; Καὶ γιατί ὑπάρχουν οἱ γνωστοὶ φυσικοὶ νόμοι ποὺ τὸ διέπουν; Γιατί τὸ ἀπόλυτο μηδέν δημιουργεῖ Σύμπαντα (ἓνα ἢ ἄπειρα Σύμπαντα) ἐνὼ θὰ μπορούσε νὰ μὴ δημιουργήσῃ τίποτε;*» Εἶναι ἀδύνατο στὸ τέλος ν' ἀποφύγει κανεὶς τὸ μεταφυσικὸ ἐρώτημα, μετὰ τὴν μία μορφή ἢ μετὰ τὴν ἄλλη. Ἔτσι ὁ Hawking καταλήγει μετὰ τὴν διατύπωση: «*Γιατί πρέπει νὰ ὑπάρχει τὸ Σύμπαν; Ἄν θέλετε, μπορείτε νὰ ὀρίσετε τὸν Θεὸ σὺν ἀπάντησιν σ' αὐτὴ τὴν ἐρώτηση.*»

6. Ἡ θεωρία τοῦ Penrose

Ἡ βασικὴ ιδέα τοῦ Penrose εἶναι ὅτι μία ἐπιτυχημένη Θεωρία τοῦ Παντός (TOE) θὰ βασίζεται ὄχι στὴν κβάντιση τῆς βαρύτητος, ἀλλὰ σε μία μὴ γραμμικὴ κβαντικὴ θεωρία, ὅπου ἡ μὴ γραμμικότης θὰ εξαρτᾶται ἀπὸ τὴ βαρύτητα.

"Ὅπως εἶναι γνωστό, ἡ ἐξίσωση τοῦ Schroedinger εἶναι γραμμικὴ. Αὐτὸ ἔχει πολὺ σημαντικὲς καὶ χρήσιμες συνέπειες. Συγκεκριμένα ἰσχύει ἡ ἀρχὴ τῆς ὑπερθέσεως. Τὸ ἄθροισμα δύο λύσεων τῆς ἐξίσωσης Schroedinger εἶναι ἐπίσης μία λύση. Ἔστι ἡ γενικὴ λύση τῆς ἐξίσωσης ἀνάγεται σε μερικὲς ἐπὶ μέρους λύσεις. Ἐπίσης ἡ γραμμικὴ θεωρία ὀδηγεῖ στὴν ὑπαρξὴ ιδιοτιμῶν καὶ ιδιοσυναρτήσεων ποὺ χαρακτηρίζουν τὰ φάσματα τῶν ἀτόμων, τῶν μορίων κ.λ.π. Ὅλες αὐτὲς οἱ ιδιότητες ἔχουν ἐλεγχθεῖ μετὰ μεγάλη ἀκρίβεια πειραματικά. Ἐπομένως τὰ μὴ γραμμικὰ φαινόμενα ποὺ εἰσάγει ὁ Penrose πρέπει νὰ εἶναι πολὺ μικρά. Πράγματι ὁ Penrose δέχεται ὅτι τὰ φαινόμενα αὐτὰ εἶναι τῆς τάξεως τῆς ἐνεργ-

γείας ενός γκραβιτονίου, δηλαδή εξαιρετικά μικρά.

Ο Penrose έχει αναπτύξει τις απόψεις του αυτές στα βιβλία του «The Emperor's New Mind» Oxford Univ. Press, 1989, και «Shadows of the Mind: An approach to the missing science of consciousness» Oxford Univ. Press, 1994. Όμως η θεωρία του δεν έχει πάρει ακόμη συγκεκριμένη μορφή.

Από το άλλο μέρος υπάρχουν ήδη συστηματικές μελέτες διαφόρων μη γραμμικών εξισώσεων με μερικές παραγώγους, όπως η «μη γραμμική εξίσωση Schroedinger», η οποία έχει το προσόν ότι είναι ολοκληρώσιμη. Αυτό σημαίνει πρώτον ότι έχει απειρες διατηρούμενες ποσότητες, όπως η ενέργεια. Δεύτερον έχει λύσεις που παριστάνουν σολιτόνια, δηλαδή μεμονωμένα κύματα ειδικής μορφής. Αυτά μπορούν να πλησιάσουν το ένα το άλλο, όποτε αλληλεπιδρούν μη γραμμικά (δεν ισχύει η αρχή της υπερθέσεως), αλλά αργότερα τα δύο κύματα χωρίζονται πάλι διατηρώντας την αρχική τους μορφή. Αυτές οι καταπληκτικές ιδιότητες είναι κοινές σε όλες τις ολοκληρώσιμες μη γραμμικές εξισώσεις. Ίσως ακόμη πιο σημαντικό είναι το γεγονός ότι πολλές μη ολοκληρώσιμες διαφορικές εξισώσεις με μερικές παραγώγους έχουν λύσεις που είναι κατά προσέγγιση σολιτόνια. Δηλαδή η αλληλεπίδραση δύο σολιτονίων στις περιπτώσεις αυτές δεν αφήνει στο τέλος τα σολιτόνια αμετάβλητα, αλλά παραμένει ένα υπόλοιπο που είναι μικρό και μπορεί να υπολογισθεί. Η θεωρία αυτών των εξισώσεων είναι ακόμη στα πρώτα στάδια. Αλλά το ενδιαφέρον τους είναι ιδιαίτερα μεγάλο.

Μεταξύ των άλλων οι σύγχρονες θεωρίες υπερχορδών διαπιστώνουν μία ενδιαφέρουσα αντιστοιχία μεταξύ στοιχειωδών σωματίων και σολιτονίων.

Δεν είναι γνωστό αν η σωστή μη γραμμική θεωρία όπου Penrose θα είναι ολοκληρώσιμη ή όχι. Πάντως παρ' όσον ότι η μη γραμμικότητα που εισάγει ο Penrose εί-

ναι εξαιρετικά μικρή, αυτή θα είχε μεγάλες συνέπειες εις το αρχικό Σύμπαν. Ο Penrose προχωρεί ακόμη περισσότερο και λέγει ότι οι μη γραμμικοί όροι της προτεινόμενης κβαντικής θεωρίας θα μπορούσαν να εξηγήσουν όχι μόνον το αρχικό Σύμπαν, αλλά και τα φαινόμενα που συνδέονται με την ανθρώπινη συνείδηση.

Είναι γνωστό το παράδοξο της κβαντικής θεωρίας που ονομάζεται «παράδοξο της γάτας του Schroedinger». Μέσα σε ένα μαύρο κουτί υπάρχει μία γάτα και ένα ευπαθές δοχείο με ύδροκυάνιο. Ένα φωτόνιο αρκεί να ανοίξει το δοχείο και να σκοτώσει τη γάτα. Όμως η πιθανότητας έκπομπής του φωτονίου είναι 50%. Πριν ανοίξουμε το κουτί η κβαντική κατάσταση είναι ένα μείγμα 50% ζωντανή γάτα +50% νεκρή γάτα. Αυτό οφείλεται στην αρχή της υπερθέσεως της κβαντικής φυσικής. Όταν ανοίξει το κουτί γίνεται απότομα η «ανάγωγη» του συστήματος σε μία μόνο κατάσταση, 100% ζωντανή γάτα, ή 100% νεκρή γάτα. Η «ανάγωγη» αυτή πιστεύεται ότι είναι συνέπεια της επεμβάσεως του ανθρώπου (της συνειδήσεως του ανθρώπου).

Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι ενώ πολλοί ακολουθούν τον Penrose στην σύνδεση του φαινομένου της κβαντικής ανάγωγής με την ανθρώπινη συνείδηση, άλλοι πολλοί, όπως ο Hawking, δεν δέχονται την άποψή του αυτή. Ο Hawking δεν ενοχλείται από το γεγονός ότι η γάτα πριν ανοίξει το κουτί είναι 50% ζωντανή +50% νεκρή. Αντίθετα ενοχλείται από την άποψη ότι κατά κάποιο «μαγικό» τρόπο η ανθρώπινη συνείδηση επεμβαίνει στην «ανάγωγη» της λύσεως σε μία (ζωντανή ή νεκρή γάτα). Παίρνει μόνον το αποτέλεσμα της παρατηρήσεως χωρίς ν' αναμειγνύει καθόλου την ανθρώπινη συνείδηση. Και σημειώνει ότι είναι θετικιστής (δηλαδή ενδιαφέρεται μόνο για τα αποτελέσματα των παρατηρήσεων) ενώ ο Penrose είναι Πλατωνιστής (δηλαδή θεωρεί τα φαινόμενα όπως γίνονται «στην πραγματικότητα» σ' ένα ιδεατό κόσμο).

Ἡ πρόσφατη ἔρευνα (τέλη τοῦ 1996) φαίνεται ὅτι δίνει μία λύση ἐνδιαφέρουσα μεταξὺ τῶν ἀπόψεων τοῦ Hawking καὶ τοῦ Penrose. Ἡ κατάσταση “γάτα 50% ζωντανή + 50% νεκρή” ὀνομάζεται «περιπλεγμένη» (entangled, ἢ coherent). Ὅμως ἡ ἐπίδραση τοῦ περιβάλλοντος στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ κουτιοῦ πολὺ σύντομα ξεχωρίζει τὶς δύο «σταθερὲς καταστάσεις», γάτα=100% ζωντανή, ἢ γάτα=100% νεκρή, ἔτσι ὥστε ὅταν ἀνοίξει τὸ κουτί ὁ παρατηρητής, δὲν γίνεται μία ἀπότομη ἀναγωγή πού ὀφείλεται κατὰ κάποιον τρόπο στὴ συνείδηση, ἀλλὰ ἀπλῶς ἡ διαπίστωση ποιά ἀπὸ τὶς δύο «καθαρὲς καταστάσεις» ἰσχύει.

Τὸ βασικὸ εἶναι ὅτι ἡ μετάβαση ἀπὸ τὴν περιπλεγμένη κατάσταση στὶς καθαρὲς καταστάσεις γίνεται θαυμαία, χάρις στὴν ἐπίδραση τοῦ περιβάλλοντος. Ἡ μετάβαση αὐτὴ λέγεται «ἀποπολυπλοκοποίηση» (disentanglement, ἢ decoherence). Πρόσφατα πειράματα ἔδειξαν ὅτι ἡ μετάβαση αὐτὴ δὲν εἶναι στιγμιαία, ἀλλὰ χρειάζεται ἕνα χρονικὸ διάστημα, πού εἶναι δυνατόν νὰ μετρηθεῖ, καὶ εἶναι τόσο πιὸ μικρὸ ὅσο τὸ σῶμα πού παρατηροῦμε εἶναι πιὸ μεγάλο.

Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ναι μὲν ὑπάρχει τὸ φαινόμενο τῆς ἀναγωγῆς πού ἐπικαλεῖται ὁ Penrose, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν εἶναι στιγμιαῖο, οὔτε ἄμεσα συνδεδεμένο μὲ τὴν ἀνθρώπινη συνείδηση.

Ὁ Penrose ὅμως ἔχει προτείνει μία ἄλλη μέθοδο ἀποφυγῆς τοῦ παραδόξου τῆς γάτας τοῦ Schroedinger πού βασίζεται στὴν μὴ γραμμικότητα τῆς (γενικευμένης) κβαντικῆς θεωρίας. Στὴν περίπτωση αὐτὴ ἡ ἀρχὴ τῆς ὑπερθέσεως δὲν ἰσχύει, ἀλλὰ ἡ λύση τῆς ἐξίσωσης τοῦ Schroedinger εἶναι μία καὶ μοναδική, εἴτε γάτα ζωντανή, εἴτε νεκρή.

Τόσο ἡ θεωρία τῆς «ἀποπολυπλοκοποίησης» πού ὀφείλεται στὸ περιβάλλον, ὅσο καὶ ἡ μὴ γραμμικὴ ἀποψη τοῦ Penrose, δίδουν λύσεις σὲ πολλὰ παράδοξα τῆς κβαντικῆς θεωρίας. Ἐτσι ἀποφεύγεται ἡ «μαγική» κατὰ τὸν Hawking ἐπέμβαση τῆς ἀνθρώπινης συνειδήσεως στὰ φυσικὰ φαινόμενα,

πάνω στὴν ὁποία ὅμως ἔχουν οἰκοδομηθεῖ διάφορα φιλοσοφικὰ οἰκοδομήματα.

Πάντως ἡ θεωρία τοῦ Penrose ἐνδιαφέρει ἄμεσα τὴ μελέτη τῆς ἀνθρώπινης συνειδήσεως. Ἀντίθετα πρὸς τὴν ἀποψη ὅτι ἡ συνείδηση ἐπηρεάζει τὰ φαινόμενα, φαίνεται ὅτι μικροσκοπικὰ φαινόμενα τῆς κβαντικῆς φυσικῆς, πού προκύπτουν ἀπὸ τὴν κβαντικὴ θεωρία, ἐπηρεάζουν τὴν ἀνθρώπινη συνείδηση.

Ἐδῶ θὰ πρέπει νὰ τονισθεῖ ὅτι κάθε μὴ γραμμικὴ κβαντικὴ θεωρία ἔχει ν' ἀντιμετωπίσει σοβαρώτατα προβλήματα πού ἡ συνήθης κβαντικὴ θεωρία τὰ ἔχει λύσει. Ἡ ὑπαρξὴ σταθερῶν φασμάτων τῶν ἀτόμων καὶ τῶν μορίων (σταθερῶν σταθμῶν ἐνεργείας γιὰ κάθε ἄτομο καὶ μόριο) πρέπει ν' ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ κάτι γενικώτερο, ἴσως μεταβλητὰ φάσματα μὲ μικρὸ ρυθμὸ μεταβολῆς. Αὐτὲς οἱ δυσκολίες ἀποθαρρύνουν τοὺς μελετητές. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἡ πείρα μᾶς ἔχει δείξει ὅτι καμία μέχρι τώρα ἐξίσωση τῆς φυσικῆς δὲν εἶναι ἀκριβῶς γραμμικὴ. Ἡ ἐξίσωση τοῦ Schroedinger πρέπει νὰ γενικευθεῖ μὲ μὴ γραμμικοὺς ὄρους. Ἡ συνεχῆς μελέτη τῶν μὴ γραμμικῶν συστημάτων ἐλπίζεται ὅτι θὰ δώσει ἀρκετὴ πείρα ὥστε ν' ἀντιμετωπισθεῖ κάποτε τὸ πρόβλημα.

Ὁ Penrose ἔχει ἀναπτύξει τὰ τελευταῖα χρόνια ἕνα μαθηματικὸ οἰκοδόμημα γιὰ τὴν μελέτη τῶν διαφόρων αὐτῶν συγχρόνων θεωριῶν. Εἶναι ἡ θεωρία τῶν twistors. Ἡ ἐφαρμογὲς ὅμως τῆς θεωρίας αὐτῆς στὰ προβλήματα τῆς ἀρχῆς τοῦ Σύμπαντος εἶναι ἀκόμη στὰ πρῶτα τῆς στάδια.

7. Συμπεράσματα

Τὸ συμπέρασμα ἀπὸ τὴν ἔκθεση τῶν κυριωτέρων συγχρόνων θεωριῶν σχετικὰ μὲ τὴν ἐνοποίηση ὅλων τῶν φυσικῶν δυνάμεων καὶ τὴν ἀρχὴ τοῦ Σύμπαντος, εἶναι ὅτι βρισκόμαστε σ' ἕνα στάδιο ἐντατικῆς θεωρητικῆς δραστηριότητος, ἀλλὰ μὲ λίγα μέχρι τώρα γενικὰ παραδεκτὰ ἀποτελέσματα. Τὸ

γεγονός ότι μία καινούργια θεωρία είναι «της μόδας» και πολλοί επιστήμονες ασχολούνται με αυτήν δεν αποτελεί απόδειξη της ορθότητας της θεωρίας. Παράδειγμα είναι η θεωρία της συνεχούς δημιουργίας των Hoyle, Bondi και Gold που προκάλεσε πολύ μεγάλο ενδιαφέρον κατά τις δεκαετίες του '50 και '60 αλλά σήμερα έχει έντελως απορριφθεί. Η βασική ιδέα της θεωρίας αυτής ήταν ότι το Σύμπαν δεν είχε μία αρχή (το big bang) αλλά ότι είναι αιώνιο και αμετάβλητο. Η άποψη αυτή εγκαταλείφθηκε μετά την συνειδητοποίηση της σημασίας της ακτινοβολίας μικροκυμάτων, που ανακαλύφθηκε στο 1965, και υποδηλώνει πολύ πειστικά ότι το Σύμπαν προήλθε από μία αρχική έκρηξη.

Σήμερα η θεωρία της αρχικής έκρηξης (big bang) είναι γενικά δεκτή. Υπάρχουν όμως παραλλαγές της θεωρίας, που διαφοροποιούνται στα πρώτα κλάσματα του πρώτου δευτερολέπτου της ηλικίας του Σύμπαντος, πριν από το χρόνο των Μεγάλων Ένοποιημένων Θεωριών (χρόνο GUT, $t=10^{-35}$ sec), ή πριν από το χρόνο Planck, $t=10^{-43}$ sec.

Οι κυριότερες θεωρίες αυτή τη στιγμή είναι η θεωρία των υπερχορδών (των 10 διαστάσεων) και η θεωρία της ελλείψεως όριακων συνθηκών των Hawking και Hartle. 'Αλλά όπως είδαμε, και οι δύο αυτές θεωρίες έχουν προβλήματα, όχι μόνον μαθηματικά, αλλά και προβλήματα που αφορούν την εκτέλεση παρατηρήσεων που θα έλεγξουν τις θεωρίες αυτές. 'Ακόμη έχουν εννοιολογικά προβλήματα περί της φύσεως του Κόσμου, όπως του τί σημαίνει αρχή του

Σύμπαντος, αν το Σύμπαν είναι ένα ή πολλά, τί σημαίνει ο φανταστικός χρόνος και η εκ του μηδενός δημιουργία του Κόσμου.

'Από το άλλο μέρος η άποψη του Penrose παραμένει σαν μία έγκυστη πιθανή θεωρία του Σύμπαντος. Είναι όμως πολύ ένωρις για να πούμε αν θα επιτύχει ή όχι.

Είναι προφανές ότι πίσω από τα προβλήματα αυτά υπάρχουν θεμελιώδη φιλοσοφικά προβλήματα. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Hawking που έκαμε τόση προσπάθεια να αμβλύνει τις ανωμαλίες του χωροχρόνου και να εισαγάγει την έννοια της εκ του μηδενός δημιουργίας, καταλήγει σε μία αναφορά στον Θεό σαν τη βασική Αιτία του Κόσμου. Βεβαίως η επιστήμη δεν θα μπορέσει ποτέ να βγει έξω από τον εαυτό της και να αποδείξει έναν υπερβατικό Θεό. Το ενδιαφέρον όμως υπάρχει στα βασικά ερωτήματα της ύπαρξεως. Είτε δεχθεί κανείς τον Θεό, είτε την τύχη, ή κάποια μυστηριώδη 'Αναγκαιότητα που δημιουργεί τους φυσικούς νόμους και το Σύμπαν, το θέμα είναι ότι τα εσχατα ερωτήματα επανέρχονται σε κάθε σκεπτόμενο άνθρωπο. Η φυσική επιστήμη κάνει ό,τι είναι δυνατόν για να εξηγήσει το Σύμπαν. 'Αλλά το γιατί το Σύμπαν υπάρχει φαίνεται ότι θα μείνει για πάντα πέρα από τα όρια της Φυσικής και της 'Επιστήμης γενικότερα.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΟΝΤΟΠΟΥΛΟΣ
Καθηγητής της 'Αστρονομίας
'Ακαδημαϊκός



ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΝΕΥΜΑ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ (Β')

Γ'

Οι θέσεις τις όποιες έλαβαν οι Καππαδόκες Πατέρες για την παιδεία έν γενέει και ειδικώτερα έναντι των έλληνικων γραμμάτων δέν ήταν απλως μία έκφραση προσωπικής γνώμης, αλλά είχε άμεσες πρακτικές συνέπειες στην διδακτέα ύλη στα εκπαιδευτικά προγράμματα των σχολείων κατά την βυζαντινή περίοδο. Την εκπαίδευση στο Βυζάντιο, ιδίως την στοιχειώδη, την είχε αναλάβει η Έκκλησία. Δάσκαλοι ως επί τὸ πλείστον ήσαν κληρικοί και ως σχολεία έχρησιμευαν δωμάτια στον περίβολο των ναων, οι νάρθηκες ή και τὰ μοναστήρια. «Τὰ μοναστήρια -όπως γράφει ὁ καθηγητής Φ. Κουκουλές στο εξάτομο έργο του "Βυζαντινών βίος και πολιτισμός"- ήσαν κέντρα μεγάλης πνευματικής εργασίας. Εν τούτοις οι μοναχοί αδιάσπαστον τὸν μετὰ τοῦ παρελθόντος σύνδεσμον τηροῦντες, ἐκαλλιέροντες τὰ έλληνικά γράμματα, μεταλαμπαδεύοντες ως συγγραφείς ή και διδάσκαλοι τὸν έλληνικὸν πολιτισμὸν εἰς τοὺς συγχρόνους των. Έκ των περιβόλων των μονων, ως ἀπὸ κοιλίας δουρείου ἵππου, τὴν έλληνικὴν παιδείαν διδαχθέντες και εἰς τὰ νάματα τῆς χριστιανικῆς ἀρετῆς λουσθέντες, ἐξεπήδησαν ἄνδρες οἵτινες στυλοὶ τῆς Έκκλησίας και τοῦ Έθνους ἡμῶν ἐγένοντο». Και για τὸν λόγον αὐτὸν ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν κατά τὸν ΙΒ' αἰώνα, Μιχαήλ Χωνιάτης, ὀνομάζει τὰ μοναστήρια τῆς ἐποχῆς του «φιλοσοφικά φροντιστήρια» και ὁ ἔθνικός μας ιστορικός Κων. Παπαρηγόπουλος «τὰ ἀσφαλέστερα καταγώγια των

γραμματῶν, των τεχνων και των ἐπιστημῶν».

Στὴν ἀμέσως ἀνώτερη βαθμίδα τῆς εκπαίδευσως, στὴν ὁποία παρείχετο μία εὐρυτέρων ἀπαιτήσεων μόρφωση, τὸ πρόγραμμα περιελάμβανε γραμματική, ρητορική και φιλοσοφία, στὴν ὁποία περιελαμβάνοντο τὰ μαθηματικά και ἡ ἀστρονομία, ἡ ὁποία ἐδιδάσκετο σύμφωνα με τὰ συγγράμματα τοῦ Πτολεμαίου. Συγκεκριμένα ἀπὸ τοὺς ποιητές, ιστορικούς και φιλοσόφους τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας τὸ πρόγραμμα περιελάμβανε τὴν διδασκαλία των ἐπων τοῦ Ὁμήρου, τὴν ποίηση τοῦ Πινδάρου, τὰ έργα τοῦ Ἡσιόδου και των δραματικων, καθως και ἀποσπάσματα ἀπὸ τοὺς ιστορικούς Ἡρόδοτο, Θουκυδίδη, Ξενοφῶντα και Πλούταρχο, και ἀπὸ τοὺς ρήτορες Δημοσθένη, Ἰσοκράτη και Λυσία.

Ἀπὸ τὴν κυρίως φιλοσοφία ἐδιδάσκετο κατ' ἀρχὴν ἡ λογική, ἡ ἠθική και ἡ μεταφυσική κυρίως ἀπὸ τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλη και τοῦ Πλάτωνα.

Ἐξ ἄλλου για τὴν ἀνώτατη βαθμίδα τῆς Παιδείας ἀπὸ τὸν τέταρτον αἰώνα μέχρι τὴν πτώση τοῦ Βυζαντίου λειτουργοῦσε στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ Αὐτοκρατορικό Πανεπιστήμιο, τὸ ὁποιο συνεδέετο με τὴν ἑλληνιστική και ρωμαϊκή παράδοση. Ἐκεῖ ἐδιδάσκετο ἡ φιλοσοφία, ἡ φιλολογία, οἱ ἐπιστῆμες, ὄχι ὁμως ἡ θεολογία, ἡ ὁποία ἐδιδάσκετο στὴν Πατριαρχική Σχολή.

Ἡ ἴδρυση τοῦ Πανδιδακτηρίου αὐτοῦ ἀνάγεται στὴν ἐποχὴ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου τὴν ἐποχὴ δηλαδή τῆς κτίσεως τῆς Νέας Ρώμης τὸ 330. Μεταξὺ των καθηγητῶν πε-

ριελαμβάνοντο κατά τους δύο πρώτους αιώ-
νες της λειτουργίας του και ειδωλολάτρες,
όπως ο Λιβάνιος, τὸν ὁποῖον ἐκάλεσε ὁ διά-
δοχος τοῦ Κωνσταντίνου Κωνσταντῖος καὶ
ὁ Θεμίστιος, ὁ ὁποῖος ἐχρημάτισε καὶ ἔπαρ-
χος τῆς πόλεως ἐπὶ Θεοδοσίου Α'. Τὸ γε-
γονὸς αὐτὸ ἀποτελεῖ καὶ δεῖγμα τοῦ πνεύ-
ματος τῆς ἀνεξιθρησκείας καὶ τῆς ἀκαδη-
μαϊκῆς ἐλευθερίας πού ἐπικρατοῦσε κατὰ
τὴν ἐποχὴ αὐτή. Γιὰ τὴν ἀνώτατὴ αὐτὴ scho-
λὴ ὁ ἱστορικὸς Vasiliev παρατηρεῖ ὅτι: «*Ἡ
ἐν λόγῳ Σχολῇ ἐγίνε τὸ κέντρο γύρω ἀπὸ
τὸ ὁποῖο συγκεντρώθηκαν οἱ καλύτερες δυ-
νάμεις τῆς Αὐτοκρατορίας καὶ ἡ ὁποία ἐπέ-
ζησε μέχρι τῶν τελευταίων ἡμερῶν αὐτῆς*».

Σὲ ὅλη αὐτὴ τὴν μακροαῖων ἱστορία τῆς
οἱ αὐτοκράτορες δὲν ἔπαυσαν νὰ ἐνδιαφέ-
ρονται γιὰ τὴν ἀνώτατὴ παιδεία καὶ νὰ τὴν
θεωροῦν ὡς τὴν ἀληθινὴ ἔστια τοῦ ἐλληνι-
κοῦ πνεύματος. Ὅνομαστοὶ αὐτοκράτορες,
ὅπως ὁ Ἰουστινιανός, ὁ Ἡράκλειος, οἱ
Ἰσαυροὶ, ὁ Θεόφιλος, ὁ καῖσαρ Βάρδας
ἔδειξαν τὸ ἰδιαιτέρο ἐνδιαφέρον τους γιὰ τὸ
Ἀνώτατο αὐτὸ Ἐκπαιδευτικὸ Ἴδρυμα,
φροντίζοντας κατὰ καιροὺς γιὰ τὴν ἀνα-
διοργάνωσή του καὶ τὴν εὐρυθμὸν λειτουρ-
γία του.

Βέβαια στὸ σημεῖο αὐτὸ μπορεῖ νὰ ἐπι-
καλεσθεῖ κανεὶς ὀρισμένες ἐνέργειες τῶν θυ-
ζαντινῶν ἀρχόντων οἱ ὁποῖες δὲν εἶναι σύμ-
φωνες μὲ τὸ γενικὸ πνεῦμα τῆς συμπορευ-
σεως τῆς Καινῆς Διδαχῆς μὲ τὸ ἀρχαῖο ἐλ-
ληνικὸ πνεῦμα.

Ὡς γνωστὸν τὸ 529 ὁ αὐτοκράτωρ Ἰου-
στινιανὸς «*θεσπίσας πρόσταξιν ἐπέμψεν ἐν
Ἀθήναις κελεύσας μηδένα διδάσκειν φιλο-
σοφίαν*» καὶ ἔτσι οἱ τελευταῖοι ἑπτὰ διδά-
σκαλοι αὐτῆς ἀναγκάσθηκαν νὰ καταφύ-
γουν στὴν περσικὴ αὐλὴ τοῦ Χοσρόη, μετα-
κομίζοντας τὴν Ἀκαδημία στὴν Περσία.

Ἡ πρωτοβουλία αὐτὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ
ἦταν περιττὴ καὶ ἴσως ἐκπορευέθηκε ἀπὸ
ἄγνοια ἢ ἀπὸ μία διάθεση νὰ προβάλει ὡς
μοναδικὸ πνευματικὸ κέντρο τῆς αὐτοκρα-
τορίας τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐνισχύοντας
ἐκεῖ τὸ Ἀνώτατο Ἐκπαιδευτήριό της καὶ

ὑποβαθμίζοντας ἢ καταργώντας κάθε ἄλλο
περιφερειακὸ κέντρο.

Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι «*οἱ ἐνέργειες μερι-
κῶν Χριστιανῶν, ἔστω καὶ ἐπωνύμων, οἱ
ὁποῖοι ἀπὸ φανατισμὸ καὶ ἄγνοια τὰ ἔβα-
λαν μὲ τὸ Ἑλληνικὸ Πνεῦμα εἶναι παροδι-
κῆς ἀντιδράσεις καὶ ἀρνήσεις, πού δὲν τὶς
χρειάζεται ὁ ἀληθινὸς Χριστιανισμὸς. Ὁ
Χριστιανισμὸς δὲν ἔχει ἀνάγκη νὰ ἀρνηθεῖ
τίποτε πού ἀξίζει, γιὰτὶ δὲν φοβάται τίπο-
τε· θρῖσκεται πιὸ ἐπάνω ἀπὸ ὅλα, ἀκόμα καὶ
ἀπὸ τὰ ὠραιότερα καὶ σοφώτερα· ἔτσι μπο-
ρεῖ νὰ τὰ ἀνεχθεῖ ἄνετα ἢ καὶ νὰ τὰ δεχθεῖ
κάτω ἀπὸ τὴν οὐράνια σκέπη του. Οἱ διδα-
σκαλίες βέβαια καὶ οἱ μυστηριακῆς ἐορτῆς
τῶν Νεοπλατωνικῶν, ὅσο καὶ ἂν βοήθησαν
ὡς ἓνα σημεῖο νὰ μείνει ζωντανὸ τὸ ἱερό πῦρ
τοῦ πλατωνικοῦ πνεύματος, εἶχαν καταλή-
ξει σὲ περιττῆς καὶ ἀνόητες ἢ καὶ ἠθικὰ ἐπι-
κίνδυνες ἐξεις, τελετῆς καὶ χειρονομίαις· σὲ
αὐτὸ φταίει λιγώτερο ἢ μυστηριακὴ παρά-
δοση τῶν Ἑλλήνων καὶ περισσώτερο ἢ Ἀσία,
πού ἐνόθευσε τὴν ἐλληνικὴν παράδοση. Ἀλλὰ
καὶ ἡ τέτοια παραστρατημένη φιλοσοφία,
ἢ μᾶλλον θεολογία, δὲν ἦταν ἀνάγκη νὰ ἀν-
τιμετωπισθεῖ μὲ αὐτοκρατορικὰ διατάγμα-
τα· ἔσθῃσε ἀπὸ μόνῃ της καὶ ἦταν ἓνα ἀκίν-
δυνο ὑπόλοιπο πού δὲν ἐβλαπτε κανένα»
παρατηρεῖ ὁ Παναγιώτης Κανελλόπουλος
στὸ βιβλίον του «Πέντε Ἀθηναῖκοι Διάλο-
γοι - Ἑλλάς καὶ Χριστιανισμὸς» σελ. 220.*

Ἐξ ἄλλου καὶ οἱ μεγάλοι Πατέρες καὶ
Διδάσκαλοι τῆς λατινικῆς Χριστιανοσύνης
τοῦ 4ου καὶ 5ου αἰῶνα ὁ Μεδιολάνων Ἀμ-
βρόσιος (337-397) ὁ Ἰερώνυμος (331-414),
ὁ Αὐγουστίνος (354-430) καὶ ὁ Βοήθιος
(480-524) ὅλοι τους ἦσαν κάτοχοι ἐλληνι-
κῆς Παιδείας, οἱ ὁποῖοι ἀποτελέσαν καὶ τὴν
γέφυρα γιὰ νὰ μεταλαμπαδευθεῖ καὶ τὸ
πνεῦμα τῶν Πατέρων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκ-
κλησίας καὶ στὴ Δύση δεδομένου ὅτι ἐκτὸς
ἀπὸ τὰ πρωτότυπα συγγράμματά των, στὰ
ὁποῖα εἶναι καταφανὴς ἡ ἐπίδραση τῆς ἐλ-
ληνικῆς γραμματείας, ὀρισμένοι ἐξ αὐτῶν,
ὅπως ὁ Ἰερώνυμος καὶ κυρίως ὁ Βοήθιος,
μὲ τὶς μεταφράσεις των στὰ λατινικὰ ἔκα-

ναν γνωστά στην Δύση και τὰ κείμενα τῶν Ἀλεξανδρινῶν ἀλλὰ καὶ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων φιλοσόφων.

Ὁ λατινικὸς κόσμος ἐστερεῖτο τῆς ἰκανότητος γιὰ μία πραγματικὴ ἐπιστημονικὴ σπουδὴ τῆς φιλοσοφίας, ὅπως αὐτὴ ἐμφανίζετο προχωρημένη στοὺς Ἕλληνες. Γι' αὐτὸ ὁ Βοήθιος μὲ τὸ συγγραφικὸ καὶ μεταφραστικὸ του ἔργο ἀπέβλεπε στὴν ἀναβάθμιση τῆς λατινικῆς παιδείας. Ἔτσι ἡ ἱστορικὴ σημασία τῆς ἐργασίας τοῦ Βοηθίου μὲ τὶς μεταφράσεις, τὰ ὑπομνήματά του καὶ τὶς ἐρευνές του εἶναι ἀδιαφιλονίκητη. Μὲ τὸ ἔργο τοῦ Βοηθίου ὁ Ἀριστοτέλης παρέμεινε γνωστὸς στὴ Λατινικὴ Δύση, τόσον ὅσον προέκυπτε ἀπὸ τὴν μετάφρασή του καὶ μὲ αὐτὴν καὶ μὲ τὰ ὑπομνήματά του δημιουργήθηκε ἡ φιλοσοφικὴ ὀρολογία τῶν Μέσων Χρόνων. Ὁ Βοήθιος, ὁ ὁποῖος ἐξῆσε στὰ χρόνια τῆς καταλύσεως τοῦ Δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, θεωρεῖται ὁ τελευταῖος Ρωμαῖος συγγραφέας καὶ φιλόσοφος καὶ ὁ πρῶτος μεσαιωνικός, ἀλλὰ κατὰ βάθος παρέμεινε στὴν καρδιά του ἕνας κλασικός, ὁ τελευταῖος Ἕλληνας φιλόσοφος στὴν Δύση.

Ἐξ ἄλλου οἱ μελετητὲς καὶ σχολιαστὲς τοῦ ἔργου τοῦ Αὐγουστίνου ἐπισημαίνουν τὴν ἐπίδραση τοῦ ἑλληνικοῦ φιλοσοφικοῦ λόγου στὴν διαμόρφωση τῶν ιδεῶν του. Ὁ ἴδιος στὶς Ἐξομολογήσεις του (VII 20, 26) ἐκφράζει τὴν εὐγνωμοσύνη του, διότι μὲ τὴν μελέτη τῶν ἔργων τῶν πλατωνιστῶν, πρὶν ἀπὸ τὴν Ἀγία Γραφή προπαρασκευάσε τὸ πνεῦμα του γιὰ τὴν ἀποδοχὴ τῆς χριστιανικῆς Ἀλήθειας. Ὁ Αὐγουστίνος δὲν ἔπαυσε νὰ προσπαθεῖ νὰ διεισδύσει βαθύτερα στὰ μεγάλα μεταφυσικὰ προβλήματα μὲ τὴν βοήθεια τῆς πίστεως, ἀλλὰ τὸ μέσον αὐτῆς τῆς διεισδύσεως ἦταν ὁ Λόγος καθὼς τὸν διετύπωναν οἱ πλατωνιστὲς.

Ἔτσι ὁ Αὐγουστίνος, ὁ Ἰερώνυμος, ὁ Ἀμβρόσιος, ὁ Βοήθιος, ὁ πάπας Γρηγόριος ὁ Μέγας εἶναι οἱ διδάσκαλοι τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἀντίστοιχοι μὲ τοὺς Καππαδόκες Πατέρες καὶ τὸν ἱερὸν Χρυσόστομο τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, καὶ οἱ ὁποῖοι μὲ

τὴν ἑλληνικὴ τους παιδεία, ὑπῆρξαν οἱ ἀναμεταδότες τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος στοὺς ἀφυπνιζόμενους λαοὺς τῆς Δύσεως, πράγμα ποὺ συνετέλεσε στὸν ἐκπολιτισμὸ τους καὶ στὴν βαθμιαία καλλιέργεια τοῦ πνεύματος, ὥστε μετὰ ἀπὸ αἰῶνες νὰ γίνουν καὶ αὐτοὶ μέτοχοι αὐτοῦ.

Δ'

Κατὰ τὸν 4ον καὶ 5ον αἰῶνα οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ὁλοκλήρωσαν ἐν γένει τὴν διατύπωση τῶν δογμάτων αὐτῆς καὶ ἐχάραξαν τὶς βασικὲς κατευθύνσεις στὰ προβλήματα τῆς Παιδείας καὶ εἰδικώτερα στὶς σχέσεις μεταξὺ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος.

Τὸ πνεῦμα ὅμως τοῦ Βυζαντίου στὴν συνέχεια δὲν ἀκολούθησε δουρικὰ τὰ ἀρχαιοελληνικὰ πρότυπα. Ἔδωσε καὶ νέες ὠθήσεις βασισμένες στὴν Θεία Ἀποκάλυψη, στὶς πνευματικὲς ἀναζητήσεις τοῦ ἀνθρώπου. *«Μὲ τὴν ἔξαρση τῆς ὑπερβατικότητος καὶ τῶν ἄλλων ιδιωμάτων τοῦ Θεοῦ, μὲ τὸν τονισμὸ τῆς σημασίας τῶν ἁγίων καὶ τῶν μαρτύρων, μὲ τὴν ἐπιμονὴ εἰς τὸ θέμα τῆς ἀναπλάσεως καὶ μεταμορφώσεως τοῦ ἀνθρώπου συγκροτήθηκε μία νέα κοσμοθεωρία καὶ βιοθεωρία, ἕνας νέος τρόπος δηλαδὴ θεωρήσεως τῶν πραγμάτων, φιλοσοφικός, καὶ πρακτικός, θεολογικός καὶ αἰσθητικός»*⁶.

Ἡ φιλοσοφικὴ παραγωγή κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς αἰῶνες, δὲν εἶναι -κατὰ τὴν ἐκφραση τοῦ καθηγητοῦ Δ. Ζακυνθηνοῦ- *«μία ὁμοιόμορφος μᾶζα ἄνευ ἐσωτερικῆς διαρθρώσεως καὶ ποικιλίας. Εἶναι προφανές ὅτι ἡ ὁμαλὴ ἀνέλιξις, διεπομένη ἀπὸ μίαν ἐσωτερικὴν τινα ἀνάγκην κατηύθυνε τὴν φιλοσοφικὴν θεώρησιν ἀπὸ τοῦ 9ου μέχρι τοῦ 14ου αἰῶνος κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἡ νεωτέρα σκέψις, ἡ ὁποία ἀποδίδει τὴν ἀρχὴν τῆς εἰς ἐπανάστασιν καὶ καθορίζει ἐαυτὴν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Μεσαίωνα, εἰς τὴν πραγματικότητα ὀφείλει τὴν προέλευσίν της εἰς τὴν παλαιότεραν φιλοσοφικὴν*

θεώρησιν και από πολλές απόψεις εξέτα-
ζομένη, είναι η όμαλή συνέπεια και άπλη
ἐκείνης προέκτασις».

«Έτσι οι τρεις Καππαδόκες, οι νεοπλα-
τωνίζοντες, Νεμείσιος και Διονύσιος ο
Άρεοπαγίτης και στην συνέχεια οι βαθείς
και συστηματικοί θεολόγοι Μάξιμος ο Όμο-
λογητής και ο Ιωάννης Δαμασκηνός θεμε-
λιώνουν μίαν νέα παράδοση, η οποία πα-
ράγει στους μεταγενέστερους αιώνες σοβα-
ρές ανάλογες κινήσεις, αλλά και ιδεολογι-
κές αντιθέσεις. Έτσι για παράδειγμα, κατά
τον 11ον αιώνα εκδηλώνονται τάσεις μυ-
στικιστικές από τον Συμεών τον νέον θεο-
λόγον και ορθολογιστικές από τον Μιχαήλ
τον Ψελλόν. Ο πρώτος εκφράζει με την
ποιητικήν του διάθεση τον θεϊον έρωτα, με
όλην την χριστοκεντρική βαθύτητα του τυ-
ξαντινού μοναχού, ενώ ο δεύτερος κάνον-
τας λόγον για την έλευθερία της σκέψεως
διατυπώνει την άποψη ότι: “Τό γάρ συλλο-
γίζεσθαι ούτε δόγμα έστι της Έκκλησίας
άλλότριον, ούτε θέσις τις τών κατά φιλοσο-
φίαν παράδοξον, άλλ' ή μόνον όργανον αλη-
θείας και ζητουμένου πράγματος εϋρεσις»⁷.

Άντίστοιχες φιλοσοφικές αντιπαραθέ-
σεις και σε έντονότερο βαθμό συναντούμε
την περίοδο των λεγομένων ήσυχαστικών
ερίδων κατά τον 14ον αιώνα μεταξύ του
παλαμικού ήσυχασμού και του κλασικίζον-
τος ανθρωπισμού, όπου η εκατέρωθεν έπι-
χειρηματολογία άντλει ύλικό έν πολλοίς και
από τό όπλοστάσιον της έλληνικής άρχαιό-
τητας.

Ε'

Βέβαια όλες οι χρονικές περιόδοι του
Βυζαντίου δέν παρουσιάζουν την αυτήν
πνευματική άκτινοβολία. Υπάρχουν και
αιώνες άγονοι. «Μετά πνευματικήν νέκρω-
σιν και στασιμότητα έν Βυζαντίω δύο περι-
που αιώνων, έπέρχεται αίφνης άναγέννη-
σις τών γραμμάτων, της όποιάς τον φαι-
νότατον πυρσόν εκράτησε ο Φώτιος, διά της
μεγάλης του διανοίας φωτίσας τον κόσμον

τόν έλληνικόν. Η μεγαλοπρεπής της όντως
γιγαντώδους αύτου μορφής έμφάνισις έν τη
ίστορία ήναψε τούς σπινθήρας της νέας
ζωής, κατέλαβε τό κεντρικόν σημείον του
μεσαιωνικού Έλληνισμού», σύμφωνα με την
άποτίμηση του έργου του Μ. Φωτίου από
τόν σοφόν ιεράρχη και άκαδημαϊκόν μακα-
ριστόν Χρυσόστομον Παπαδόπουλον.

Μεταξύ της άλλης πλουσίας προσφοράς
του Φωτίου που εκπορεύεται από την έκτα-
ση και την ποικιλία των γνώσεών του θα
έπιστημόνουμε τό γνωστό φιλολογικό του
έργο, καρπός του όποιου ύπήρξε «ή Μυριό-
βιβλος», στο όποιο άξιολογούνται και κρι-
νονται 280 άρχαία συγγράμματα ποικίλου
περιεχομένου έθνικών και χριστιανών συγ-
γραφέων. Μέσα στην Μυριόβιβλο συγκεν-
τρώθηκαν όλα τά είδη της λογοτεχνίας σε
μικρά και μεγάλα άποσπάσματα και περι-
λήψεις. Έτσι με την Μυριόβιβλον ο Φώτιος
συνέδεσε τον έλληνικόν μεσαιώνα με τό άρ-
χαιο έλληνικό παρελθόν, συνεχίζοντας κατά
πληρέστερον τρόπον τό έργο των Γραμμα-
τικών της Άλεξανδρείας, έπαναφέροντας με
τρόπον προσιτόν στην έλληνική ζωή των
συγχρόνων του την προγενέστερη έλληνική
φιλολογική παραγωγή.

Έξ άλλου ο κύκλος των μαθητών του,
έπηρεασμένος από την άκτινοβολία του δι-
δασκάλου των αποτέλεσε εκείνο τό πνευ-
ματικό φυτώριο τό όποιο παρήγαγε πλού-
σιους καρπούς, στους διαφόρους τομείς της
πνευματικής δραστηριότητας. Μεταξύ αυ-
τών διακρίθηκαν ο αυτοκράτωρ Λέων ο
Σοφός και ο Άρχιεπίσκοπος Καισαρείας
Άρέθας.

Ο τελευταίος, άντάξιος μαθητής του δι-
δασκάλου του, δέν περιορίσθηκε στα ποι-
μαντορικά του καθήκοντα, άλλά ύπήρξε συ-
στηματικός μελετητής των κλασικών συγ-
γραφέων, με καθαρά έπιστημονική μεθοδο-
λογία και με τον ένθερμο ζήλο του συνέβα-
λε στην άναζωπύρωση του ένδιαφέροντος
για τά έλληνικά γράμματα.

Έτσι κατά τον 9ον και 10ον αιώνα πα-
ρατηρείται μία άξιόλογος πνευματική κίνη-

ση, τῆς ὁποίας πρωτοστατοῦν πρόσωπα, τὰ ὁποῖα κατέχουν ὑψηλά ἀξιώματα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας καὶ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ὅπως ὁ Μ. Φώτιος, ὁ Ἀρέθας, ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, γιὰ τὴν μελέτη, τὴν ἀναπαραγωγή χειρογράφων, τὸν ὑπομνηματισμὸ τῶν ἀρχαίων κειμένων, ἢ ὁποῖα μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθεῖ ὡς πρῶμος ἀναγέννηση.

Γιὰ τὸ ἔργο αὐτό, καὶ κυρίως τοῦ Ἀρέθα, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων λογίων ὁ διάσημος βυζαντινολόγος Ἑσσελιγκ παρατηρεῖ ὅτι *«κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν πραγματοποιοῦνται οἱ ὑποθήκες τοῦ ἀρχαίου προκατόχου του, τοῦ Μ. Βασιλείου, πού περιέχονται στὴν γνωστὴ πραγματεία του: "Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων"»*.

ΣΤ'

Ἐξ' ἄλλου ἡ ἐπίδραση τῆς ἑλληνικῆς παραδόσεως στὰ χρόνια τοῦ Βυζαντίου καὶ στὸν τομέα τῆς τέχνης εἶναι ἐπίσης πρόδηλος. Γιὰ τὴν δημιουργικὴ περίοδο τῶν μεσοβυζαντινῶν χρόνων ὁ βυζαντινολόγος καὶ ἀκαδημαϊκὸς Μανώλης Χατζηδάκης παρατηρεῖ: *«Στὴν μεγάλη αὐτὴ περίοδο τὸ Βυζάντιο, κληρονόμος τῆς ὑψηλῆς τεχνολογίας τῆς Ὑστερῆς Ἀρχαιότητος καὶ συντελεστὴς δημιουργικῆς ἐφαρμογῆς τῆς γιὰ τὴν ἔκφραση μιᾶς καινούργιας ἱστορικῆς πραγματικότητας, ὑπερέχει καὶ στὸν καλλιτεχνικὸ τομέα ἀπὸ ὅλον τὸν ἄλλον κόσμον, σὲ Ἀνατολὴ καὶ Δύση καὶ ἀναγνωρίζεται ἀπὸ ὅλους ἢ περίφημη Peritia Graeca (ἑλληνικὴ ἐμπειρία)»*.

Βέβαια στὴν περίοδον αὐτὴ ἐκδηλώνεται παράλληλα μὲ τὴν προσπάθεια γιὰ τὴν ἀνακαίνιση τοῦ κρατικῆς μηχανισμοῦ, τὴν ὀργάνωση τῆς «θεματικῆς» διοικήσεως καὶ τὴν δημιουργία ἐθνικοῦ στρατοῦ, ἢ ἐπαναστατικὴ κοινωνικὴ πολιτικὴ πού περιλαμβάνεται τὴν «Ἐκλογὴ τῶν Νόμων» τῶν Ἰσαύρων (ἐποχὴ Λέοντος Γ' 717-741), ἢ ὁποῖα ὅμως συνδέεται μὲ τὸ γνωστὸ κίνημα

τῆς Εἰκονομαχίας, τὸ ὁποῖο συγκλόνησε τὸ Βυζάντιο ἀπὸ τὸν 8ο καὶ ὡς τὰ μέσα τοῦ 9ου αἰῶνα καὶ διεμόρφωσε τὴ νέα του ταυτότητα, προϋπόθεση γιὰ τὴν ἐπιδίωση καὶ τὴν ἀναγέννησή του.

Βέβαια στὴν ἐσώτερη ἀνάλυσή του τὸ φαινόμενο τῆς εἰκονομαχίας μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς σύγκρουση τῆς ἑλληνικῆς παραδόσεως μὲ τὸ ἀνεικονικὸ πνεῦμα, πού ἐκπορεύεται ἀπὸ τὴν ἰουδαϊκὴ θρησκεία καὶ στὸ ὁποῖο ὁ Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρος ἀπέδιδε ἰδιαίτερο σεβασμό. Γιὰ τὴν μεγάλη αὐτὴ περιπέτεια τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Βυζαντινῆς κοινωνίας ὁ μακαριστὸς Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν, ὁ ἀπὸ Τραπεζοῦντος Χρῦσανθος, παρὰ τὴν ἐκτίμησή του γιὰ τὸ κοινωνικὸ καὶ ἀνακαινιστικὸ ἔργο τῶν Ἰσαύρων παρατηρεῖ: *«Ὁ σάλος, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸν 8ον αἰῶνα ἀναστάτωσε τὸ Βυζάντιο μὲ τὸ ζήτημα τῆς Εἰκονομαχίας ὀφείλεται εἰς τοῦτο, ὅτι οἱ κατὰ τὰ ἄλλα μεγαλοφυεῖς αὐτοκράτορες Λέων ὁ Ἰσαυρος καὶ ὁ υἱὸς του Κωνσταντῖνος Ε', κατὰ τὸ μεταρρυθμιστικὸν καὶ δημιουργικὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν καὶ ἑλληνικὸν δικαίον ἔργο των, ἐπεχείρησαν νὰ ἐκριζώσουν μερικὰς ἐθνικὰς παραδόσεις καὶ νὰ ἀπαλύνουν μερικὰ χρώματα τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς καὶ τότε μόνον ἐκόπασεν ὁ σάλος, ὅταν ἔμειναν ἄθικτοι αἱ ἐθνικαὶ παραδόσεις, ἀποκαθαρθεῖσαι μόνον ἀπὸ κάποιαν σκωρίαν, τὴν ὁποίαν ἐπεσώρευσαν εἰς αὐτὰς οἱ αἰῶνες»*.

Ἀνάλογες κρίσεις ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ ἐκφράζει καὶ ὁ πατὴρ Γεώργιος Φλωρόφσκυ. Κατ' αὐτὸν «συνήθως ἡ ὅλη εἰκονομαχικὴ συζήτηση παριστάνετο ὡς «σημητικὴ» ἀντίθεση ἐναντίον τῆς προσπάθειας νὰ γίνῃ ξανὰ εἰδωλολατρικὴ ἡ Ἐκκλησία. Ἡ εἰκονομαχία λοιπὸν φαίνεται νὰ εἶναι ἀπλῶς ἀνατολικὴ ἀντίσταση σὲ ἕνα περισσότερο ἢ ὀλιγώτερο ὀξύ ἐξελληνισμὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ».

Ζ'

Ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ἔζησε καὶ

ἤκμασε κατὰ τὸ πρῶτο ἡμῶν τοῦ δου αἰώ-
να, ἐποχή κατὰ τὴν ὁποία ἦταν σὲ ἔνταση ἡ
εἰκονομαχικὴ ἔριδα. Πέραν τοῦ γεγονότος
ὅτι ἔλαβε θέση ὑπὲρ τῶν εἰκόνων καὶ ὅτι
συνέθεσε πολλοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ὕμνους,
οἱ ὅποιοι εἶναι σὲ χρῆσιν ἐν τῇ λατρείᾳ τῆς
᾽Ορθοδόξου Ἐκκλησίας ἀσχολήθηκε συστη-
ματικὰ μὲ τὴν θεολογία καὶ γι' αὐτὸ ὀνομά-
σθηκε πατὴρ τῆς σχολαστικῆς θεολογίας.
Στὸ ἔργο του «Πηγὴ τῆς γνώσεως» ἀντλεῖ
φιλοσοφικὰς ἰδέας ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη καὶ
τοὺς Νεοπλατωνικοὺς. Πρῶτος αὐτὸς εἰσά-
γει τὴν χρῆσιν τῆς λογικῆς καὶ τῆς ὄντολο-
γίας τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἀκόμη χρησιμο-
ποιεῖ στοιχεῖα ἀπὸ τὴν ψυχολογία καὶ τὴν
ἠθικὴν τοῦ Σταγειρίτη, καὶ δικαιολογεῖ αὐ-
τὸς τὴν πρῶτον βουλήν μὲ τὸ αἰτιολογικὸ
ὅτι ἡ φιλοσοφία ἀποτελεῖ τὴν θεραπαινίδα
τῆς θεολογίας. Μὲ τὸν συνδυασμὸν αὐτὸν
τῆς Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας μὲ τὴν χρι-
στιανικὴν διδασκαλίαν ἐγνώρισε ὁ Δαμασκη-
νός, μέσῳ τῆς μεταφράσεως τοῦ ἔργου του
αὐτοῦ ἐν τῇ λατινικῇ γύρω στὰ 1150, στοὺς
σχολαστικοὺς φιλοσόφους τῆς Δύσεως τὴς
θεμελιώδεις ἔννοιαι τῆς λογικῆς καὶ τῆς
ὄντολογίας τοῦ μεγάλου φιλοσόφου τῆς
ἀρχαιότητος καθὼς καὶ σπουδαῖα στοιχεῖα
τῆς ψυχολογίας καὶ ἠθικῆς αὐτοῦ. Ἔτσι
κατὰ αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπέδρασε στὶς ἐξε-
λίξεις τῶν φιλοσοφικῶν ἰδεῶν τῶν μέσων
χρόνων καὶ ἐν τῇ Δύσει.

Η'

Ἐπίσης τὸ περίφημο ἔργο τοῦ Θωμᾶ τοῦ
Ἀκινάτη ἢ "Summa Theologica" στηρίζε-
ται ἐν τῷ Ἀριστοτέλει καὶ ἐν τῷ ἱερῷ Ἀύγου-
στίνῳ. Ἀκόμη ἀπαντῶνται πολλὰ παρα-
πομπὰς ἐν τοῖς πλατωνίζοντες καὶ νεοπλα-
τωνίζοντες Ἕλληνας ἐκκλησιαστικοὺς Πα-
τέρες. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Κ. Λογοθέτης,
καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας, ἐν τῷ σύγγραμ-
μά του «Φιλοσοφία τῶν Πατέρων καὶ τῶν
μέσων χρόνων» γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Ἀκινάτη,
*«τὴν παραδεδομένην ἄφθονον ὕλην ἐπιμε-
λῶς ἐπεξεργάσατο ὁ θεολόγος φιλόσοφος*

*καὶ αὐτοτελῶς διεκόσμησε, διορίσας μὲν
ἀκριβέστερον τὰς τῶν Πατέρων θεωρίας
κατὰ τὰ ἀριστοτελικά διδάγματα, συμπλη-
ρώσας δὲ πάλιν τὰ φιλοσοφικά τοῦ Σταγει-
ρίτου διανοήματα διὰ τῶν χριστιανικῶν δο-
γμάτων».* Στὸ ἔργο αὐτὸ τοῦ Θωμᾶ τοῦ
Ἀκινάτη μαζί μὲ τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν
κατέχει κεντρικὴν θέσιν καὶ ἡ ἑλληνικὴ θεο-
λογία καὶ συγκεκριμένα ὁ Διονύσιος ὁ
Ἀρεοπαγίτης, ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμα-
σκηνός καὶ σὲ σημαντικὸν βαθμὸν οἱ Καππα-
δόκες Πατέρες, ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος,
ὁ Μ. Ἀθανάσιος.

Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν δικαιολογημένην
ἐπιφυλακτικὴν στάσιν τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρ-
θοδόξου Ἐκκλησίας ἐναντι τῆς σχολαστι-
κῆς μεθόδου καὶ τοῦ ἐν πολλοῖς ὀρθολογί-
ζοντος χαρακτήρα τοῦ ἔργου αὐτοῦ, ἐκεῖνο
τὸ ὅποιο ἔχει νὰ παρατηρήσῃ κανεὶς εἶναι
ὅτι τὸ κορυφαῖο αὐτὸ σύγγραμμα τῆς Δυ-
τικῆς μεσαιωνικῆς θεολογίας ἔχει καὶ αὐτὸ
τὴν πηγὴν του ἐν τῷ ἑλληνικῷ λόγῳ, ὅπως
αὐτὸς προσαρμόσθηκε ἐν τῇ χριστιανικῇ δό-
γματι ἀπὸ τῶν Πατέρων τῆς Ἀνατολῆς.

Θ'

Ὅσα ἐξετάσθησαν ἐν τῇ γραμμῇ αὐτῇ
ἀποτελοῦν ἐνδεικτικὰ σημεῖα γιὰ τὴν ἀμ-
φίδρομη ἐπίδρασιν καὶ τὴν σχέσιν τοῦ εὐαγ-
γελικοῦ μηνύματος καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύ-
ματος. Θὰ πρέπει ὅμως νὰ τονισθοῦν συμ-
περασματικὰ μερικὰ βασικὰ σημεῖα γιὰ τὴν
ὀρθὴν ἐκτίμησιν τῶν πραγμάτων:

*«Δὲν ἐδημιούργησε τὸ χριστιανικὸ μῆ-
νυμα ὁ Ἕλληνας, ὄχι! Διεμόρφωσε ὅμως
τὸν ἄνθρωπον, πὺν θὰ μπορεῖ νὰ προσλάβῃ
τὸ μῆνυμα αὐτό. Τοῦ ἔδωσε μίαν προσληπτι-
κὴν καλλιέργειαν πὺν οὔτε οἱ Ἑβραῖοι εἶχαν,
οὔτε οἱ Ῥωμαῖοι. Ἐὰν τὸ μῆνυμα αὐτὸ ἔμε-
νε μόνον ἐν τοῖς Ἑβραίοις, ὁ Χριστιανισμὸς
δὲν θὰ ἦταν Χριστιανισμὸς. Καὶ ὁ Κύριος
ἤξερε τί ἔλεγε, ὅταν μαθαίνοντας ὅτι μερι-
κοὶ Ἕλληνες ζητοῦσαν νὰ τὸν γνωρίσουν
ἀπὸ κοντὰ εἶπε: "Νῦν ἐδοξάσθη ὁ Υἱὸς τοῦ
Ἀνθρώπου"»*

»Και πρέπει να τονισθεῖ τοῦτο: Ὁ ἐλληνικός στοχασμός ἦταν πνευματικός και ὅταν ἀκόμα ἦταν ὑλισμός. Καὶ δὲν ὑπῆρχε μεγαλύτερη πλάνη ἢ μᾶλλον βλασφημία, ἀπὸ τὸ νὰ ζητᾶμε νὰ συνταιριάξουμε τὸν Δημόκριτο λ.χ. με τὸν Büchner. Ἔτσι ὅταν ἦλθε ὁ Χριστιανισμός ἐγινε και γιὰ τὴν ἐλληνική ψυχική καλλιέργεια ἐκεῖνο πὸν εἶπε ὁ Κύριος γιὰ τὸν μωσαϊκὸ νόμο: Δὲν ἦλθε νὰ «καταλύσει» τὴν ψυχική αὐτὴ καλλιέργεια, ἀλλὰ και τὴν «πληρώσει». Δὲν κατέλυσε τὴν προχριστιανική θεολογία, ἡ ὁποία οὕτως ἢ ἄλλως εἶχε πεθάνει, ἐπλήρωσε ὅμως, δηλαδή ἔδωσε καινούργια ζωὴ, ἀλλὰ και δημιουργική ἀνταπόκριση στὴν τριλογία (πὸν συνιστᾶ τὸ ἐλληνικὸ πνεῦμα), τὴν πνευματικὴ θεώρηση, τὴν δίψα και ἐκζήτηση (τῆς ἀλήθειας), τὴν ψυχική καλλιέργεια τοῦ ἀνθρώπου»^δ.

Ἡ δίψα και ἡ ἐκζήτηση τῆς ἀλήθειας, με μοναδικὸ ὄργανο τὸν ἀνθρώπινο λόγο, ὅπως τὸν ἀνέπτυξαν οἱ Ἕλληνες, ὀδηγεῖ ὅπως προαναφέρθηκε σὲ πλῆθος ἐκδοχῶν και ἀπόψεων και συνεπῶς σὲ κατάσταση ἀβεβαιότητας. Ἀντίθετα ὁ Χριστιανισμός σὰν θρησκεία τῆς Ἀποκαλύψεως προέβαλε συγκεκριμένες Ἀλήθειες, οἱ ὁποῖες με τὴν συμβολὴ κυρίως τῶν Ἑλλήνων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας διμορφώθηκαν και ἀπετέλεσαν τὴν δογματικὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας. Ἔτσι ὁ μὲν Χριστιανισμός προσέφερε τὸ περιεχόμενο, ὁ δὲ Ἕλλητισμός τὸ εἶδος ἢ τὶς μορφές, ὑπὸ τὶς ὁποῖες διατυπώθηκε και ἐκφράσθηκε τὸ περιεχόμενο ἐκεῖνο. «Συνε-

πῶς ἡ χριστιανική πίστη μετεμόρφωσε ἐσωτερικά τὸν ἐλληνικὸν βίον και πολιτισμὸν και ἔτσι δὲν ἐγινε ἐξελληνισμός τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀλλὰ ἐκχριστιάνιση τοῦ Ἑλληνισμοῦ»^ε.

ΒΑΣΙΛ. Κ. ΣΤΑΘΑΚΗΣ

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

- Ἀρχ. Ἡλία Μαστρογιαννοπούλου: «Βυζάντιον», Ἀθήνα, Ἐκδόσεις «ΖΩΗ», σελ. 294.
- Αὐτόθι σελ. 295.
- Α. Ν. Τσιριντάνη: «Ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες» ἐκδόσεις «Συζήτηση», σ. 83-94.
- Μεθοδίου Φούγια: «Τὸ ἐλληνικὸ ὑπόβαθρο τοῦ Χριστιανισμοῦ», σ. 221.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ἱστορία Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, Ἐκδοτικῆς Ἑλλάδος, τόμος Η'.
- Παναγ. Κανελλόπουλου: «Πέντε Ἀθηναῖκοι Διάλογοι», Ἀθήνα, 1956.
- Ἀρχ. Ἡλία Μαστρογιαννοπούλου: «Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας και ὁ Ἄνθρωπος».
- Ἀρχ. Ἡλία Μαστρογιαννοπούλου: «Βυζάντιον», Ἐκδόσεις «Ζωή», Ἀθήνα 1967.
- Μιχαὴλ Στασινοπούλου: «Μορφές ἀπὸ τὸν τέταρτον αἰῶνα μ.Χ.», Ἐκδόσεις «Ἐστίας», 6' ἔκδοση 1980.
- Β. Ν. Τατάκη: «Βυζαντινὴ Φιλοσοφία», Ἀθήνα 1977.
- Περιοδικὸν «Ἀκτίνες», τεῦχος 156, Τόμος ΙΗ' 1955.
- Μεθοδίου Φούγια: «Τὸ ἐλληνικὸ ὑπόβαθρο τοῦ Χριστιανισμοῦ», Ἀθήνα, Ἐκδόσεις «Ἀποστολικῆς Διακονίας».
- Ἀλ. Ν. Τσιριντάνη: «Ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες», Ἀθήνα, ἐκδόσεις «Συζήτηση», 1978.



ΛΕΚΤΙΚΑ ΤΕΧΝΑΣΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΞΙΩΣΗ ΜΙΑΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΘΘΙΚΗΣ ΑΠΑΞΙΑΣ

(Preludio για την νομιμοποίηση τής όμοφυλοφιλίας)

Β'

III. Η ΟΜΟΦΥΛΟΦΙΛΙΑ ΩΣ ΚΟΙΝΩ- ΝΙΚΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ

1. Η όμοφυλοφιλία ως κοινωνικό φαινό-
μενο δέν είναι ούτε άγνωστο, ούτε νέο.
Συναντάται σέ όλες τις κοινωνίες και σέ όλες
τις εποχές.

2. Ό όρος πού χρησιμοποιείται στην έπι-
στήμη τής Έγκληματολογίας είναι «Σοδομία»
(Sodomia ratiōne sexus), προέρχεται δέ από
τήν γνωστή ιστορία τής Π. Διαθήκης για τά
Σόδομα, όπου τό φαινόμενο είχε πάρει καθο-
λικό και προκλητικό χαρακτήρα.

Ό όρος «όμοφυλοφιλία» είναι νεώτερος
και αποτελεί απόδοση τού λατινογενούς όρου
"homosexualismus" τόν όποιο πρώτος χρη-
σιμοποίησε ό γερμανός ιατρός Ulrich τό 1869,
γνωστός μέ τó ψευδώνυμο Kertbeny.

3. Για τήν ιστορική διαδρομή τού φαινο-
μένου θά περιορισθούμε σέ μερικές βασικές
έπισημάνσεις:

α) Στην περίοδο τής Π. Διαθήκης ή πρά-
ξη άποδοκιμάζεται ως «**δδέλνγμα**» (Βλ. Λευί-
τικό ιη' 22 και κ' 13) και τιμωρείται μέ τήν
έσχάτη τών ποινών (Γένεσις ιθ' 1-5).

β) Στην Άρχαία Έλλάδα συναντάται υπό
τήν μορφή τής «παιδεραστίας», δηλαδή τού
έρωτα άνδρός πρós παίδα. Τό φαινόμενο ήταν
σέ έξαρση ιδίως στην Σπάρτη λόγω τής κα-
θαρά στρατιωτικής όργανώσεως τών νέων,
πού ζούσαν περιωρισμένοι σέ στρατόπεδα,
έθεωρείτο δέ από πολλούς ποιητές και φιλο-
σόφους ως «**φυσικόν πάθος ώφέλιμον**» τόσο
για τόν «έρωντα» (τόν «κείσπνήλα» ή «φιλή-

τορα») όσο και για τόν «έρώμενον» (τόν «άί-
ταν» ή «κλεινόν»).

Ό Πλάτων στό «Συμπόσιο» (178 D) άνα-
φερόμενος στην «παιδεραστία» έκφράζεται μέ
τόν ακόλουθο έπαινο:

*«Εί μηχανή τις γένοιτο, ώστε πόλιν γενέ-
σθαι ή στρατόπεδον έραστών τε και παιδικών,
ούκ έστιν όπως άν άμεινον οίκησειαν τήν έαυ-
τών ή άπεχόμενοι πάντων τών αισχρών και
φιλοτιμωμένοι πρós άλλήλους».*

Και κατά έλεύθερη μετάφραση:

«Έάν λοιπόν ύποθέσουμε ότι θά βρεθί
κάποιο μέσο μηχανικό, ώστε νά συγκροτηθί
ένα κράτος ή ένα στρατόπεδο από λατρευτές
άνδρες και λατρευόμενους από αυτούς νέους,
δέν θά ήταν δυνατόν νά ζήσουν, νά κατοική-
σουν καλύτερα στην χώρα τους, παρά μέ τó
νά απέχουν από κάθε είδους αισχρότητα και
νά άμιλλώνται ποιός θά ξεπεράσει τόν άλλο
σ' αύτήν τήν άποχή».

Τό γεγονός ότι πολλοί ποιητές και φιλό-
σοφοι έξύμνησαν αύτόν τόν έρωτα, έχει δη-
μιουργήσει μεγάλη άμφισβήτηση μεταξύ τών
ειδικών έρευνητών, κατά πόσον ή έννοια τής
παιδεραστίας τών Άρχαίων Έλλήνων τ α υ -
τί ζ ε τ α ι μέ τήν όμοφυλοφιλία, όπως τήν
έννοούμε σήμερα.

Κατά τόν Ι. Συκουτρή, τόν γνωστό έλλη-
να φιλόλογο, πού έχει άσχοληθί μέ τó θέμα
στό περίφημο σύγγραμμά του για τó Πλατω-
νικό «Συμπόσιο», ή παιδεραστία είναι «**μία
έννοια εύρύτερη, στην όποία περιλαμβάνον-
ται όλοι οι βαθμοί τής συναισθηματικής εύα-
ρεστήσεως, από τήν συναναστροφή μεταξύ**

όμοφύλων και μάλιστα ἀνδρῶν και τὸ ἀπλὸ πνευματικὸ ἐνδιαφέρον γὰ ἕνα πρόσωπο, μέχρι τὸν ἰσχυρότατο σαρκικὸ ἔρωτα.

Επομένως, γὰ νὰ εἶμαστε ἀντικειμενικοί, δὲν θὰ παραβλέψουμε τὸ γεγονός ὅτι στὴν παιδευαστῖα τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων περιλαμβάνεται καὶ ὁ σαρκικὸς ἔρωτας μεταξὺ «ἐρῶντος» καὶ «ἐρωμένου». Ὅμως εἶναι ἐπίσης γεγονός ὅτι ἡ παιδευαστῖα καλλιεργοῦσε κυρίως τὴν συναισθηματικὴ ἐπαφὴ μεταξὺ τῶν δύο συμμετόχων καὶ τὴν ἐκδήλωση ἀγάπης καὶ βοήθειας τοῦ «φιλήτορα» πρὸς τὸν «ἀίτια» ἢ «κλεινόν».

Εἰδικώτερα, ἀναφορικὰ μὲ τὸν μνημονευθέντα ἔπαινο τοῦ Πλάτωνος, βασιμῶς θὰ μπορούσαμε νὰ δεχθοῦμε ὅτι ἀναφέρεται στὴν πνευματικὴ κυρίως καὶ ὄχι στὴν σαρκικὴ τῆς μορφῆς, ἄποψη ποὺ θὰ πρέπει νὰ δεχθοῦμε καὶ γὰ τὸν δάσκαλό του τὸν Σωκράτη, ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὴν σκηνὴ ποὺ περιγράφει ὁ Πλάτων στὸ «Συμπόσιο» (217 Β-Ε). Σ' αὐτὴν εἶναι ἀπόλυτα σαφὲς ὅτι ὁ μεγάλος Φιλόσοφος ἀπέφυγε τὴν πρόκληση γὰ σαρκικὸ ἔρωτα, ποὺ πιεστικώτατα τοῦ πρότεινε ὁ Ἀλκιβιάδης. Εἶναι δὲ τόσος ὁ ἐντυπωσιασμός τοῦ ἀναίσχυντου ὁμοφυλόφιλου καὶ πανούργου Ἀλκιβιάδη ἀπὸ τὴν στάση τοῦ Σωκράτη, ὥστε νὰ ὁμολογεῖ:

«Τὸ δὴ μετὰ τοῦτο, τίνα οἶσθαί με διάνοιαν ἔχειν; ἡγούμενον μὲν ἡμιᾶσθαι, ἀγόμενον δὲ τὴν τούτου φύσιν τε καὶ σωφροσύνην καὶ ἀνδρεία; ἐντετυχηκότα ἀνθρώπων τοιούτων, οἷώ εἶμι ποτ' ἐντυχεῖν εἰς φρόνησιν καὶ εἰς καρτερίαν;»

Καὶ σὲ μετάφραση, πάντα ἐλεύθερη:

«Ποιὲς λοιπὸν σκέψεις (ποῖα ψυχικὴ διάθεση) μετὰ ἀπὸ αὐτὸ -τὸ ἐπεισόδιο- νομίζετε ὅτι εἶχα; Ἀφ' ἑνὸς μὲν θεωρῶντας ὅτι προσεβλήθην, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐλαυνόμενος ἀπὸ τὸν θαυμασμό μου πρὸς τὴν φύσιν (τὸν χαρακτήρα) καὶ τὴν σωφροσύνη καὶ τὴν ἀνδρεία του; Ὅταν βρεθῆκα μπροστὰ σ' ἕνα τέτοιον ἄνθρωπο, ποὺ ὁμοίό του σὲ φρόνηση καὶ ἠθικὴ ἀντοχή δὲν φανταζόμουν ποτὲ νὰ συναντήσω;»

Ἀνεξάρτητα ὅμως ἀπὸ τὴν θέση ποὺ παίρνουμε στὴν ἔρευνα γὰ τὴν ἀνίχνευση τῆς οὐ-

σίας στὴν παιδευαστῖα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, καὶ πέρα ἀπὸ τὴν ἀναμφισβήτητη ἀλήθεια ὅτι ὁ πολιτισμὸς τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος ἔδωσε τὶς ἀξίες ἐκεῖνες ποὺ φώτισαν ἔκτοτε τὴν πολιτιστικὴ πορεία τοῦ ἀνθρώπου, πρέπει σαφῶς νὰ ἀναφέρουμε ὅτι καὶ ὁμως δὲν μπορούμε νὰ ἰσχυρισθοῦμε ὅτι οἱ ἀρχαῖοι μας πρόγονοι εἶναι «ἐν παντί» δάσκαλοί μας.

Ὅπως διαπιστώνει ὁ ἀείμνηστος καθηγητῆς Ἀλέξανδρος Τσιριντάνης, σὲ ὁμιλία του κατὰ τὴν ἐναρξη τοῦ Λαϊκοῦ Πανεπιστημίου Πειραιῶς στὶς 13/1/1960 μὲ θέμα «*Ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαιότης ὡς ὁδηγὸς τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου*», δημοσιευθεῖσα ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Ἀνθρωπιστικὴ Ἐταιρεία τὸ 1962, «*Οἱ Ἀρχαῖοι Ἕλληνες δὲν δύνανται νὰ μᾶς χρησιμεύσουν ὡς ὁδηγοὶ π.χ. εἰς τὸ θέμα τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης, ἀφοῦ ὑπὸ καθεστῶς δεχόμενο τὴν δουλεία δὲν ἦτο δυνατὴ ἡ ἀνάπτυξις τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης. Καὶ ἡμποροῦμε μὲν -συνεχίζει- νὰ δεῖξωμε κατανοῆσαι εἰς τὸ ὅτι οἱ Ἀρχαῖοι μας πρόγονοι εἶχαν δουλεία, ἀλλὰ δὲν ἡμποροῦμε νὰ εἰποῦμε ὅτι εἶναι διδάσκαλοι εἰς τὴν κοινωνικὴν δικαιοσύνην, δούλους ἔχοντες*».

Κατ' ἀνάλογη ἐφαρμογὴ στὸ θέμα μας, ἀκόμη καὶ ἂν δεχθοῦμε ὅτι ἡ παιδευαστῖα στὴν κοινωνία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων δὲν ταυτίζεται ἀπόλυτα μὲ τὴν ὁμοφυλοφιλία στὴν σημερινὴ τῆς μορφῆς, δὲν νομίζω ὅτι εἶναι ὀρθὴ ἢ ἐπὶ κλησὴ τους ὡς προτύπων γὰ τὴν ἀντιμετώπισή της.

Πολὺ περισσότερο, ἀφοῦ ἡ μεγάλῃ διάδοσις τῆς ὁμοφυλοφιλίας μὲ τὴν μορφὴ τῆς σεξουαλικῆς διαστρωφῆς, στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα, κυριαρχεῖ στὴν περίοδο τῆς παρακμῆς καὶ ἀποτελεῖ σαφῶς ἔκπωση τῆς «παιδευαστίας», ποὺ ἐκφράζεται πλέον μὲ τὴν γενικὴ ἔκλυση τῶν ἠθῶν.

γ) Ὑπὸ αὐτὴν τὴν χυδαία μορφὴ τῆς ἐκλύσεως τῶν ἠθῶν γνώρισαν καὶ οἱ Ρωμαῖοι στοὺς χρόνους τῆς παρακμῆς τὴν ὁμοφυλοφιλία καὶ ἐπιδόθησαν σ' αὐτὴν μὲ παραφορὰ. Τότε, ἀκριβῶς, ποὺ ὁ «μέγας Καῖσαρας» ἀποκλήθηκε *"omnium mulierum vir, et omnium virorum mulier"*, δηλ. ἄνδρας γὰ κάθε γυ-

ναίκα και γυναίκα για κάθε άνδρα.

4. Αὐτήν τὴν ὁμοφυλοφιλία συνήνη-τησε ὁ Χριστιανισμὸς καὶ τὴν στιγματίσειε σάν δδελυρὴ πράξι ὁ Ἀπόστολος τῶν Ἑθνῶν στὴν πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολὴ του (Α΄ 26), καυτη-ριάζοντάς τὴν μὲ τὸν ἀκόλουθο χαρακτηρισμὸ:

«Παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς πάθη ἀτι-μίας, αἱ τε γὰρ θήλειαι αὐτῶν μετέλλαξαν τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν, ὁμοίως δὲ καὶ οἱ ἄρσενες ἀφέντες τὴν φυσικὴν χρῆσιν τῆς θηλείας ἐξεκαύθησαν ἐν τῇ ὀρέξει αὐτῶν εἰς ἀλλήλους, ἄρσενες ἐν ἄρσενι τὴν ἀσχημο-σύνην κατεργαζόμενοι καὶ τὴν ἀντιμισθίαν ἣν ἔδει τῆς πλάνης αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς ἀπολαμβάνοντες».

Τὸ σχόλιο τοῦ J. Holzner στὸ δριμύ κατη-γορητικὸ τοῦ Παύλου γιὰ τὴν ὁμοφυλοφι-λία εἶναι ὅτι «τότε μόνον παίρνει ὅλη του τὴν δύναμη, ὅταν σκεφθῆ κανεὶς τὸ ζοφερὸ φόν-το τῆς ἐποχῆς». Μνημονεύει δὲ ρητὰ τὰ Ἐλευ-σίνια Μυστήρια μὲ τὶς ἀπαισιες αἰσθησιακῆς τελετῆς καὶ τὶς ἀναίσχυντες παρελάσεις, κα-τὰλήγοντας στὸ συμπέρασμα ὅτι «ἡ εἰδωλο-λατρία γεννημένη ἀπὸ τὴν ἁμαρτία, γεννοῦ-σε συνεχῶς ἁμαρτία καὶ ὀδηγοῦσε θῆμα πρὸς θῆμα στὸν σκοτισμὸ τοῦ μυαλοῦ καὶ σὲ ἁμ-βλυση τοῦ ἠθικοῦ αἰσθητηρίου. Αὐτὸ δὲ φα-νερονόταν στίς διαστροφῆς τῆς γενετήσιας ζωῆς, στὴν παιδεραστία καὶ τὸν λεοδισμὸ καὶ στὰ κορινθιακὰ ἔθιμα, πού εὔρισκαν τὴν τι-μωρία πού τοὺς ἄξιζε στὰ καταστροφικὰ ἀφροδίσια νοσήματα» (J. Holzner, «Παῦλος», ἔκδ. «Δαμασκοῦ» σ. 351).

5. Στὴν διαδρομὴ τῶν μετέπειτα αἰῶνων, μέχρι τὰ μέσα τοῦ 20οῦ αἰῶνα, ἡ ὁμοφυλοφι-λία ἀντιμετωπίζεται πάντοτε ἠθικὰ μὲν ὡς πράξι ἐπιλήψιμη, κοινωνικὰ δὲ ὡς συμπερι-φορὰ πού εὐτελίζει τὴν φυσιολογικὴ σεξουα-λικὴ σχέση τῶν δύο φύλων (πού ἀποτελεῖ τὴν βιολογικὴ ὀλοκλήρωση τοῦ γαμικοῦ δεσμοῦ μεταξὺ ἀνδρὸς καὶ γυναίκος) καὶ ἀφαιρεῖ ἀπὸ αὐτὴν κάθε συναισθηματικὸ στοιχεῖο ὑποβα-θμίζοντάς τὴν σὲ ἀπλὴ σαρκικὴ ἐπαφή, πού καταργεῖ τὴν βιολογικὴ διαφορὰ τῶν δύο φύ-λων καὶ τοὺς φυσικοὺς νόμους τῆς ἀναπαρα-

γωγῆς.

Σαφῆς ἀπόδειξη τῆς καθολικῆς ἀποδοκι-μασίας αὐτοῦ τοῦ μὴ φυσιολογικοῦ φαινομέ-νου, τοῦ ὁποῖου ἐπιχειρεῖται ἡ κοινωνικὴ ἐπι-δοκιμασία σάν ἀπλῆς καὶ ἀνώδυνης «ιδιαιτε-ρότητας», εἶναι ἡ σκωπτικὴ ἀντιμετώ-πισή του ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ λαϊκὴ ψυχὴ, πού ἐκδηλώνεται συχνὰ μὲ ἔντονους σαρκαστικοὺς χαρακτηρισμοὺς, δεῖγμα τῆς ἠθικῆς εὐαισθη-σίας τοῦ λαοῦ μας.

Τὰ προσωνύμα «θηλυπρεπὴς» ἢ «γυναι-κωτὸς» (πού ἀποτελεῖ γλωσσικὴ ἐξέλιξη τοῦ ἀρχαιοελληνικοῦ ὄρου «γυναικώδης» -ἀπὸ τὸ ρῆμα γυναικόμεαι πού σημαίνει συμπεριφέ-ρομαι ὡς γυναίκα- Ἰπλ. 1202 Α), καθὼς καὶ ἡ λαϊκώτερη, ξενοφρετὴ ἀπὸ τὴν τουρκικὴ γλώσσα, ὀνομασία, δείχνουν τὸ σκωπτικὸ καὶ ἀπαθητικὸ συναίσθημα πού προκαλεῖ αὐτὴ ἡ βιολογικὴ ἀνωμαλία.

Στοὺς φιλοσοφικοὺς κύκλους, τοὺς ὁμο-φυλόφιλος ἀποκαλοῦσαν συμβολικὰ «Καθα-φιστές», ὑποδηλώνοντας ἔτσι ὅτι ἦσαν μιμη-τῆς τοῦ μεγάλου Ἀλεξανδρινοῦ ποιητῆ, τοῦ «ἀμαρτωλοῦ» κατὰ τὸν Μ. Περάνθη.

Ἡ ὀνομασία «κίναιδος», πού χρησιμο-ποιεῖται ἀκόμη σὲ νομικὰ κείμενα, συναντᾶ-ται ἤδη στοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, ὅπως στὸν Γοργία τοῦ Πλάτωνος (494 Ε) καὶ στὴν κωμῶδια Ἀχαρνῆς τοῦ Ἀριστοφάνη (849), ὁ ὄρος δὲ «κιναιδεῖα» χρησιμοποιεῖται στὸν «κατὰ Τιμάρχου» λόγο τοῦ Αἰσχίνη (18,29), ὅπου ὁ Τιμάρχος κατηγορεῖται ὡς «ἠταιρι-κὸς» δηλαδὴ ὡς ὁμοφυλόφιλος, καὶ ἀκριβῶς λόγῳ αὐτῆς τῆς κατηγορίας καταδικάσθηκε «εἰς ἀτιμίαν». Τὴν ἐτυμολογικὴ ἐρμηνεία τοῦ ὄρου «κίναιδος» δίδει ὁ Λουκιανὸς σὲ σχόλιό του (τόμ. Β, σελ. 42) ὡς ἐξῆς: «κίναιδος, ὃ τε ποιῶν, ὃ τε πάσχων, παρὰ τὸ τὴν αἰδῶ κι-νεῖν».

Στὴν Δύση, ἀκόμη καὶ στὴν περίοδο τοῦ Διαφωτισμοῦ πού κυριαρχοῦσε ὁ ὕλισμὸς, δια-κεκριμένοι ἐκπρόσωποί του σὲ φιλολογικὰ τους ἔργα ἀντιμετωπίζουν μὲ πολὺ εἰρωνικὴ διάθεση τοὺς ὁμοφυλόφιλους, ὅπως π.χ. ὁ γάλλος Diderot, στὸ μυθιστόρημά του "La fille aux yeux d' or". Στὴν Γαλλία τοὺς χαρακτή-

ρίζαν ως "Gidians" (ἀπό τὸν πασίγνωστο στὴν ἐποχὴ τοῦ μυθιστοριογράφου André Gide 1869-1951, τὸν ὁποῖο οἱ σύγχρονοὶ τοῦ ἐπέκριναν αὐστηρότατα γιὰ τὶς ἀθυροστομίες του καὶ τὴν ἰταμὴ «διαφήμιση» τοῦ πάθους του ὡς ὁμοφυλοφίλου).

Στὴν Γερμανία, στὰ λαϊκὰ στρώματα οἱ ὁμοφυλόφιλοι ἦσαν γνωστοὶ ὡς "geborene am siebzenten Fünften", γεννημένοι στὶς 17 Μαΐου (17.5). Ὁ χαρακτηρισμὸς ἀποτελεῖ ἀναφορὰ στὴν παράγραφο 175 (δέκα ἐπτὰ πέντε) τοῦ γερμανικοῦ Ποινικοῦ Κώδικα, ἡ ὁποία τιμωρεῖ «τὴν μεταξύ ἀνδρῶν παρὰ φύσιν ἀσέλγεια».

Στὴν Ἀγγλία ἐχρησιμοποιεῖτο παλαιότερα ἡ ἔντονα σαρκαστικὴ ὀνομασία "Feggy boai".

6. Ἀπὸ τὰ πρῶτα μεταπολεμικὰ χρόνια, ὅπως ἤδη ἐπισημάνθηκε, ἄρχισε μιὰ συστηματικὴ προσπάθεια κοινωνικοῦ ἀποχρωματισμοῦ τῆς ὁμοφυλοφιλίας. Ὅπως δὲ ἦταν ἐπόμενο, πρὶν ἀπὸ κάθε ἐπιχειρηματολογία ἔγιναν δύο τολμηρὰ δῆματα:

α) Σιωπηρὰ, ἀλλὰ μὲ φανερὴ ἀνοχὴ ἀφέθηκαν οἱ ὁμοφυλόφιλοι νὰ ἱκανοποιῶν τὸ «δῖτσιο» τους ἀδιάντροπα, ἀκόμη καὶ νὰ τὸ προβάλλουν σὰν καλλιτεχνικὴ ἐκδήλωση, ὅπως στὸ Λὸς Ἀντζελες τῆς Καλλιφόρνιας, ὅπου δημιουργήθηκε, μὲ ἀνοχὴ ἢ μᾶλλον μὲ ἐνθάρρυνση τῶν Ἀρχῶν, ὀλόκληρη συνοικία ὁμοφυλοφίλων, μὲ ἑξαλλὴ διακόσμηση τῶν σπιτιῶν καὶ τῶν δρόμων, τὴν ὁποία προγραμματισμένα ἐπισκέπτονται οἱ ξένοι τουρίστες σάν... ἀξιόθεάτο.

β) Μὲ ἓνα «ἔξυπνο» λεκτικὸ τέχνασμα ἀντικαταστάθηκαν σιγά-σιγά τὰ προσωνύμια πού περιεῖχαν τὸ σκωπτικὸ στοιχεῖο μὲ ἓνα προσεκτικὰ ἐπιλεγμένο, φαινομενικὰ ἀθῶο ἀλλὰ στὴν πραγματικότητά παραπλανητικὸ, διεθνῶς πλέον χρησιμοποιούμενο ὄρο "gay", πού ἀποτελεῖ μεταφορὰ τοῦ γαλλικοῦ ἐπιθέτου gai, τὸ ὁποῖο ὡς γνωστὸν σημαίνει εὐθυμος, φαιδρός, γλεντζές, ποτὲ ὅμως ἀνώμαλος. Ὁ ὄρος αὐτὸς ἔχει ἤδη εἰσαχθῆ καὶ στὴν Ἑλλάδα.

IV. Η ΟΜΟΦΥΛΟΦΙΛΙΑ ΩΣ ΠΟΙΝΙΚΟ ΑΔΙΚΗΜΑ

1. Στὸν ἰσχύοντα ἑλληνικὸ Ποινικὸ Κώδικα (ἄρθρ. 347) ἀναφέρεται ρητὰ: «*Παρὰ φύσιν ἀσέλγεια, τελουμένη μεταξύ ἀρρένων διὰ καταχρήσεως σχέσεως ἐξαρτήσεως στηριζομένης εἰς οἰανδήποτε ὑπηρεσίαν ἢ παρ' ἐνηλίκου δι' ἀποπλανήσεως προσώπου νεωτέρου τῶν δέκα ἐπτὰ ἐτῶν ἢ ἐκ κερδοσκοπίας ἢ κατ' ἐπάγγελμα, τιμωρεῖται διὰ φυλακίσεως τουλάχιστον 3 μηνῶν*».

Στὸν παλαιότερο, τοῦ ἔτους 1836, Ποινικὸ Νόμο (ἄρθρο 282) καθὼς καὶ στὸν Κρητικὸ Ποινικὸ Νόμο 28/1899 (ἄρθρο 282) ἡ μεταχείριση ἦταν αὐστηρότερη (ποινὴ φυλακίσεως τουλάχιστον ἑνὸς ἔτους), προεβλέπετο δὲ καὶ τὸ πρόσθετο μέτρο τῆς ἀστυνομικῆς ἐπιτηρήσεως.

Τὸ ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι, ἐνῶ ἡ ποινικὴ μεταχείριση τῆς ὁμοφυλοφιλικῆς δραστηριότητος μεταβλήθηκε πρὸς τὸ ἐπιεικέστερο, ὁ χαρακτηρισμὸς «παρὰ φύσιν ἀσέλγεια» παραμένει.

Ἀπὸ ἄποψη Ποιν. Δικαίου, θὰ πρέπει νὰ ἐπισημανθῆ ὅτι ὁ ὄρος αὐτὸς ἔχει διπλὴ ἐννοιολογικὴ σημασία:

α) Ἡ πράξη χαρακτηρίζεται ὡς «ἀσέλγεια» καὶ ὄχι ὡς «συνουσία», ὅπως ἡ φυσιολογικὴ σεξουαλικὴ ἐπαφὴ μεταξύ ἑτεροφύλων, ἀκόμη καὶ στὴν περίπτωση τοῦ διαμοῦ, δηλ. τῆς μετὰ βίας ἐπιτευξέως τῆς.

Ὁ ὄρος «ἀσέλγεια» σημαίνει κάτι τὸ αἰσχρὸ, τὴν ἀκολασία, καὶ ὑπὸ αὐτὴν τὴν ἐννοια συναντᾶται στοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες, ὅπως στὸ «Συμπόσιο» τοῦ Πλάτωνος, ἀκόμη καὶ στὸν σκωπτικώτατο Ἀριστοφάνη (στὸν «Πλοῦτο» καὶ στὴν «Εἰρήνη») καθὼς καὶ στὸν ὄρο τοῦ Ἱπποκράτη, ὅπου συνιστᾶται στοὺς ἰατροὺς νὰ «ἀποφεύγουν τὶς ἀσελεγεῖς πράξεις μὲ τοὺς ἐνοίκους τῶν οἰκιῶν πού ἐπισκέπτονται γιὰ τὴν παροχὴ ἰατρικῆς συνδρομῆς».

β) Ἀποτελεῖ πράξη «παρὰ φύσιν», δηλαδή πράξη ἀντίθετη πρὸς τὴν ἀνθρωπινὴ φύση, κατὰ τὴν ὁμόφωνη γνώμη ὅλων τῶν ποινικολόγων τῆς περασμένης γενεᾶς.

2. 'Ανάλογα με τὸν ἑλληνικὸ Ποινικὸ Κώδικα ἀντιμετωπίζεται ἡ ὁμοφυλοφιλία μέχρι τὴν 10ετία τοῦ '70 ἀπὸ τὸν γερμανικὸ Ποινικὸ Κώδικα (παράγραφος 175), ὅπου αὐτὴ χαρακτηρίζεται ὡς "Unzucht", δηλαδή ὡς «πράξη ἡ ὁποία ἀντικειμενικὰ προσβάλλει τὴν αἰδῶ καὶ τὸ ἠθικὸ συναίσθημα καὶ ἐπιδιώκει τὸν ἠδονισμό τοῦ ἰδίου ἢ τρίτου» (κατὰ τὴν νομικὴ ἐρμηνεία τοῦ ὄρου). Ἐτυμολογικὰ ὁ ὄρος σημαίνει «ἀπειθαρχία» ἀλλὰ καὶ «ἀναίσχυντία» ποῦ δὲν ἀπέχει μεταφορικὰ ἀπὸ τὸν ἰατροδικαστικὸ ὄρο "Widernatürlich", δηλαδή «παρὰ φύσιν».

Ἐνδιαφέρουσες εἶναι οἱ «θέσεις» ποῦ ἀναπτύσσονται τόσο στὴν Αἰτιολογικὴ Ἐκθεση τοῦ γερμανικοῦ Ποινικοῦ Κώδικα, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι «ἡ σεξουαλικὴ σχέση μεταξύ ἀνδρῶν θεωρεῖται ἀπόκλιση (Verirrung) ἀπὸ τὸ φυσιολογικόν, ἡ ὁποία ἀποδιοργανώνει τὸν χαρακτήρα καὶ καταστρέφει τὸ ἠθικὸ αἰσθητήριον», ὅσο καὶ ἀπὸ τὸ Γερμανικὸ Ἀκυρωτικόν, κατὰ τὸ ὁποῖο «ἡ παρὰ φύσιν ἀσέλγεια προσκρούει στὸν Ἠθικὸ Νόμο».

Ἄνάλογες ρυθμίσεις ὑπῆρχαν καὶ στοὺς ἄλλους Δυτικοευρωπαϊκοὺς Ποινικοὺς Κώδικες. Στὸν Αὐστριακὸ Ποιν. Κώδικα προβλέπεται καὶ ὁ «λέσβιος ἔρωτας». Στὸν Γαλλικὸ Ποιν. Κώδικα ἡ πράξη καθ' ἑαυτὴν δὲν τιμωρεῖται, ἐκτὸς ἂν ἀσκεῖται μὲ βία, μὲ ἀποπλάνηση ἀνηλίκου ἢ μὲ κατάχρηση ἐξουσίας. Οἱ ρυθμίσεις καὶ στοὺς Ποιν. Κώδικες τῆς Ἰταλίας, τῆς Ἰσπανίας, τοῦ Βελγίου καὶ τῆς Πορτογαλίας εἶναι ἀνάλογες.

3. Στὴν Ἐγκληματολογία καὶ στὴν Ἰατροδικαστικὴ γιὰ τὴν ὁμοφυλοφιλία χρησιμοποιοῦνται οἱ ὄροι «Σοδομία» ἢ «παρὰ φύσιν ἀσέλγεια». Ὁ καθηγητὴς τῆς Ἰατροδικαστικῆς στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν Κ. Ἡλιάκης στὸ σύγγραμμά του «Ἰατροδικαστικὴ» (Β' τόμος σ. 1096) τὴν χαρακτηρίζει ὡς «ἐπονεῖ-διστη πράξη».

4. Σὲ συντονισμό μὲ τὴν ἐκστρατεία γιὰ τὴν κοινωνικὴ ἀποδοχὴ τῆς ὁμοφυλοφιλίας τὰ τελευταῖα χρόνια, κυρίως μετὰ τὸ 1970, συμπύπτει ἡ προσπάθεια μερικῶν ἐκπροσώ-

πων τῆς Νομικῆς Ἐπιστήμης γιὰ τὴν «νομιμοποίησή» τῆς στὶς χώρες τοῦ Δυτικοῦ Κόσμου, ὅπου κυρίως καλλιεργήθηκε ὁ ἠθικὸς καὶ κοινωνικὸς «ἀποχρωματισμός» τῆς, γιὰ νὰ φθάσει σήμερα σὲ ὠρισμένες ἀπὸ αὐτὲς (Ἀγγλία, Ὀλλανδία), στὴν νομοθέτηση «γαμικοῦ συμφώνου» μεταξύ ὁμοφυλοφίλων, δηλαδή στὴν ἐπίσημη γελοιοποίηση τοῦ ἱεροῦ καὶ θεμελιώδους γιὰ τὴν κοινωνικὴ συγκρότηση θεσμοῦ τοῦ Γάμου. Ἐδῶ πλέον δὲν μπορεῖ νὰ γίνεταί λόγος γιὰ ἀπλὸ λεκτικὸ τέχνασμα, ἐφ' ὅσον πρόκειται γιὰ νομικόν, ἠθικόν καὶ κοινωνικὸ ἀνοσιούργημα. Εἶναι καὶ αὐτὸ ἓνα ἀπὸ τὰ σημεῖα τῶν καιρῶν, ποῦ ἐντάσσεται στὴν γενικὴ κρίση ἀξιών καὶ θεσμῶν τῆς ἐποχῆς μας.

Μπορεῖ βέβαια ἐδῶ στὴν Ἑλλάδα, ἡ κίνηση γιὰ τὴν κοινωνικὴ ἀποδοχὴ τῆς ὁμοφυλοφιλίας νὰ μὴν ἔχει ἐπεκταθῆ τόσο, ὥστε τουλάχιστον ἡ «νομιμοποίησή» τῆς μὲ γαμικὸν σύμφωνο νὰ θεωρεῖται πρὸς τὸ παρὸν γελοία. Ἄν ὅμως δὲν ὑπάρξει σθεναρὴ καὶ συστηματικὴ ἀντίδραση ἐκ μέρους τῶν ὀρθῶ σκεπτομένων γιὰ τὴν σωστὴ ἀντιμετώπιση τοῦ θέματος, ὁ κίνδυνος τῆς υἰοθετήσεως αὐτῶν τῶν ἐξαλλοτήτων εἶναι ἄμεσος.

5. Ἐδῶ θὰ πρέπει νὰ γίνετῃ μία ἀναγκαῖα διευκρίνιση: Στὴν προσπάθειά μας νὰ ἀντιδράσουμε σωστὰ ἐναντίον τοῦ ρεύματος συμπάθειας ποῦ δημιουργεῖται σιγά-σιγά ὑπὲρ τῆς ὁμοφυλοφιλίας δὲν θὰ πρέπει νὰ ἀντιπαρατεθοῦμε μὲ στεῖρο φανατισμὸ ἢ ἐκφραζόντας ἀπλῶς τὴν ἀπέχθειά μας.

Βεβαίως ποτὲ δὲν θὰ δεχθοῦμε τὴν ὁμοφυλοφιλία ὡς φυσιολογικὴ ἐκδήλωση, ἀφοῦ μὲ καθαρὰ ἐπιστημονικὰ κριτήρια, ὅπως ἤδη ἀναπτύχθηκε, δὲν μπορεῖ σοβαρὰ νὰ ἀμφισβητηθῆ ὅτι πρόκειται, κατὰ κανόνες, γιὰ ἐπίκτητη διαστροφή, ἡ ὁποία ὑποκαθιστᾷ τὴν φυσικὴ καὶ θεόδοτη ἔλξη τῶν δύο φύλων μὲ τὴν «παρὰ φύσιν» (βιολογικὰ καὶ ἠθικὰ) «ἀσέλγεια».

Δὲν θὰ ρίψουμε ὅμως τὸν «λίθον τοῦ ἀναθέματος» ἐναντίον τῶν θλιβερῶν θυμάτων αὐτῆς τῆς βιολογικῆς καὶ ἠθικῆς ἐκτροπῆς. Θὰ ποῦμε ἐν τούτοις εὐθέως σὲ ὅσους οἰκειο-

θελῶς τὴν ἐπιλέγουν νὰ εἶναι εἰλικρινεῖς ἀπέναντι καὶ στὸν ἑαυτό τους καὶ στὸν κοινωνικό τους περιγύρο καί, ἂν δὲν θέλουν ἢ δὲν μποροῦν νὰ παραδεχθοῦν ὅτι μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο καταστρέφουν τὴν προσωπικότητά τους καὶ τὴν προσωπικότητα ἐκείνων πού παρασύρουν, ἄς ὁμολογήσουν ὅτι τὴν συγκεκριμένη σεξουαλική τους συμπεριφορὰ στηρίζουν μόνο στὴν χρῆση τῆς ἐλευθερίας τους.

Βέβαια, ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐλεύθερος ἀκόμη καὶ νὰ αὐτοκτονήσει. Ὅμως αὐτὸς δὲν εἶναι ὁ καλύτερος τρόπος γιὰ νὰ ἐκφράσει τὴν ἐλευθερία του. Εἶναι ἐξ ἄλλου αὐτονόητο ὅτι αὐτὴ ἡ «ἐλευθερία» σὲ κάθε συγκεκριμένη περίπτωση πρέπει νὰ εἶναι «δεδομένη», δηλαδή, ἐφ' ὅσον δύο εἶναι τὰ μέρη πού τὴν ἐκφράζουν, νὰ ὑπάρχει ἐλεύθερη συμμετοχὴ καὶ τῶν δύο μερῶν καὶ νὰ μὴν πρόκειται οὔτε γιὰ παραπλάνηση κάποιου ἀφελοῦς, συνήθως καὶ ἀπειρου, νέου ἀπὸ ἕναν πολὺπειρο καὶ ἀδίστακτο διεστραμμένο ὑπερήλικα, οὔτε γιὰ ἀναγκαστικὴ ὑποταγὴ τοῦ πρώτου στὸν δεύτερο.

Σὲ ὅλους δὲ αὐτοὺς τοὺς δῆθεν προοδευτικούς πού προπαγανδίζουν τὴν νομιμοποίηση τῆς ὁμοφυλοφιλίας, ἐλπίζουμε νὰ ἀπετέλεσε τουλάχιστον ἀφορμὴ προβληματισμοῦ τους ὁ παγκόσμιος σεισμὸς πού προκλήθηκε διεθνῶς ἀπὸ τὸ ὄργιο τῆς σεξουαλικῆς κακοποίησης ἀνηλίκων, πού κακῶς τιτλοφορήθηκε ὡς «κρούσμα ἔξαρσης τῆς παιδεραστίας ἢ παιδοφιλίας» (ὅπως ἐπανειλημμένα ἀναφέρεται ἀπὸ δικούς μας «προοδευτικούς» δημοσιογράφους), στὸ ὁποῖο πρωτοστατοῦν, σύμφωνα μὲ ἐπίσημες ἀνακοινώσεις ἀλλοδαπῶν ἀστυνομικῶν καὶ δικαστικῶν Ἀρχῶν, ἐπώνυμοι ὁμοφυλόφιλοι, ἀκόμη καὶ ὑπουργοί!

Θὰ μπορούσαμε, λοιπόν, συμπερασματικὰ νὰ διαπιστώσουμε ὅτι αὐτὴ ἡ ἐκστρατεία, ὅπως, λεκτικὰ τουλάχιστον, προσπαθεῖ νὰ περάσει ἀνώδυνα σὲ ὅλα τὰ κοινωνικὰ στρώματα, γιὰ τὴν καταξίωση μιᾶς ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀπαξίας, ὅπως εἶναι

ἡ ὁμοφυλοφιλία, ἀποδεικνύεται τελικὰ ὅτι δὲν ἔχει κανένα ἐπιστημονικὸ (βιολογικὸ, κοινωνιολογικὸ ἢ νομικὸ) ἔρεισμα. Στὴν πραγματικότητα ἀποτελεῖ ἕνα ἐντεχνο ἐγχείρημα, πού συντονίζεται μὲ τὴν γενικώτερη ἀνοχὴ ἀπέναντι σὲ κάθε ἠθικὴ καὶ κοινωνικὴ ἐκτροπὴ πού καλλιιεργεῖται στὴν «προοδευτικὴ» ἐποχὴ μας.

Γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸν ἐφευρέθηκαν μερικὰ παραπλανητικὰ, καὶ γι' αὐτὸ κοινωνικὰ ἐπικίνδυνα, «σλόγκαν», πού εἶναι ὄντως ἐντυπωσιακὰ καὶ ἀποτελοῦν ἀπλὰ λεκτικὰ τεχνάσματα, ὅπως:

- Οἱ ὄροι «σεξουαλικὴ διαστροφή» καὶ «παρὰ φύσιν ἀσέλγεια» ἀντικαταστάθηκαν μὲ τὸν βολικὸ ὄρο «σεξουαλικὴ ἰδιαιτερότητα».

- Οἱ σκωπτικοὶ ὄροι "Gidian" (στὴν Γαλλία), "Geboren am siebzenten fünften" (στὴν Γερμανία), "Ferry boat" (στὴν Ἀγγλία) καὶ οἱ ἀντίστοιχοι ἑλληνικοὶ «κίναϊδος», «γυναϊκωτός», ἀντικαταστάθηκαν ἀπὸ τὸν «ἔξυπνο» ὄρο "Gay".

- Οἱ ὄροι «σεξουαλικὴ κακοποίηση ἀνηλίκων» ἢ «ἀποπλάνηση ἀνηλίκων» ἀντικαταστάθηκαν μὲ προφανῆ παραβίαση καὶ κακοποίηση τῆς ἀλήθειας μὲ τὸν ἀρχαιοελληνικὸ ὄρο «παιδεραστία» ἢ τὸν ἀκόμη πιὸ παραπλανητικὸ ὄρο «παιδοφιλία».

Ἄλλὰ μὲ λεκτικὰ τεχνάσματα μπορεῖ νὰ ἐξυπηρετεῖται τὸ "marketing", ἢ διαφήμιση καταναλωτικῶν ἀγαθῶν ἢ ἡ πολιτικὴ προπαγάνδα. Ἀποτελεῖ, ὁμως, ἐγκληματικὸ ἐγχείρημα πού ὑποβαθμίζει τὰ ἦθη καὶ τὸν ἀνθρώπινο χαρακτῆρα τῆς κοινωνίας, τὸ νὰ χρησιμοποιοῦνται λεκτικὰ τεχνάσματα γιὰ τὴν διάβρωση τῶν κοινωνικῶν δομῶν καὶ τοῦ ἠθικοῦ αἰσθητηρίου ιδίως τῶν νέων ἀνθρώπων, στοὺς ὁποίους στηρίζεται ἡ διατήρηση καὶ ἡ συνέχιση τῆς ζωῆς. Μιᾶς ζωῆς πού πραγματικὰ θὰ ἀξίζει νὰ τὴν ζῆ ὁ ἄνθρωπος.

ΔΗΜ. Λ. ΒΑΛΛΗΝΔΡΑΣ
Ἐπίτιμος Δικηγόρος
Δρ Ποινικῶν Ἐπιστημῶν
τοῦ Πανεπιστημίου Μονάχου



Η ΠΑΛΙΛΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

Τὸ παρελθὸν ἡμερολογιακὸν ἔτος διέ-
ρευσε μέσα ἀπὸ ἓνα ἡχηρὰ δυσάρεστον καὶ
ἀρκετὰ νεφελώδη ὀρίζοντα: ἐπεσώφρευσεν
εἰς τὸν πλανήτην μας καὶ τὴν πατρίδα μας
ιδιαιτέρως ἀρκετὰ δεινοπαθήματα. Προ-
βλήματα σοβαρά, οἰκονομικά, κοινωνικά,
ἔθνικα, δεκάδες καὶ ἑκατοντάδες θάνατοι
νέων ἀνθρώπων, θύματα τροχαίων ἀτυχη-
μάτων, θάνατοι νεαρῶν ὑπάρξεων, θύματα
τῶν ναρκωτικῶν, ναυτικά δράματα, πολλοὶ
νεκροὶ εἰς ὑγροὺς καὶ χερσαίους τάφους καὶ
ἄλλα παρόμοια συνθέτουν καὶ σκιαζοῦν τὴν
εἰκόνα τοῦ ἀπελθόντος χρόνου. Μὲ τὸ χά-
ραγμα τοῦ νέου ἐνιαυτοῦ, τοῦ καινούργιου
χρόνου, ἀναζωπυρώνονται καὶ πάλιν αἱ ἐλ-
πίδες καὶ ἀνανεώνονται αἱ προσδοκίαι, ἐπα-
ναλαμβάνονται προοπτικαὶ καὶ ἐπαναπρο-
σοδιορίζονται οἱ εὐγενεῖς ὄραματισμοὶ διὰ τὴν
δημιουργηθῆναι οἱ πυρῆνες ἑνὸς καλύτερου
αὔριου καὶ τὴν κατατεθῆναι αἱ προϋποθέσεις
εὐτυχεστέρων ἡμερῶν.

Εἶναι φυσικὸν νὰ δοκιμάζῃ ὁ καθεὶς διά-
φορα συναισθήματα μὲ τὴν ἀνατολὴν τῆς
καινούργιας χρονικῆς περιόδου. Μικροὶ καὶ
μεγάλοι διακατέχονται ἀπὸ συναισθήματα
μελαγχολικά, συναισθήματα ἀνησυχίας,
ἀνάμεικτα ἀπὸ ἐνθουσιασμὸν καὶ αἰσιοφρο-
σύνην διὰ τὸ αὔριον. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει κατ'
ἔτος καὶ κατὰ τὴν ἀνατολὴν τῆς ἐκάστοτε
νέας ἐγγρόνου περιόδου. Τοιοῦτοτρόπως
ἀναζητῆ καὶ ἀναβιώνει ὁ κάθε ἄνθρωπος τὴν
ταυτολογίαν καὶ τὴν παλιλλογίαν τοῦ χρό-
νου.

Τὸ γεγονός εἶναι μὲν ἐπαναλαμβανόμε-
νον ἀλλὰ καὶ ἀναγκαῖον. Ὅλοι ἀνεξαίρε-
τως οἱ ἄνθρωποι διατυπώνουν τὰς ἐγκαρ-

διωτέρας εὐχὰς καὶ ἐκφράζουσιν τὰ θερμότε-
ρα συναισθήματα δι' ἓνα νέον ἔτος μὲ εὐτυ-
χίαν, ὑγείαν, εὐδαιμονίαν καὶ εἰρήνην. Εἶ-
ναι εὐγενικὸν τὸ ἔθος τῆς ἀνταλλαγῆς εὐ-
χῶν, ἐγγράφως ἢ προφορικῶς, ἀνεξαίρη-
τως ἂν θὰ πραγματωθῶν ἐν μέρει ἢ ἐξ ὅλο-
κλήρου.

Ἀσφαλῶς πολλοὶ συνάνθρωποὶ μας ἀνα-
λογιζόμενοι ἡμέρας καὶ νύκτας τοῦ περα-
σμένου χρόνου, ἀφοῦ ἐθλίβησαν καὶ ἐποτί-
σθησαν μὲ δάκρυα πόνου καὶ ὀδύνης, ὠθοῦν
πρὸς τὸ παρελθὸν τὸν χρόνον, ὁ ὁποῖος
ἔφυγε, ἔσθησε, καί, μὲ ἀνανεωμένην τὴν διά-
θεσιν ἐπιζητοῦν νὰ χαράξουσιν πρόγραμμα,
προοπτικὴν καὶ σχέδια διὰ τὴν νέα περίο-
δον. Τὰ ἄτομα ὡς λογικά ὄντα -ἢ ἄλλοις
φύσις δὲν λογίζεται τιποτε- διασκεπτόνται
κατ' ἰδίαν καὶ συλλογικῶς τὰ προβλήματα
των, διακατέχονται ἀπὸ ἀνησυχίας διὰ τὸ
μέλλον, ἀλλὰ καὶ αἰσιοδοξοῦν ἀκριβῶς μέσα
εἰς τὴν παλιλλογίαν τοῦ χρόνου νὰ φέρουν
τάξιν εἰς τὴν τυχὸν ἀταξίαν, νὰ διώξουν τὴν
ἀκοσμίαν καὶ νὰ θέσουν μέτρον καὶ ρυθμὸν
ἀποδιώκοντα καὶ ἀπωθοῦντα τὴν ἀρρη-
θμίαν καὶ τὴν ἀμετρίαν τοῦ παρελθόντος.

Ὁ ἄνθρωπος ἐντάσσεται μέσα εἰς τὰ
πολλὰ «σήμερα», ἀπὸ τὰ ὅποια ἀπαρτίζε-
ται ἡ ζωὴ. Αὐτὰ μεταβάλλονται εἰς «χθές»,
«προχθές», «πέρυσιν», «πρόπερσι», «παρελ-
θόν». Εἰς αὐτὰ ἐντάσσονται ὁ ἄνδρας καὶ ἡ
γυναῖκα, ὁ γέρον καὶ ὁ νέος, ὁ ὄριμος καὶ
ὁ ἀνώριμος, ὁ ἐπίσημος καὶ ὁ ἄσημος, οἱ
ἄρχοντες καὶ οἱ ἀρχόμενοι.

Ὁ χρόνος εἶναι μία ἀπλή ἔννοια κατὰ
βάθος, χωρὶς τὴν δυνατότητα νὰ εἶναι εἰς
θέσιν κανεὶς νὰ εὕρη οὐσιώδη γνωρίσματα,

ώστε να αποδοθούν εις την όριστέαν έννοιάν του. Διά τούτο δέν υπάρχει και όριστικός όρισμός περι τού χρόνου. Λογίζεται τοιουτοτρόπως ώς ένα πλαίσιον ύποκειμενικότητος, πέραν από τās αντικειμενικάς διαστάσεις τού χρόνου, τών λεπτῶν, τών ώρῶν, τών ήμερῶν, τών μηνῶν, τών ήμερολογιακῶν ἐτῶν κ.λ.π. ὅπου τὸ πνεῦμα και ἡ ζωὴ ἀποτίθενται ώς θεσμικὴ ἔκφρασις. Ἐπάνω εις τὸ πνευματικὸν και μεταφυσικὸν νόημα τού χρόνου ἔχουν φιλοσοφῆσει λαμπροὶ ἔκπρῶσοι τοῦ πνεύματος και τῆς φιλοσοφίας, τῆς ἐπιστήμης και τῆς διανοήσεως, ὅπως ὁ Πλάτων (427-374 π.Χ.), ὁ Ἀριστοτέλης (384-322 π.Χ.), οἱ Νεοπλατωνικοὶ Πλωτίνος (205-270 μ.Χ.), Πορφύριος (233-304 μ.Χ.), οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας: Μ. Ἀθανάσιος (295-373 μ.Χ.), ὁ Μ. Βασίλειος (330-379), Γρηγόριος Θεολόγος (329-389 μ.Χ.), ὁ Ἅγιος Ἀύγουστίνος (354-430 μ.Χ.), ὁ Μάξιμος ὁ Ὁμολογητῆς (580-662 μ.Χ.) και ἄλλοι.

Κατὰ τούς φιλοσόφους ὁ χρόνος ἔχει ἀξίαν ὄντολογικὴν, κοσμολογικὴν και ἀνθρωπολογικὴν. «*Ἡ συνείδηση κάθε ἀτόμου εἶναι ὁ χῶρος συναντήσεως τοῦ παρόντος, τοῦ παρελθόντος και τοῦ μέλλοντος. Εἶναι ὁ γεωμετρικὸς τόπος ὄλων τῶν μορφῶν τῶν χρονικῶν ἀλληλοχρῆστων, ἐκεῖνων ποὺ δέν υπάρχουν πιά, ἐκεῖνων ποὺ ἀναμένονται και αὐτῶν ποὺ ἔχουν ἔντονον τὸ χαρακτῆρα τοῦ ἐφήμερου, τοῦ στιγμιαίου. Μὲ τὴν ἔννοια αὐτῆ, ὁ χρόνος ὄχι μόνο δέν φθείρει τὸ ἄτομο, ἀλλὰ τὸ ζωογονεῖ, τὸ δυναμώνει και τὸ ἐμψυχώνει. Ὁ χρόνος εἶναι ἡ ζωὴ μας. Εἶναι ἀκόμα, μιὰ πολύμορφη διάσταση τοῦ πραγματικοῦ. Κινούμεστε σὲ ποικίλες μορφές χρόνου, τίς ὁποῖες νιώθουμε ὡς συνισταμένες τῆς ὑπαρξῆς μας, ὡς ἄξονες τῆς δραστηριότητάς μας. Μὲ τὴν ἔννοια αὐτῆ, μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι εἴμαστε πλάσματα πολυχρονικά και συγχρόνως διαχρονικά*»¹.

Περὶ τοῦ χρόνου ὠμίλησαν και νεότεροι συγγραφεῖς, ὅπως ὁ Γαλιλαῖος (1564-1642), ὁ Ἰο. Νεύτων (1642-1727), ὁ Αἰ. Einstein (1879-1955), ὁ St. W. Hawking,

ὁ J. Piaget (1896-1980). Ἐνωρίτερον ἐπίσης εἶχον διαπραγματευθῆ τὸ θέμα αὐτὸ οἱ G. W. Leibniz (1646-1716), ὁ I. Kant (1724-1804), ὁ E. Husserl (1859-1938), ὁ H. Bergson (1859-1941), ὁ M. Heidegger (1889-1976), ὁ Kierkegaard (1813-1855) και ἄλλοι.

Ἁ χρόνος διώνεται κατ' ἐξοχὴν, και ἄς παρουσιάζει παλινδρομήσεις και παλιλλογίαν, μέσα εις τὸν πνευματικὸν και συνειδησιακὸν χῶρον. Οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας θεωροῦν τὸν χρόνον ὡς «*βάθρον ζωῆς*» και ὡς «*πεδῖον*» δράσεως, «*ὅπου καταξιώνεται ἡ παρουσία τοῦ ἀνθρώπου στῆ γῆ, ἀλλὰ και προετοιμάζεται ἡ ψυχὴ γιὰ τὴν αἰωνιότητα. Ὁ βιοτικὸς χρόνος γίνεται ψυχολογικός, γίνεται πνευματικός, γίνεται ἐσχατολογικός. Ὁ ἀνθρώπος, ἐκμεταλλεούμενος ἐπιτυχῶς τὸν βιοτικὸν χρόνον, ζώντας τὰ παροδικὰ και φθειρόμενα, ἀπολαμβάνοντας τὰ ἐγκόσμια, προετοιμάζεται γιὰ τὴν αἰωνιότητα, ὅπου δέν υπάρχουν παρελθὸν και μέλλον, ἀλλὰ μόνον παρόν. Αὐτὴν τὴν κατάσταση πρέπει νὰ βλέπει ὡς ὄραμα ὁ ἀνθρώπος και πρὸς αὐτὴ νὰ ὀδεύει, ἀξιοποιῶντας ἐπιτυχῶς τὸν χρόνον τῆς γήινης παρουσίας του*»².

Ἁ χρόνος συνδέεται και συνυφαίνεται με τās διαστάσεις τῆς φυσικῆς ζωῆς, τὴν γέννησιν, τὴν ἀνατροφὴν, τὴν ὠρίμανσιν, τὴν νεότητα, τὴν μέσσην ἡλικίαν, τὸ γῆρας και τὸν θάνατον. Συσχετίζεται με τὸ λυκόφωσ και τὸ λυκαυγές, τὴν ἀνατολὴν και τὴν δύσιν, τὸ χθὲς και τὸ σήμερα και τὸ αὔριον. Δέν εἶναι εὐχερῆς ἡ διαδικασία τῆς ἀντιλήψεως και κατακτήσεως τοῦ νοήματος τοῦ χρόνου. Ποῦ θὰ σταθῆ τὸ ἄτομον, ποῦ θὰ κινηθῆ ὁ ἀνθρώπος διὰ νὰ συμφιλωθῆ και νὰ βίωση τὸν χρόνον του, νὰ ὑπερβῆ τοπικούς και συμβατικούς περιορισμούς, νὰ ἐντάξῃ και νὰ συναρμόσῃ τὸ εἶναι του, τὴν ὄλην προσωπικότητά του με τὸν χρόνον; Πῶς θὰ δράσῃ και πῶς θὰ συμπεριφερθῆ διὰ νὰ θεμελιώσῃ τὴν ὑπαρξῆν του με τὴν ἐγχρονον ἀκολουθίαν του; Ἀπαιτεῖται πολλὴ προσπάθεια πρὸς τὸν τομέα τῆς ὀρθῆς

ἀξιοποιήσεως του ἢ οὐσία τοῦ χρόνου συνίσταται εἰς τὸ ὅτι εἶναι πνευματικὸν γεγονός, ἔχει πνευματικότητα ὁ χρόνος. Ἐκεῖ θὰ σταθῇ. Ὁ χρόνος καὶ ἡ ζωὴ εἶναι σύντομα φαινόμενα, φευγαλέα περάσματα, ἀλλὰ πολὺτιμα, διότι ἐγγίζουσι πέρα ἀπὸ τὸ βιολογικὸν ὑπόστρωμά των τὸ βάθος τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ πνεύματος. Εἶναι ἀληθινόν, διδάσκει ὁ Αὐγουστίνος, ὅτι εἰς τὸν φθαρτὸν κόσμον ἀνήκει ἡ χρονικότης. Ἡ φθαρτὴ ἐγχρονος πλάσις πολὺ συγκινεῖ τὸν Αὐγουστίνον, ὁ ὁποῖος ἔζησε τὸν χρόνον τὸν γήϊνον μὲ πολλὴν εὐθύνην καὶ ὑψηλὴν συνείδησιν χρέους. Δοκιμάζει ἱκανοποιήσιν διότι τὸ παρελθὸν γίνεται παρὸν διὰ τῆς μνήμης καὶ τὸ μέλλον παρὸν μὲ τὴν συναίσθησιν τῆς προσδοκίας. Πέραν ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον μὲ τὰς προσδοκίας του καὶ τὰς ἀναμνήσεις του ὑπάρχει διὰ τὸν Αὐγουστίνον ἡ αἰωνιότης, ὁ Θεός, ὁ Δημιουργὸς τοῦ χρόνου³.

Ἡ νεωτέρα λεγομένη Ὑπαρξιακὴ Φιλοσοφία μᾶς εἰσήγαγε εἰς τὰ βαθύτερα πνευματικὰ καὶ χριστιανικὰ νοήματα ὡς πρὸς τὸν χρόνον, διότι ἀντικρίζει τὴν προσωπικότητα τοῦ ἀνθρώπου εἰς ἐνιαῖον βάθρον δηλ. τὸ παρελθόν, τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον. Συνεπῶς ἡ ὁποιαδήποτε στιγμή, τὸ κάθε χρονικὸν σημεῖον εἶναι ἀποφασιστικὸς συντελεστὴς διὰ τὸν ὅποιονδήποτε ἄνθρωπον, χειρῶνακτα, ἐργάτην, οἰκοδόμον, ἐπαγγελματίαν, ὑπάλληλον, ἐπιστήμονα, διανοητήν, συγγραφέα κ.λ.π. Ἀποτελεῖ ὑπερβολὴν ὁ διατυπώμενος ἰσχυρισμὸς ὅτι ὁ χρόνος εἶναι φευγαλέος καὶ χωρὶς ἀξίαν, ὁ ἐγχρονος βίος μάταιος καὶ τὰ τοιαῦτα. Ὁ χρόνος καὶ ἡ ἐμβίος ζωὴ ἔχουσι ἀξίαν καὶ μάλιστα ἀπειρον καὶ ἀπροσμέτρητον. Καθ' ὅσον αὐτὴ προσδιορίζει τὴν εὐδοκίμησίν μας καὶ κυρίως ἀνοίγει τὸν δρόμον τῆς αἰωνιότητος. «*Εἶναι ἀπειρα μεγάλη ἡ ἀξία τῆς ζωῆς μας, γιατί εἶναι πέρασμα καὶ τόσο γρήγορο, ἀπ' τὴν ἀνυπαρξία στὴν αἰῶνα ὑπαρξίαν. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ κάθε σταγόνα τῆς ζωῆς μας δὲν κρίνεται μὲ τὴν καλοπέρασίν μας ἢ τὰ βάσανα ποὺ περνοῦμε, ἀλλὰ μὲ τὴν αἰωνιότητα, ὅπου ἢ θὰ πάρομε τὸ στεφάνι τοῦ γενναίου*

ἀθλητῆ («τῆς ἄνω κλήσεως»), ἢ θὰ εἰσπράξουμε τὴν ἀμοιβὴ τῆς ἀσυγχώρητης ἀδιανοήσεώς μας, μὲ τὸν τρόπο ποὺ γνωρίζει ἡ πανσοφία καὶ ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ. Ἐδῶ σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο πρέπει νὰ βλέπομε «τὴν μόνην φιλοσοφίαν, ἀσφαλὴ τε καὶ ξύμφορον»⁴.

Διὰ νὰ ἀξιοποιηθῇ λοιπὸν ἡ παρούσα ζωὴ, ἡ ὁποία κατὰ τὴν Ἀγίαν Γραφὴν παρουσιάζεται ὡς «*ἀτμίς*» ἢ «*χόρτος*» ἢ «*ἄνθος χόρτου*», ποὺ ἔχει ξηρανθῆ, «*ἐξηράνθη πρὸ τοῦ ἐκποασθῆναι*», χρειάζεται ἡ ἐπίγνωσις τῆς εὐθύνης, τῆς ἠθικῆς εὐθύνης, ἀπαιτεῖται ἡ αἴσθησις τῆς ἠθικῆς ἀτελείας μας καὶ τῆς πλάνης. Καθίσταται φανερὰ ἡ ἀνάγκη νὰ ἀφήσῃ τὸ εἶναι τοῦ ὁ ἀνθρώπου εἰς τὸ χέρι τοῦ Δημιουργοῦ του. «*Τὸ νὰ ἔχωμε ἀνάγκη τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ ὑψίστη τελειότης*» λέγει ὁ Kierkegaard. «*Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἀναντιλέκτως ἐν χρόνῳ ζῆ καὶ ἐργάζεται καὶ ὁ στοχασμὸς τοῦ ἐγχρόνου κινεῖται, ἀλλ' ἐγγίζει τὴν αἰωνιότητα διὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ του. Ἡ δοκιμασία τοῦ ἀνθρώπου μέσα εἰς τὴν ἐγχρονὸν ὑπαρξίαν του θὰ φέρῃ τὴν θετικὴν ἀνοδὸν του πρὸς τὴν ἐπαγγελιομένην χάριν τοῦ αἰδίου καὶ τοῦ ἀθανάτου... Ὁ ἀνθρώπος δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἀπλοῦς θεατὴς τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐξελισσομένης ἱστορίας, ἔστω καὶ ἂν παρουσιάζεται ἀβεβαία ἢ ἐξέλιξις τῶν γεγονότων. Ὅσον δὲ αἰσθάνεται κανεὶς βαθύτερον τὸ χρέος του τόσο ἐννοεῖ καὶ τὴν ἀξίαν τοῦ χρόνου»⁵.*

Ἐφ' ὅσον ὁ χρόνος ὁ παρὼν καὶ φευγαλέος εἶναι ἡ προετοιμασία τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος διὰ τὴν ὑποδοχὴν τῆς αἰωνιότητος, ὁ καθεὶς τότε εὐγλώττως διδάσκειται ἀπὸ τὸ κάτοπτρον τῆς παρελθούσης ζωῆς του διὰ νὰ κρατῇ ἀνοικτὴν τὴν θύραν τῆς ψυχῆς του εἰς τὸν κρούοντα αὐτήν, ὥστε νὰ εἰσδεχθῇ τὴν παρουσίαν τοῦ Κυρίου καὶ Δημιουργοῦ του. «*Ἴδου ἔσθηκα ἐπὶ τὴν θύραν καὶ κρούω· ἐάν τις ἀκοῦσῃ τῆς φωνῆς μου καὶ ἀνοίξῃ τὴν θύραν, καὶ εἰσελεύσονται πρὸς αὐτὸν καὶ δεῖπνήσω μετ' αὐτοῦ καὶ αὐτὸς μετ' ἐμοῦ*»⁶.

Αυτό τὸ δειπνον Δημιουργοῦ τελείου καὶ ἀνθρώπου ἀτελοῦς συνθέτει τὸ πλήρωμα τῆς ἀγάπης καὶ τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου. Τὸ σύνδειπνον αὐτὸ στοιχειοθετεῖ τὸ πλήρωμα χρόνου καὶ αἰωνιότητος. Ὅντως ἡ Θεία Πρόνοια ἀναστρέφεται τὸν χρόνον μας διὰ νὰ ἐπικουρήσῃ καὶ νὰ βοηθήσῃ τὸν ἄνθρωπον νὰ τελέσῃ τὸ χρέος του καὶ νὰ πράξῃ τὸ καθήκον του, νὰ δώσῃ καὶ νὰ προσφέρῃ κάτι τὸ σημαντικόν, τὸ θετικόν καὶ τὸ ἄξιον, τὸ ἀληθινόν καὶ τὸ τίμιον. Μὲ τὸν χρόνον συνεπῶς ὁ ἄνθρωπος γίνεται ὁ συνομιλητῆς καὶ ὁ συνοδηγὸς τοῦ Θεοῦ. Αὐτὴ ἡ ἀθόρυβος καὶ μυστικὴ ἐπικοινωνία λαμπρύνει τὸν ἄνθρωπον, ἀξιοποιεῖ τὸν χρόνον καὶ μεγαλύνει τὴν ἔμψυχον κτίσιν.

Συχνὰ ὅμως ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐννοεῖ τοῦτο, διότι διὰ πολλοὺς καὶ διαφοροὺς λόγους μισεῖ αὐτὸ τὸ μυστικόν φῶς, ἀποστρέφεται τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἀπωθεῖ εἴτε ἐκ προθέσεως εἴτε ἐκ πλάνης. Ὁ Αὐγουστίνος ἀνεκάλυψεν ὅτι ὁ Θεὸς ἦταν μέσα του ἀλλὰ ὁ ἴδιος ἦτο ἐκτὸς τοῦ ἑαυτοῦ του: *«Καὶ ἦσαν μέσα εἰς τὸν ἑαυτόν μου καὶ ἐγὼ ἦμιον ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτόν μου»* ὁμολογεῖ μὲ εἰλικρίνειαν. Κατ' ἀκολουθίαν λοιπὸν τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ συνδιαλέγεται μὲ τὸν ἄνθρωπον. Συναναστρέφεται τὸν καθένα καὶ συνεργάζεται μὲ αὐτόν. Ὁ ἄπειρος Λόγος μολονότι *«ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ (Λόγος) καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος»* (Ἰωάν. α' 1), ὅμως δίδει τὴν συγκατάβασιν, χορηγεῖ τὴν δύναμιν, ἐκχωρεῖ τὴν ἄδειαν καὶ κατεργάζεται τὴν λυτρωτικὴν πραγματικότητα, ἐφ' ὅσον γνωρίζει ὁ Θεὸς ὅτι ὁ ἄνθρωπος χαλεπαίνει, ἀσχάλλει καὶ δυσχεραίνεται κατὰ τὴν ἔγχρονον πορείαν του.

Ἡ οὐσία τῆς ὑπάρξεως εἶναι οὐσία χρέους, εὐθύνης, καλωσύνης, κατανοήσεως. Δὲν εἶναι πράγματα φθαρτικά, διὰ νὰ μᾶς φοβίζουν, ἀπεναντίας διέρχονται μέσα ἀπὸ τὴν χρονικότητα, τὴν ἔγχρονον βιοτήν, χωρὶς νὰ εἶναι χρονικὰ στοιχεῖα, ἀλλὰ εἰκόνες τοῦ αἰωνίου καὶ συνδέουν τὰ βαθυτέρα στρώματα τῆς ψυχῆς. Αὐτὰ τὰ ἐφόδια δη-

μιουργοῦν διώματα, τὰ ὅποια πληροῦν τὸν φευγαλέον χρόνον, τὸν βίον ἐν γένει. Τὸ τμήμα τοῦ χρόνου, ποῦ εἶναι πλήρες ζωῆς, ὅπου καλλιεργοῦνται συναισθήματα, ἐμπεριέχονται ἰδέαι, στοχασμοὶ καὶ ἐγκλείεται ἡ συνείδησις τοῦ ὑπάρχειν ὀνομάζεται βίωμα. Ὅταν ὑπάρχῃ κατάφασις εἰς ἔργα θετικά καὶ ἀγαθὰ ἀναντιρρήτως, ἐπικυρώνεται τὸ βίωμα τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀκυρώνεται ἡ φθορὰ καὶ ἡ ἀποσύνθεσις.

Ἐπομένως ἡ προσπάθεια καὶ ὁ ἀγὼν τῶν ἀνθρώπων ὑφίσταται διὰ τὸν παρόντα κόσμον καὶ κυρίως εἰς τὸ κατώφλι τοῦ νέου ἔτους, εἰς τὸν περιορισμένον καιρὸν, εἰς τὸ νὰ κερδίσουν οἱ ἄνθρωποι ὅ,τι εὐγενικόν καὶ ὠραῖον, εἰς τὸ νὰ φυτεύσουν τὸν ψυχικόν ἀνθόκηπον, ὅπου μυρίτνοα ἄνθη θὰ εὐδοκίμοῦν. Θὰ ἤμποροῦν νὰ καλλιεργοῦν θησαυροὺς ἐντὸς τοῦ φευγαλέου χρόνου, καλῶς χρησιμοποιουμένου. Αὐτοὺς τοὺς θησαυροὺς *«οὔτε σῆς οὔτε βρωῶσις ἀφανίζει, καὶ ὅπου κλέπται οὐ διορύσσουσιν οὐδὲ κλέπτουσιν»*.

Αὐτὴ ἡ εἰκόνα ὡς προσδοκία ὁδηγεῖ πέρα ἀπὸ τὴν βιολογικὴν φθοράν, ποῦ ὑφίσταται ὁ ἄνθρωπος λόγῳ ἡλικίας καὶ ἀσθενείας, εἰς τὴν ἀνθισιν τῆς πνευματικῆς νεότητος.

ΔΗΜ. Ν. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ - ΠΑΡΑΠΟΜΠΑΙ

1. Γεώργ. Ε. Κρασανάκης: «Ὁ χρόνος» (Διεπιστημονικὴ θεωρητικὴ καὶ ἐμπειρικὴ προσέγγις) Ἠράκλειο, 1996, σελ. 27.
2. Γ. Ε. Κρασανάκη: ἐνθ' ἀνωτέρω σελ. 41.
3. Αὐγουστίνου, «Αἱ ἐξομολογήσεις» Μετάφρ. Α. Δαλεξίου, Ἀθήναι, 1980, σελ. 102.
4. Π. Β. Πάσχος: «Ἀπὸ τὴν ἀγωνία στὴν κατάνυξη», (Δοκίμια Ὁρθοδόξου στοχασμοῦ), ἐκδ. «Ἀστήρ» Ἀθήναι 1965, σελ. 50.
5. Δ. Ν. Παπαθανασόπουλος: «Χρόνος καὶ Εὐθύνη» (Μαρτυρίαι Ἱστορίας) Ἐκδόσεις «Τήνος», Ἀθήναι, 1983, σελ. 20.
6. Ἀποκάλυψις Ἰωάννου, κεφ. γ' 20.

ΜΟΡΕΑΣ

Δέν ξέρω ἂν σᾶς ἔχει τύχει ποτὲ νὰ ξεφυλλίσετε παλῆς ἐφημερίδες. Ἐχουν μιὰ ξεχωριστὴ γοητεία. Σὲ μεταφέρουν ξαφνικὰ σὲ μιὰν ἄλλη ἐποχὴ. Σ' ἕναν ἄλλο κόσμο. Καὶ σοῦ δίνουν ἀφορμὴ γιὰ κρίσεις καὶ συγκρίσεις καὶ συμπεράσματα.

Ἡ παλῆ ἐφημερίδα ποὺ ἔπεσε στὰ χέρια μου, ἦταν μιὰ ἐφημερίδα τῆς Τριπόλεως, τοῦ 1911. Εἶχε τίτλο «Μορεάς». Καὶ ἦταν στὰ χαρτιά μου, γιὰτι περὶέγραφε τὴν κηδεὶα τοῦ παπποῦ Ἀριστείδη. Μὲ ἐντυπωσίασε.

Πρῶτα-πρῶτα ἡ γλῶσσα. Μιὰ τέλεια ἐλληνικὴ γλῶσσα. Μὲ ἄψογη γραμματικὴ. Μὲ θαυμάσιο λόγο. Σήμερα, ποὺ ἀκόμα καὶ δημοσιογράφοι καὶ πολιτικοὶ καὶ καθηγηταὶ πανεπιστημίου κακοποιοῦν τὴν γλῶσσα τὴν ἐλληνικὴ. Ποῦ, στὴν προσπάθειά τους νὰ μὴ χρησιμοποιήσουν τὴν ἀπέβλητη καθαρεύουσα» καὶ νὰ μιλήσουν γιὰ «δημοτικὴ» ποὺ δὲν γνωρίζουν, ἐπινοοῦν τραγικὰ γλωσσικὰ ἐξαμβλώματα, εἶναι νὰ καμαρώνης τὴν ἐφημερίδα «Μορεάς» τοῦ 1911, μὲ τὴ σωστή τῆς γλῶσσα.

Ἄλλὰ δὲν εἶναι μόνο ἡ σωστὴ γλῶσσα. Εἶναι καὶ ἡ καλλιτέπεια (ἄραγε, ξέρουν οἱ σημερινοὶ ὑποψήφιοι τῶν πανεπιστημιακῶν σχολῶν μας τὸν ὄρο;) ποὺ προσφέρει ἕνα γλαφυρὸ κείμενο. Ποῦ κάνει τὴν δημοσιογραφία Τέχνη.

Βρέθηκα κάποτε σὲ ἕνα δεῖπνο, δίπλα σὲ μιὰ κυρία. Συζητούσαμε καὶ μοῦ ἔκαναν ἐντύπωση τὰ ἐλληνικά τῆς. Τὴ ρώτησα ἀπὸ ποῦ εἶναι καὶ μιλάει τόσο ὠραῖα ἐλληνικά. «Ἀπὸ τὴ Γαλλία», μοῦ ἀπάντησε. «Δηλαδή, ξαναρώτησα, ἐλληνίδα τοῦ ἐξωτερικοῦ;» «Ὁχι, μοῦ εἶπε, εἶμαι Γαλλίδα». Ἐμεινα κατάπληκτος.

Ἡ κουβέντα συνεχίστηκε. Μοῦ εἶπε ὅτι δούλεψε ὡς δημοσιογράφος στὴ Γερμανία. «Εἶχα μιὰ μικρὴ στήλη. Ὅλη μέρα μὲ ἀπασχολοῦσε αὐτὴ ἡ στήλη. Νὰ βρῶ τὴν εἶδηση, νὰ διασταυρώσω τὴν πληροφορία, νὰ τὴν ἐπαληθεύσω. Καὶ ὕστερα νὰ παιδευτῶ, νὰ τὴν γράψω καὶ νὰ τὴν ξαναγράψω, γιὰ νὰ

βγῆ στὸ τέλος ἕνα κείμενο ἐλκυστικὸ, ὁμορφο. Ἐτοὶ δουλεύαμε τότε».

Ἄλλὰ ἂς ξαναγυρίσουμε στὴν ἐφημερίδα «Μορεάς». Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ γλῶσσα, μοῦ ἔκανε ἐντύπωση καὶ ἡ ἐμφάνισή τῆς. Ὁραῖα στοιχεῖα, πεντακάθαρη ἐκτύπωση. Μιὰ ἐφημερίδα ποὺ θὰ τὴν ζήλευε ἡ ἐποχὴ μας, μὲ τίς τόσες τεχνικὲς προόδους. Καὶ ὅλα αὐτά, πρὶν ἀπὸ ἕνα σχεδὸν αἰῶνα! Τὴν ἐποχὴ τῆς ἀπλῆς τυπογραφίας.

Εἶπα στὴν ἀρχή, ὅτι ἡ ἐφημερίδα αὐτὴ βρέθηκε στὰ χαρτιά μου γιὰτι εἶχε τὴν περιγραφή τῆς κηδεῖας τοῦ παπποῦ. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν περιγραφή, εἶχε καὶ τὸν ἐπικηδεῖο τοῦ γιατροῦ Παπαγεωργίου. Ἐνας ἐπικηδεῖος ἀνυπέβδλητος, τέλειος, ὑποδειγματικὸς. Οὐσιαστικὸς. Ἀληθινὸς. Γλῶσσα ρέουσα. Ὑφος ἐκπληκτικόν.

Ὁ ὁμιλητὴς ἦταν γιατρός. Ἄλλὰ ἐχειρίζετο τὸν λόγον ὡς δεινὸς φιλόλογος. Εἶχε τὴν ρητορικὴ ἱκανότητα σπουδαίου δικηγόρου καὶ τὴν θεολογικὴ κατάρτιση μεγάλου θεολόγου. Ἐγνωρίζε, ὅπως μοῦ εἶπε πρὸ ἡμερῶν ὁ ἐγγονὸς του, τρεῖς εὐρωπαϊκὲς γλῶσσες. Καὶ ὁμως! Ἐμεινε στὸ χωριὸ του νὰ ἐξασκῆ τὴν ἱατρικὴν. Δὲν ἔσπευσε νὰ ἀκολουθήσῃ πανεπιστημιακὴ καριέρα, οὔτε νὰ ἐγκατασταθῆ σὲ μιὰ μεγάλη πόλη καὶ νὰ μετατρέψῃ τὴν ἐπιστῆμη τοῦ Ἴπποκράτους σὲ προσοδοφόρο ἐπάγγελμα.

Ξεφυλλίζοντας τὴν ἐφημερίδα «Μορεάς», μὲ ὅλες αὐτὲς τίς σκέψεις, μελαγχολῶ. Πάμε μπροστὰ ἢ πᾶμε πίσω; Ἄλλὰ (ἐπίδρασις ἀσφαλῶς τοῦ ἐπικηδεῖο τοῦ γιατροῦ Παπαγεωργίου), μοῦ ἔρχεται στὸ νοῦ ἕνα ρητό: «Ὅπου ἐπλεόνασεν ἡ ἄμαρτία, ὑπερπερίσσευσεν ἡ χάρις». Καὶ ἡ ἄμαρτία τοῦ ἀτομισμοῦ, ἡ χειρότερη, ἴσως, ἄμαρτία τοῦ αἰῶνα μας, ἔφερε ἤδη τὰ ἀποτελέσματά τῆς. Τόσο πολλὰ, ποὺ εἶναι πλέον ὄρατά. Καὶ ὑπάρχει ἐλπίδα νὰ τὰ δοῦμε. Καὶ νὰ θελήσουμε νὰ τὰ διορθώσουμε.

Πάντα θὰ βρεθῆ ἕνας «Μορεάς», γιὰ νὰ μᾶς δείξῃ τὸ δρόμο.

ΠΑΝΟΡΜΙΤΗΣ



ΣΧΟΛΙΑ

ΕΝΑ ΦΩΤΕΙΝΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΣΤΟΝ ΧΩΡΟ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

Τις ημέρες αυτές πολύς λόγος γίνεται για τα επίτευγµατα και τις προοπτικές της μηχανικής γενετικής και τόν προβληματισµό, ό όποιος γεννάται από τó ένδεχόµενον τής εύρειας έφαρµογής τών άποτελεσµάτων τής έπιστήµης αυτής και για τις άντικρουόµενες έξ αυτού άπόψεις.

Ένας από τούς σεµνούς θεράποντες τού κλάδου αυτού ύπήρξε και ό γάλλος γενετιστής Jérôme Lejeune, ό όποιος άπέθανε τó Πάσχα τού 1994 σέ ήλικία 68 έτών και ό όποιος είναι γνωστός στό άναγνωστικό κοινό τών «Άκτίνων» από τó άρθρο του µε τίτλο: «Γενετική Μηχανική», πού δημοσιεύθηκε στό τεύχος Φεβρουαρίου 1995. Ό Jérôme Lejeune µεταξύ τών άλλων τίτλων τούς όποιους κατείχε ήταν μέλος τής Καθολικής Άκαδηµίας τών Φυσικών Έπιστηµών καθώς και μέλος τής γαλλικής Άκαδηµίας τών ήθικών και πολιτικών έπιστηµών, τήν θέση τού όποιου κατέλαβε, µετά τόν θάνατό του, στό άνώτατο αυτό πνευµατικό ίδρυµα τής Γαλλίας ό καθηγητής Lucien Israël. Ό τελευταίος έπλεξε τó έγκώµιο τού άποθανόντος προκατόχου του στίς 4 Μαρτίου 1997 µε όµιλία του από τού δήµατος τής Άκαδηµίας, τó πλήρες κείµενο τής όποιας δημοσιεύθηκε στό περιοδικό «ό Κόσµος τής Έλληνίδος», τόν Ιανουάριο τ.έ.

Στήν όµιλία αυτή, όπου αναλύεται λεπτοµερέστερα τó έπιστηµονικό έργο τού µεγάλου Γάλλου έπιστήµονα, άναφέρονται µεταξύ τών άλλων και τά έξής: «Ό Jérôme Lejeune έδωσε όλες αυτές τις μάχες όχι µόνον σάν µεγάλος γιατρός, αλλά και σάν

φλογερός πιστός. Άν θέλουµε νά πούµε τά πράγµατα διαφορετικά, ήταν µεγάλος γιατρός, γιατί ύπήρξε φλογερός πιστός. Είχε δεχθεί και άφοµοιώσει µέσα του στήν πληρότητά του τόν θείο νόµον. Γι' αυτόν, όπως και για κάθε πιστόν, ή ζωή αρχίζει από τήν σύλληψη και άποδέχεται µόνο φυσικό τέλος».

Πιστός στίς αρχές αυτές ό Jérôme Lejeune άγωνίσθηκε για τήν άποτροπή τής νοµοποιήσεως τών άµβλώσεων και τής εύθανασίας, αυτών τών παράλογων διεκδικήσεων τών καλοζωισµένων ήδονιστών και µάλιστα στό πεδίο αυτού πού περιέργως σήµερα όνοµάζεται «Βιοηθική». Δεκαοκτώ χιλιάδες συνάδελφοί του είχαν πεισθεί νά ύπογράψουν τήν Διακήρυξη τών Ιατρών τής Γαλλίας και νά εκφράσουν έτσι τήν αντίθεσή τους στήν ψήφιση τού νόµου για τήν άµβλωση.

Γι' αυτήν του τήν σθεναρά στάση στά µεγάλα αυτά ήθικά θέµατα έγινε ό στόχος διαφόρων κινήσεων πού θά όργανώσουν εκδηλώσεις εναντίον του, στίς όποιες συνένωχος ήταν και ό τύπος. Με µοναδικά όπλα τήν άξιοπρέπεια, τήν γενναίότητα και τήν αλήθεια, πολέµησε τήν έχθρότητα, τó µίσος και τις συκοφαντίες, άγωνιζόµενος για τήν πίστη και τις αρχές του. Για τόν λόγο αυτόν ή προσωπικότητά του και τó έπιστηµονικό του έργο άναγνωρίστηκε σέ όλον τόν κόσµο σέ πολύ εύρεις κύκλους.

Έτέοια µεγάλα και ύγια παραδείγµατα στούς πρωτοπορειακούς τοµείς τής σύγχρονης έπιστήµης, σέ µιά έποχή πνευµατικής πενίας, άποτελούν αισιόδοξα µηνύµατα για µιά προσεχή άνοιξη.

ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΗ ΑΝΗΣΥΧΙΑ

Παρά την εύλογη ανησυχία που πλανᾶται στὸν σύγχρονο κόσμο τὶς τελευταίες δεκαετίες γιὰ τὶς δυσμενείς ἐπιπτώσεις στὸ οἰκολογικὸ σύστημα ἐξ αἰτίας τῆς ὁλονὲν ἀυξανόμενης ρυπάνσεως τοῦ περιβάλλοντος καὶ τῆς ἀλόγιστης ἐκμεταλλεύσεως τῶν φυσικῶν πόρων τοῦ πλανήτη μας, τοῦτο δὲν φαίνεται νὰ ὀδηγεῖ τοὺς ἡγέτες, κυρίως τῶν βιομηχανικῶν ἀνεπτυγμένων χωρῶν, σὲ γενναίες ἀποφάσεις γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῆς καινοφανοῦς αὐτῆς ἀπειλῆς γιὰ τὸ ἀνθρώπινο γένος.

Τὰ οἰκονομικὰ μεγέθη -καὶ καθόλου οἱ ἄνθρωποι- πρῶτάνευσαν καὶ στὸ Κιότο τῆς Ἰαπωνίας στὴν δεύτερη Παγκόσμια Διάσκεψη γιὰ τὸ περιβάλλον, ὅπως καὶ κατὰ τὴν προηγούμενη, ποὺ ἔχει πραγματοποιηθεῖ στὸ Ρίο ντε Τζανέιρο τὸ 1992. Οἱ ἡγέτες τῶν ἰσχυρῶν κρατῶν ἐπέμειναν μὲ πείσμα καὶ ἐπέτυχαν νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ ἡ ἀποψή των γιὰ τὸν καθορισμὸ σὲ ὑψηλὰ ἐπίπεδα τῶν ἐκπομπῶν τῶν ρύπων γιὰ ἀρκετὰ χρόνια ἀκόμη, ἐν ὀνόματι τῆς οἰκονομικῆς σταθερότητας τῶν χωρῶν τους.

Τὸ φαινόμενο «Ἐλ Νίνιο» καὶ τὰ ἐπακόλουθά του (ὅπως γιὰ παράδειγμα, οἱ ἐκτεταμένες καταστροφικὲς πυρκαγιές στὴν Αὐστραλία, ποὺ συνέλεσαν χρονικῶς μὲ τὴν Σύνοδο τοῦ Κιότο) οὐδόλως ἐπηρέασαν τὴν σκληρῆ ἀρνητικὴ γραμμὴ, τὴν ὁποία εἶχαν προαποφασίσει.

Καὶ στὴν περίπτωση αὐτὴ -ιδίως στὴν περίπτωση αὐτὴν- γίνεται φανερὸ ὅτι κάποιοι ἐνδιαφέρονται περισσότερο γιὰ τὶς οἰκονομικὲς ἰσορροπίες, παρὰ γιὰ τὴν οὐσιαστικὴ εὐημερία τῶν ἀνθρώπων.

Μία ὅμως διαφορετικὴ στάση ἀέναντι τοῦ μεγάλου αὐτοῦ προβλήματος προϋποθέτει μιὰ πνευματικότερη θεώρηση τῆς ζωῆς

καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, πράγμα ποὺ εἶναι καὶ τὸ ζητούμενον στὶς ἡμέρες μας.

ΕΟΡΤΑΣΤΙΚΟΙ ΑΠΟΗΧΟΙ

Στὶς ἡμέρες τοῦ εορταστικοῦ δωδεκαήμερου τὰ τηλεοπτικὰ κανάλια μᾶς βομβάρδισαν μὲ εἰκόνες γιὰ τὸν χριστουγεννιάτικο διάκοσμο τῶν ἑλληνικῶν πόλεων καὶ τῶν μεγαλουπόλεων τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ τὴν ἀναμετάδοση πανηγυρικῶν ἐκδηλώσεων καὶ ἐντυπωσιακῶν θεαμάτων γιὰ τὴν ὑποδοχὴ τοῦ νέου ἔτους μὲ εὐρύτερη λαϊκὴ συμμετοχὴ.

Δὲν θὰ σταθοῦμε ἐπικριτικὰ στὸ θέμα τῶν δαπανῶν γιὰ τοὺς εορτασμοὺς αὐτοὺς σὲ ἐποχὴ ἰσχυρῶν ἀγελάδων γιὰ τὰ δημόσια καὶ δημοτικὰ οἰκονομικὰ (γιὰ τὰ ὁποία τὴν ἐπομένη ἀκριβῶς τῶν εορτῶν τὸ ὑπὸ ψήφιση νέο φορολογικὸ νομοσχέδιο μὲ τὴν ἐπιβολὴ καὶ νέων φόρων καὶ ἡ ἀναγγελία τῆς σφικτῆς εἰσοδηματικῆς κυβερνητικῆς πολιτικῆς μαρτυρεῖ γιὰ τὴν στενότητα αὐτῶν).

Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖο θὰ θέλαμε νὰ σημειώσουμε εἶναι ὅτι τὸ νόημα τῶν εορτῶν ἐξαντλεῖται σὲ αὐτοὺς τοὺς φαντασμαγορικοὺς εορτασμοὺς καὶ σὲ μίαν φραστικὴν αἰσιοδοξία ποὺ περιλαμβάνεται στὰ εὐχολόγια τῶν εορταστικῶν διαγγεμάτων τῆς πολιτικῆς ἡγεσίας, ἐνῶ ἀπουσιάζει ἓνα οὐσιαστικὸ πνευματικὸ μήνυμα, τὸ ὁποῖο νὰ ἀπορρέει ἀπὸ τὰ εορταζόμενα κοσμοϊστορικὰ γεγονότα καὶ νὰ ἀποσκοπεῖ στὴν παιδείωση τῆς λαϊκῆς ψυχῆς γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν κρισίμων καιρῶν, τοὺς ὁποίους διέρχεται ἡ πατρίδα μας ἐξ αἰτίας τῶν ἐξωτερικῶν καὶ ἐσωτερικῶν συνθηκῶν.

Ο ΤΟΜΕΑΣ ΤΥΠΟΥ
ΤΗΣ Χ.Ε.Ε.



ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Θ. ΡΑΜΜΟΣ

Κύριε Διευθυντά,

Πολύ όρθα οι «Ακτίνες» μνημόνευσαν προ τριών μηνών τον αείμνηστο καθηγητή της Νομικής 'Αλέξανδρο Τσιριντάνη για τὰ εἴκοσι χρόνια ἀπὸ τὴν ἐκδημία του, μὲ τὸ ὥραϊο ἄρθρο τοῦ κ. Δ. Μανωλόπουλου. 'Αλλὰ εἶχαμε καὶ μιὰ ἄλλη παρόμοια ἐπέτειο πέρυσι, τὰ δέκα χρόνια τοῦ συναδέλφου του καὶ φίλου του Γεωργίου Ράμμου. Καὶ αὐτὸς, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ καθαρῶς νομικὰ θέματα, ἀσχολήθηκε καὶ μὲ ἄλλα σχετικὰ, εὐρύτερης κοινωνικῆς σημασίας, πὺν σχετίζονται μὲ τὴν φιλοσοφία τῆς Νομικῆς ἢ μὲ τὰ «μετὰ τὰ νομικά», ὅπως ἔχει πεῖ ὁ νομικὸς καὶ ἀκαδημαϊκὸς Κ. Κακούρης.

Θεωρῶ καλὸ νὰ ἀναφέρω ἐδῶ τοὺς τίτλους μερικῶν τέτοιων δοκιμῶν τοῦ ἀληθομόνητου καθηγητοῦ, πὺν δημοσιεύθηκαν στὰ περιοδικὰ «'Ακτίνες», «Συζήτησις», «'Ανάπλασις»:

'Ακτίνες:

1. 'Η δίκη ὡς κοινωνικὸν φαινόμενον, 1950, σ. 433-41.
2. Διαζύγιον - Οἰκογένεια - Κοινωνία, 1953, σ. 480-90.
3. 'Η ἐπίδρασις τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης, 1954, σ. 486-92.
4. 'Ο συμβιβασμὸς ἀπὸ κοινωνικῆς ἀπόψεως, 1957, σ. 8-13.
5. 'Η ἐργασία ὡς κοινωνικὸν λειτουργήμα, 1959, σ. 337-45.
6. Ψυχιατρικὴ Νοσηλευτικὴ (διβλιοκρισία) 1978, σ. 213-14.

Συζήτησις:

1. Τὸ νοσηλευτικὸν πρόβλημα ἀπὸ κοινωνικῆς πλευρᾶς, 1965, σ. 224-30.
2. Καθῆκον καὶ σύγχρονος ἀγωνία, 1973, σ. 139-44.
3. Τὸ νοσηλευτικὸν ἔργον, 1977, σ. 118-19.

'Ανάπλασις:

1. 'Η ἀπόπειρα συμφιλώσεως εἰς τὴν διαδικασίαν τοῦ διαζυγίου, 1953, σ. 69-70.
 2. 'Η ἐκκλησιαστικὴ δικαιοσύνη καὶ ἡ συγκρότησις τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων, 1958, σ. 21-22.
 3. 'Ο ἀντικειμενικὸς κλονισμὸς ὡς λόγος διαζυγίου, 1966 Αὐγουστος, σ. 4.
- Αὐτὰ σὰν μικρὸ μνημόσυνο στὸν καθηγητὴ Γ. Ράμμο.

Μὲ πολλὰς εὐχὰς
Β. ΕΡΑΣΤΟΣ

ΒΙΟΗΘΙΚΑ ΔΙΛΗΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ

'Αξιότιμε κ. Διευθυντά,

Μὲ τὴν πεποίθησι ὅτι θέματα Βιοηθικῆς ἐνδιαφέρουν, ἀσφαλῶς, τοὺς ἀναγνώστες τῶν «'Ακτίνων», ἐπιθυμῶ νὰ κάνω μιὰ σύντομη παρουσίαση τοῦ προγράμματος, σταχυολόγησι ἐρωτημάτων καὶ καταγραφὴ θεμάτων, πὺν ἐτέθησαν σὲ ἓνα Διορθοδόξο Διεπιστημονικὸ Συνέδριον, στὸ ὁποῖο ἔλαβα μέρος καὶ τὸ θέμα του ἦταν «**Βιοηθικὰ διλήματα καὶ 'Ορθοδοξία**». Τὸ Συνέδριον διεξήχθη στὴν 'Ορθόδοξη 'Ακαδημία

Κρήτης, στο Κολυμπάρι Χανίων, από 31 Οκτωβρίου έως 3 Νοεμβρίου 1997. Συνδιοργανωτές του Συνεδρίου ήταν η Παγκόσμια Όμοσπονδία Όρθοδόξων Νεολαίων «Σύνδεσμος» και η Όρθόδοξος Ακαδημία Κρήτης.

Το Συνέδριο ξεκίνησε με προσευχή και η κήρυξη έναρξης των εργασιών του έγινε από τον Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Κισσάμου και Σελίνου κ. Ειρηναίο. Ακολούθησε το μήνυμα της Α.Θ.Π. του Οικουμενικού Πατριάρχου κ. Βαρθολομαίου, το οποίο επικεντρώνεται στη σοβαρότητα και επικαιρότητα του θέματος του Συνεδρίου, καθώς και στην ανάγκη μελέτης των προβλημάτων, τὰ ὅποια δημιουργεῖ ἡ αὔξησι τῶν βιολογικῶν καὶ ἰατρικῶν γνῶσεων.

Στὴν ἐναρκτήρια ὁμιλία τοῦ Συνεδρίου, ὁ π. John Breck, ἀφοῦ ἀναφέρθηκε στὶς ἐπὶ μέρους συνιστώσες τῶν βιοηθικῶν διλημμάτων, τόνισε, ὅτι ἡ ἀποδεκτὴ Όρθόδοξη προσέγγισή τους θρῖσκεται στὸ «*ἐαυτοὺς καὶ ἀλλήλους καὶ πᾶσαν τὴν ζωὴν ἡμῶν Χριστῷ τῷ Θεῷ παραθῶμεθα*».

Ἡ πρώτη ἐνόητα τῶν θεμάτων τοῦ Συνεδρίου εἶχε τίτλο: «*Υποδοθηούμενη Ἀναπαραγωγή*» (δηλ. ἀναπαραγωγή με χρήση μεθόδων τεχνητῆς γονιμοποιήσεως). Μίλησαν, ὁ ἱατρός κ. D. Beaufile, ἀπὸ τὴ Γαλλία, ὁ ὅποιος ἔθεσε τὰ στοιχεῖα ποὺ συνιστοῦν τὸ πρόβλημα καὶ ὁ καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Ἀ. Σταυρόπουλος, ὁ ὅποιος παρουσίασε τὸ θέμα ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ καὶ θεολογικὴ του σκοπιὰ.

Ἡ δεύτερη θεματικὴ ἐνόητα εἶχε τίτλο: «*Προγεννητικὴ διάγνωση - Παρεμβάσεις στὸ ἀνθρώπινο γονιδίωμα*». Ὁ καθηγητὴς ἱατρός κ. K. Πάγκαλος παρουσίασε τὰ ἱατρικὰ δεδομένα καὶ τοὺς ἀντίστοιχους προβληματισμούς, ὁ δὲ π. Demetrios Demopoulos, δρ. Γενετικῆς, ἀπὸ τὶς ΗΠΑ, ἔδωσε τὴ θεολογικὴ τοποθέτηση.

Ἡ τρίτη ἐνόητα εἶχε τίτλο: «*Έρευνα σὲ ἀνθρώπινα ἔμβρυα in vitro*». Ὁ καθηγητὴς τῆς Βιολογίας Ἀνάπτυξης κ. Φ. Κα-

φᾶτος, διευθυντὴς τοῦ European Molecular Biology Organization (EMBO) στὴ Χαϊδελβέργη, καὶ ὁ π. Arsanios El Baramousy, ἀπὸ τὴν Ὀλλανδία, παρουσίασαν τὶς θέσεις τους ἀπὸ βιολογικῆς καὶ θεολογικῆς πλευρᾶς, ἀντίστοιχα.

Στὴ δεύτερη ἡμέρα τοῦ Συνεδρίου, 1η Νοεμβρίου καὶ ἑορτὴ τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων, τὸ Συνέδριο ἄρχισε με Θεία Λειτουργία καὶ Ἁγιασμὸ καὶ συνέχισε τὴν ἐργασία του πᾶνω στὰ θέματα: «*Εὐθανασία - Μεταμοσχεύσεις - Ἐγκεφαλικὸς θάνατος*». Γιὰ τὴν εὐθανασία μίλησε ὁ καθηγητὴς ἱατρός κ. E. Παναγόπουλος, ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, καὶ γιὰ τὶς μεταμοσχεύσεις καὶ τὸν ἐγκεφαλικὸ θάνατο ὁ Δρ. Mark. Andronikoff, ἱατρός ἀπὸ τὴ Γαλλία. Τὰ παραπάνω θέματα καλύφθηκαν, θεολογικά, ἀπὸ τὸν κ. A. Κεσελόπουλο, καθηγητὴ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Παν/μίου Θεσσαλονίκης, ἐνῶ τὴ νομικὴ τους θεώρηση ἔδωσε ἡ δρ. E. Ἀναπλιώτου-Βαζαίου, ἀπὸ τὴν Ἀθήνα.

Ὑστερα ἀπὸ ὅλες τὶς εἰσηγήσεις, οἱ σύνεδροι χωρίστηκαν σὲ τέσσερες ὁμάδες ἐργασίας, οἱ ὅποιες, κατόπιν μακρῶν καὶ λεπτομερειῶν συζητήσεων, παρουσίασαν στὴν ὁλομέλεια τὰ πορίσματα τους.

Ἐτέθησαν ἐρωτήματα, ὅπως «*τί εἶναι ζωὴ*», «*πότε ὄντως ξεκινάει ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου*», «*πότε ἐρχεται τὸ τέλος τῆς ζωῆς*», «*ἔχει νόημα ἡ συνέχιση τῆς ζωῆς σὲ περιστατικά ἀσθενῶν ποὺ δεῖχνουν ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐπιστροφή*», «*μπορεῖ ὁ ἱατρός - καὶ πρέπει - νὰ ἀρνηθεῖ στὸν ἀσθενῆ ἔναν ἀξιοπρεπῆ θάνατο*», «*τί ἐλπίζουμε ἀπὸ τὴ γονιδιακὴ θεραπεία*», κ.ἄ.

Τὰ περισσότερα ἐρωτήματα δὲν πῆραν ἀπάντηση, ἀλλὰ προσεγγίστηκαν με τὴ σοφὴ ἐπιφύλαξη: ἴσως - πιθανόν - μπορεῖ... Ἡ ἀπουσία ἐνιαίας θέσεως στὴν ἱατρικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ, γενικά, κοινότητα, καθὼς καὶ οἱ ταχύτατες ἐπιστημονικὲς πρόοδοι, ποὺ ἀνατρέπουν θέσεις, μέχρι χθὲς παραδεκτῆς, εἶναι ἡ δυσκολία γιὰ μιὰ ζητούμενη ἀπάντηση.

Ὑπῆρξε συμφωνία σὲ θέματα, ὅπως: **καὶ**

στά αγαθά κίνητρα (π.χ. αγάπη, ανιδιοτέλεια σὲ περιπτώσεις μεταμοσχεύσεων), ὄχι στίς ἐπιταγὲς οἰκονομικοῦ ὀφέλους καὶ ἐμπορευματοποίησης τῆς ζωῆς (π.χ. ἐμπόριο ἀνθρωπίνων ὀργάνων, εὐθανασία, θανάτωση πλεοναζόντων ἐμβρύων ἀπὸ τεχνητὴ γονιμοποίηση, κλπ.)

Γενικῶς, στὸ Συνέδριο δόθηκε ἔμφαση στὴν προβολὴ ἐνὸς νέου ἠθους ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξὴ Ἐκκλησία: σωτηριολογικὴ σημασία τοῦ πόνου, ἀλλὰ καὶ τῆς ζωῆς. Ἀνάγκη ἐνεργοῦ παρουσίας τῆς Ἐκκλησίας στὴ διαμόρφωση δεοντολογίας γιὰ θέματα Βιοηθικῆς. Ἐπισημάνθηκε ἡ ἀνάγκη συχνῆς ἐπικοινωνίας καὶ ἀνταλλαγῆς ἀπόψεων μεταξὺ τῶν ἐνδιαφερομένων φορέων (βιολόγων, ἰατρῶν, νομικῶν, κοινωνιολόγων, ψυχολόγων, θεολόγων κ.ά.)

Ἔχω τὴν ἐντύπωση, ὅτι ὁ κανόνας μέτρου, ἰσορροπίας καὶ πευθθυνης στάσεως, τὰ ὁποῖα τοποθετοῦν τὸ θέμα τοῦ Συνεδρίου στίς ὀρθές του διαστάσεις, συμπυκνώνονται σὲ κάποιες φράσεις τοῦ Πατριαρχικοῦ μηνύματος, πρὸς τὸ Συνέδριο: «*Αἱ ἰατρικαὶ καὶ βιοχημικαὶ παρεμβάσεις ὁσάκις σκοποῦν ὅπως ὑποδοθηθοῦν ἢ ἀποκαταστήσουν τὴν διαταραχθεῖσαν ἐκ τινος νοσογόνου αἰτίου φυσικὴν λειτουργίαν εἶναι ἀσφαλῶς δεδικαιωμένα... Ὁ ἐκδιασμός τῆς φύσεως, εἴτε τῆς ἀνθρωπίνης, εἴτε τῆς περιβαλλούσης ἡμῶς, ὅπως παραγάγη ἀσυνήθη ἀποτελέσματα, ἀποτελεῖ παρακεκινδυνευμένην ἐνέργειαν*».

Μὲ τιμὴ
Χ.Λ. ΚΟΥΛΑΣ
Βιολόγος

«ΑΚΤΙΝΕΣ». Μηνιαῖον περιοδικόν. Κυκλοφορεῖ τὴν 1ην ἐκάστου μηνός. Ἰδιοκότης: «Χριστιανικὴ Ἐνωσις Ἀκτίνες», ὁδὸς Καρύση 14, 105 61 Ἀθήναι, Τηλ. 3235-023. Ἐκδότης καὶ Διευθυντὴς Συντάξεως: Γεώργιος Δ. Ἰατρίδης, Παρθενῶνος 26, 117 42 Ἀθήναι. Προϊστάμενος Τυπογραφείου: Θεόδωρος Γ. Δούρος, Ἰπποκράτους 189, 114 72 Ἀθήναι. Τιμὴ τεύχους δρχ. 200. Ἐτησίᾳ συνδρομὴ, ἐσωτερικοῦ δρχ. 2000, ἐξωτερικοῦ 20 \$ U.S.A. Ἡ διευθύνσις ἐπιφυλάσσει εἰς ἐαυτὴν τὸ δικαίωμα νὰ μὴ δημοσιεῖ ἢ νὰ συντέμνη κατὰ τὴν κρίσιν τῆς οἰονδήποτε χειρόγραφον. Χειρόγραφα δημοσιευόμενα ἢ μὴ, δὲν ἐπιστρέφονται. Ἀναγγελία ἐντύπων ἐν γένει καὶ διβλιοκρισίαι δὲν δημοσιεύονται.

Τόπος ἐκδόσεως Ἀθήναι, Φεβρουάριος 1998

«ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ»

ΜΕΛΕΤΑΙ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΙΕΙΝΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΑΚΤΙΝΩΝ»

Κατάλογος τῶν βιβλίων πού ὑπάρχουν σήμερα

ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ Τόμος Α΄	1000
ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ Τόμος Β΄	1000
ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΟΡΙΤΣΙΟΥ Τόμος Α΄	1000
ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΟΡΙΤΣΙΟΥ Τόμος Β΄	1000
ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ	1000
ΜΙΚΡΑ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΑ ΜΥΣΤΙΚΑ (για ἀγόρια ἀπό 16 ἐτῶν καί ἄνω)	1500
ΕΓΚΟΛΠΙΟΝ ΓΙΑ ΚΑΘΕ ΕΛΛΗΝΑ ΝΕΟ.....	100
ΑΠΟ ΤΗΝ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ - Η ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ	1000
ΑΠΟ ΤΗΝ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ - Η ΑΡΜΟΝΙΑ	1000
Η ΨΥΧΙΚΗ ΥΓΙΕΙΝΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΤΟΥ	500
ΟΙ ΦΟΒΟΙ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΚΑΙ ΑΙ ΑΠΟΤΥΧΙΑΙ ΤΟΥ	500
Ο ΑΡΤΙΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ	800

Οἱ συνδρομηταὶ τῶν «Ἀκτίνων» πού ἐπιθυμοῦν νὰ προμηθευθοῦν βιβλία ἀπὸ τὸν ὡς ἄνω κατάλογο παρακαλοῦνται νὰ τηλεφωνήσουν στὸ τηλέφωνο 32 23 560.



ΕΚΔΟΣΕΙΣ «Η ΔΑΜΑΣΚΟΣ»

Γ. ΒΕΡΙΤΗ
ΑΝΑΦΟΡΕΣ
ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

Κεφάλαια από την ιστορία της τέχνης και μάλιστα της ελληνικής, της οποίας οι κλασικές περιόδοι, αρχαία και βυζαντινή, είναι οι γενέτειρες, κατά μέγα μέρος, των νεωτέρων λογοτεχνιών.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΙΩ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΕΛΟΥ
Πρωτοπρεσβυτέρου
Καθηγητού Πανεπιστημίου
ΕΘΝΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΚΑΙ
ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΤΗΤΑ
ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

Ἄναφορὰ στὶς διάφορες πτυχὲς
τῆς Ἱστορίας, τῆς Θρησκείας, τοῦ ἥθους
καὶ τῆς πολιτισμικῆς κληρονομίᾳς τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΙΩ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΕΛΟΥ
Πρωτοπρεσβυτέρου
Καθηγητού Πανεπιστημίου
ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ
Θεολογία - Ἱστορία - Παιδεία

HANS KILLIAN
ΠΙΣΩ ΜΑΣ ΣΤΕΚΕΙ Ο ΘΕΟΣ
Μετάφραση Ἀγλαΐας Μπίμπη - Παπασυροπούλου

Ἐκδόσεις «Ἡ Δαμασκός»
Καρότση 14 - 105 61 ΑΘΗΝΑ - Τηλ. 32 21 283